

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
I BIBLIOTEKS OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN I BORÅS
2004:12

”Ett artigt pennekrig”

En biografisk studie av Gustaf Montgomerys nätverk och författarskap under en period av ideologisk förändring och nya roller för författare 1812-1842

TORBJÖRN ARONSSON

C Torbjörn Aronsson
Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
- helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande av författaren

Svensk titel "Ett artigt pennekrig" En biografisk studie av Gustaf Montgomerys nätverk och författarskap under en period av ideologisk förändring och nya roller för författare 1812-1842

Engelsk titel "A polite argument" A biographical study of Gustaf Montgomery's network and authorship during a period of ideological change and new roles for authors 1812-1842

Författare Torbjörn Aronsson

Färdigställt 2004

Handledare Magnus Torstensson

Abstract

Studies of networks, fields and of communicative circulations complement each other. This master thesis is a biographical study of an author and journalist, Gustaf Montgomery (GM), his network in Sweden of the early 19th century, and a study of his authorship and literary career. The starting-point of the study is GM:s change of field from the conservative to the liberal in 1832. The aim is to give explanations to this change and to describe how the change in turn effected the network. The method used is critical of sources.

After a military career, GM:s cousins provided him with accommodation and library, introduced him to persons in their network. Among them was Pehr Adam Wallmark, a conservative journalist. Wallmark soon became GM:s editor, publisher and father-in-law. GM became a small-scale squire outside Stockholm. He participated in debates, both as a writer and as a politician. In a debate, however, GM stood closer to the liberals. This damaged his relation to the king Carl XIV Johan and he changed field. For a period he became full-time writer. For the means of coming to office he accepts an offer from a relative to administer remotely situated copperworks. GM:s network became more distant from power. Wallmark was, however, able to improve GM:s position toward the king. Despite GM:s liberalism, he came to office in 1841. He completed the work on the Finnish war that influenced Johan Ludvig Runeberg and the national spirit in Finland. GM:s damaged relation to the king had influence on his field position. It is likely that GM was influenced by liberal movements and the fact that he was writing more for a growing market. GM:s network was effected by the change of field but the network around the family did still have a social reproductive function.

Nyckelord bokhistoria, presshistoria, finska kriget, herrgårdsbibliotek, Pehr Adam Wallmark, Carl XIV Johan, biografi, litteratursociologi

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning.....	1
1.1. Bakgrund.....	1
1.2. Syfte och frågeställningar.....	1
1.3. Avgränsningar.....	2
1.4. Metod.....	2
1.4.1. Sökprocess.....	2
1.4.2. Det human - hermeneutiska perspektivet.....	3
1.4.3. Källkritisk metod.....	3
1.4.4. Objektivitetsproblemet.....	4
1.5. Källor.....	5
1.6. Tidigare forskning.....	5
1.7. Disposition.....	7
2. Teoretiska utgångspunkter och centrala begrepp.....	8
2.1. Bokhistoria.....	8
2.2. Nätverk och fält.....	9
2.3. Liberalism och konservatism.....	9
2.4. Förutsättningar för verksamhet som författare och journalist.....	10
3. Uppväxt, undervisning och tidig militär karriär.....	13
3.1. Uppväxt och undervisning.....	13
3.2. Krig och fred.....	14
3.3. Militär tjänst och boklig kultur i Umeå och Haparanda.....	15
3.4. Finsk revolution och svensk diplomati.....	16
3.5. Krig i Norge och kanalbygge i Södertälje.....	19
3.6. Militär tjänst och boklig kultur i Värmland och Umeå.....	20
3.7. Delsammanfattning.....	21
4. Självstudier på Åkerö, debut som författare och publicist.....	22
4.1. Affären Eek.....	22
4.2. Självstudier på Åkerö.....	24
4.3. Publikt och politiskt genombrott.....	26
4.4. Författarrollen utformas.....	29
4.5. Bibliotek och bostad i Stockholms stad och skärgård.....	36
4.6. Fler biografier och en ny tidskrift.....	39
4.7. Försvarspolitik med pamfletter.....	41
4.8. I kyrkans värld.....	42
4.9. Vändpunkten – debatten kring Adlersparres historiska handlingar.....	43
4.10. Publicistisk brytning med Wallmark och samarbete med Lindhs förlag.....	47
4.11. Delsammanfattning.....	50
5. Krigsskildring och liberalism – en röst från fjällen.....	52
5.1. Bruksförvaltare och samhällsomvandlare i Huså.....	52
5.2. Förändrad biblioteks- och bostads- och arbetssituation.....	53
5.3. Fler biografier och en politisk programförklaring.....	61
5.4. Nya kontakter med Lindhs förlag.....	64
5.5. Finska krigets skildrare – frågan om A.I. Arwidsson som medförfattare.....	65
5.6. Delsammanfattning.....	68
6. Epilog – senare liv och verksamhet.....	70
6.1. Uppburen författare och kritiserad författare i Umeå.....	70
6.2. Litterär verksamhet och föreningsliv i Stockholm.....	72
7. Sammanfattande diskussion.....	74
7.1. Nätverksförklaringar.....	74
7.2. Omvärldsförklaringar.....	75
7.2. Förändringar i författarrollen som förklaringar.....	76
7.4. Slutdiskussion.....	76

8.	Sammanfattning.....	78
9.	Käll- och litteraturförteckning.....	80
9.1.	Otryckta källor.....	80
9.2.	Tryckta källor och källbearbetningar.....	81
9.3.	Litteratur.....	83
Bilaga 1.	Tabeller över familjerna Montgomery och Wallmark 1812-1842.....	95
Bilaga 2.	Förteckning över Gustaf Adolf Montgomerys verk under perioden 1812-1842.....	96
Bilaga 3.	Ordförklaringar.....	98
Bilaga 4.	Förkortningar och pseudonymer.....	99

1. Inledning

1.1. Bakgrund

Gustaf Montgomery (GM) var en person som intensivt följde med i sin tids idéströmningar och gryende modernism. Han var verksam i olika delar av samhället, från hovet och de litterära salongerna i centrum till småstäder och bruksmiljöer i periferin. Från början fattig hade han högst begränsad tillgång till böcker. I sin strävan att kommunicera sitt politiska budskap och skapa en karriär var han i fyra decennier verksam som opinionsbildare.

På basis av erfarenheterna från kriget mot Ryssland år 1808-09 och kriget på kontinenten utformade han sin syn på hur försvaret borde utformas. Under det turbulenta 1830-talet när liberala idéer vann framsteg i Europa bytte han sida när han övergick från den konservativa kretsen kring Carl Johan och tidningen *Journalen* till den liberala tidningen *Dagligt Allehanda* och de mer marknadsinriktade förläggarna Lindh i Örebro. Den debatt som blev en vändpunkt under 1830-talets början kallade han ”ett artigt pennekrig”. Hans skildring av 1808-09 års krig inspirerade Johan Ludvig Runeberg. Den utgjorde en grund för en mer, ur finländsk synpunkt, acceptabel förklaring till nederlagets orsaker, och därför även en grund för finländsk nationalism.

Denna uppsats behandlar författarrollen och spridandet av de liberala idéerna i det tidiga 1800-talets svenska samhälle, vilken betydelse nätverken kring en författare och publicist hade för dennes intellektuella utveckling och hur dessa nätverk förändrades av detta.

Forskning kring den politiska och publicistiska utvecklingen under 1820- och 1830-talen koncentreras ofta till huvudaktörerna, Carl XIV Johan och Lars Johan Hierta samt *Aftonbladet*. Vill man undersöka spridningen av de liberala idéerna under denna period framstår det därför rent empiriskt som en lämplig uppgift att studera en person och dennes nätverk mer i utkanten av huvudaktörernas verksamhet. Detta och att anknyta till aktuell forskning kring nätverkens betydelse har för mig framstått som ett motiv bakom denna uppsats som delvis är en utveckling av min B-uppsats i biblioteks- och informationsvetenskap.¹ Under arbetet med denna uppsats ökade mitt intresse för tidens idéer, hur de spreds och påverkade samhället.

1.2. Syfte och frågeställningar

Uppsatsen tar sin utgångspunkt i och syftar till att hitta förklaringar till en iakttagen förändring; GM:s byte av fält 1832 från det konservativa fältet till det liberala. I centrum står samarbetet med redaktörer, förläggare och tryckare, hur detta samarbete påverkade och påverkades av hans byte av fält. Detta skall då ses mot bakgrund av de övriga nätverk GM ingick i och upprätthöll, politiska och ideologiska förändringar i omvärlden, och hur författarrollen utvecklades under perioden.

Den metod jag valt är den källkritiska och den form jag valt att ge framställningen är biografien, som med tanke på syftet delvis får karaktären av gruppbiografi i den meningen att andra personer i GM:s nätverk och deras relationer ingår i undersökningen. De direkta frågor jag riktar mot materialet är:

1. Hur påverkade och påverkades det nätverk som GM ingick i och upprätthöll? Nätverk, deras betydelse och relation till fält definieras närmare i kapitel 2.2.

¹ Aronsson, Torbjörn. 2002. *Att förmedla litteratur – Aftonbladets roll som förmedlare av litteratur under en period av samhällsförändring och nya roller för författare år 1830-1831.*

2. Vilka förklaringar kan ideologiska och politiska förändringar i omvärlden ge? Här är jag intresserad av de förklaringar i kontexten i form av samhällsförhållanden och idéströmningar i samtiden kan erbjuda.

3. Är förändringen del av en mer allmän förändring av författarrollen med mer fristående författare och journalister under perioden? Denna frågeställning utgår från ett antagande om en grundläggande motsättning mellan en roll som regeringstrogen, konservativ författare och ett mer marknadsinriktat författarskap.

1.3. Avgränsningar

Jag koncentrerar mig i uppsatsen på perioden 1812-1842. Perioderna före och efter finns med för fullständighetens och sammanhangets skull. De är dock inte lika genomarbetade och bygger inte i lika hög grad på egna undersökningar. Av arbetsekonomiska skäl har jag inte haft möjlighet att göra någon heltäckande undersökning av GM:s nätverk och författarskap, utan koncentrerar mig på hans samarbete med tidningsutgivaren Pehr Adam Wallmark (PAW). GM var verksam som skribent inom många olika ämnesområden. Av arbetsekonomiska skäl, och för att jag är för dåligt insatt i dem har jag därför undvikit att analysera innehållet i böcker rörande religion och jordbruk. Vidare har jag av arbetsekonomiska skäl inte tagit med GM:s artiklar och dikter publicerade i dagspress, såvida de inte senare blivit tryckta som separata skrifter.

1.4. Metod

1.4.1 Sökprocess

Det var flera år sedan jag först intresserade mig för att skriva någonting om GM. Sökprocessen sedan dess har karaktär av "snöbollseffekten", en hänvisning leder till en annan, som leder till en tredje osv. Därför är det svårt, och av minnesskäl omöjligt att rekonstruera den i efterhand. En bra utgångspunkt hade jag i litteraturförteckningen i den av Björn Asker 1987 publicerade artikeln om GM i *Svenskt biografiskt lexikon*. Den verkförteckning som finns med i samma artikel har kunnat kompletteras med tre verk.

Det första är *Reglor för människolifvets...* (1821) av Robert Dodsley som översatts av Ebba Maria Montgomery och som hittades vid sökning i Leonard Bygdéns *Svensk anonym- och pseudonymlexikon* (1974). Utgivare var GM och verket är sökbart på Ebba Maria Montgomerys namn i personregistret.

Det andra, *Några ord i anledning af...* (1823) som inte finns i LIBRIS, har jag hittat i Samuel E. Brings *Svenskt boklexikon 1700-1829. Riksdagshandlingar...* (1961).²

Det tredje, *Minnen af den 30:de april...* (1828) finns inte heller i LIBRIS, men däremot i KB:s lokala katalog REGINA, där de uttytt signaturen G.M. som Gustaf Montgomerys och det därför är möjligt att hitta den på hans namn som författare.

Verkförteckningen har även utökats med en annons för teckning av prenumeration av *Medborgerlig Militair-Tidning*; "Inom Sverige har länge saknats..." (1827) som finns i LIBRIS med GM:s namn som författare, och "Grufvsång" (1841) som återfunnits i Gösta Ullbergs *Huså bruks historia* (1967a), samt medverkan i *Dagligt Allehanda*, (se även bilaga 2).

² Bring, Samuel E. 1961. *Svenskt boklexikon 1700-1829. Riksdagshandlingar*, s. 206.

Den av Asker upptagna *Till högvälborne Carl Henric Anckarsvärd ... från G.A.M.* (1829) har inte återfunnits i LIBRIS, REGINA, eller i Leonard Bygdéns *Svenskt anonym- och pseudonymlexikon* (1974), och har därför utelämnats i verkförteckningen, bilaga 2.

Den C-uppsats i historia av Rickard Nordkvist som används i uppsatsen hittades i Karlstads universitetsbiblioteks uppsatsregister. Av min handledare tipsades jag om artikeln av Lis Byberg. I ett senare stadium av sökprocessen har jag kompletterat litteraturen genom booleska sökningar i LIBRIS (1-3), med sökorden; 1) history and finland and sverige and 1800-talet 2) karl johanstiden 3) bokhistoria and 1800-talet.

1.4.2. Det human - hermeneutiska perspektivet

Historikern Wilhelm Dilthey framhöll hermeneutiken som det angreppssätt som skilde humanvetenskaperna från naturvetenskaperna. Tolkningen omfattar inte endast texter utan alla mänskliga handlingar och beteenden. Den helhet mot vilka dessa skall tolkas är individens livssammanhang. Genom att ta aktörens perspektiv och sätt att betrakta omvärlden kan vi bygga upp en bild av de erfarenheter som styr hans eller hennes känslor och vilja. Historikern ska återuppleva historien ur den tagna aktörens perspektiv, med empati och inlevelse, med utgångspunkten att varje epok måste förstås utifrån sina egna premisser.³

Göran B. Nilsson har intagit en liknande ståndpunkt och menar att historia skall studeras ur ett perspektiv där aktörens syfte med sina handlingar är grunden för att göra dem begripliga. Som ett hinder i förståelsen framhålls det faktum att historikern till skillnad från de historiska aktörerna sitter med facit i handen. Vi vet hur det gick, och frestelsen är stor att efterklokta skriva historia *baklänges*, och förklara varför det som skedde också måste ske. Istället rekommenderar Nilsson att skriva historia *framlänges*, där de historiska aktörernas framtidsbedömningar tas på allvar. På detta sätt fördjupas förståelsen för epoken och aktören. Samtidigt motverkas en tendens till *kronologisk imperialism*, där historikern sätter sig till doms över historiska aktörer som inte har en chans att försvara sig, och *temporal provinsialism*, där det förflutna uppfattas som något naturgivet, i stort sett identiskt med samtiden. Nilsson vill alltså ta aktören på större allvar än vad som är vanligt, betrakta aktören inte bara som en observatör utan som en teoretiker i stort sett jämbördig med samtida forskare.⁴

1.4.3. Källkritisk metod

För att åstadkomma en sådan historieskrivning som beskrivits ovan rekommenderar Nilsson den källkritiska metoden. Curt Weibull och andra företrädare för denna metod hade andra syften. De levde i föreställningen om en historievetenskap utvecklad till exakt vetenskap i naturvetenskaplig efterföljd. Metoden har dock i hermeneutiska sammanhang välkomna bieffekter.

Källkritikens principer kan beskrivas med fyra kriterier och en distinktion:

1. Äkthet – källan ska vara det den utger sig för att vara.
2. Tidssamband. Ju längre tid som gått mellan en händelse och källans berättelse om denna händelse, desto större skäl finns det att tvivla på källan.
3. Oberoende. Källan ska ”stå för sig själv” inte vara exempelvis en avskrift eller ett referat av en annan källa.

³ *Theories of history*. 1959, s. 211-224.

⁴ Nilsson, Göran B. 1988. Historia som humaniora. *Historisk tidskrift*. Nr. 1, s. 1-13.

4. Tendensfrihet. Man ska inte ha anledning att misstänka att källan ger en falsk bild av verkligheten på grund av någons personliga, ekonomiska, politiska eller andra intressen att förvränga verklighetsbilden.

Dessutom måste man i källkritiken skilja mellan berättelser *om* något och kvarlevor eller lämningar *av* något. Ett exempel är skillnaden mellan ett vittnesmål och, säg, ett fingeravtryck. Var och en inser att fingeravtrycket är ett betydligt säkrare bevis än ett vittnesmål, hur trovärdigt detta än är. Därtill kommer *urvalet* av fakta, tolkning av *innebörden* av det som hänt och *sannolikhet*, dvs. om det som påstås strider mot vad vi vet i övrigt.⁵

Nilsson liknar det källkritiska tillvägagångssättet vid en rättegång, där historikern samtidigt är advokat för de olika sidorna och domare. Det gäller för advokaterna att ta båda parter på allvar, skaffa fram bästa tänkbara underlag i källorna för båda sidorna, innan historikern byter roll och som domare fäller utslag i målet. På detta sätt kommer man aktörerna närmare in på livet. Till skillnad från webullskolans företrädare vill dock Nilsson agera mer som advokat än som domare, en mer hermeneutisk utgångspunkt. En rimlig tolkning, det finns flera, av webullskolans syfte är att ta reda på *wie es eigentlich gewesen*, för att citera den tyske historikern Rancke.⁶ Det är i denna anda och med hermeneutiska syften, den ovan beskrivna metoden skall användas i uppsatsen.

1.4.4. Objektivitetsproblemet

Med ovan beskrivna perspektiv, syfte och metod är det, som vid all biografiskrivning, risk för problem med att hålla distans till sitt objekt. Dick Harrison har beskrivit dessa problem så här:

Problemet för den som skriver en biografi är emellertid att man svårligen kan undvika att låta bli att imponeras av föremålet för undersökningen. Du väljer sida när du väljer person. Detta är ett välkänt faktum som med lätthet kan iaktas även i biografier om 1900-talets toppskurkar, män som Hitler, Göring och Eichman. Visst, de var brutala massmördare, men ändå ... värde-laddade ord som "skicklig", "välmenande" och "effektiv" dyker upp i alla fall.⁷

I prologen till sin egen biografi över den medeltide svenske kungen Karl Knutsson fortsätter Harrison att beskriva dilemmat:

Vi ser dem genom ett filter av tid. Risken är överhängande att vi i brist på givna tolkningsramar omgärdar våra objekt med dikt ... I detta läge är det lätt att man som läsare och skribent förförs av sitt objekt. Att man i iveren att tränga genom filtret, in bakom ridån, identifierar sig med "sin" person så till den milda grad att man börjar sympatisera med honom eller henne. Att man förstorar hans eller hennes samhällseliga betydelse. Att man urskuldrar hans eller hennes försyndelser. Att man värderrelativiserar och i den historiska förståelsens nit även förlåter och kanhända glömmer de handlingar som endast Gud kan förlåta och som ingen bör glömma.⁸

Harrison har senare i en intervju berättat att han såg biografien över Karl Knutsson som en spännande utmaning. Han hade forskat om kungen tidigare för en tidskriftsartikel och hade efter det bilden klar för sig. Kungen var ett kräk och en machiavellisk maktpolitiker.

⁵ Thurén, Torsten. 1997. *Källkritik*, s. 11.

⁶ Nilsson, Göran B. 1988, s. 1-13.

⁷ Harrison, Dick. 2000. *På Klios fält. Essäer om historisk forskning och historieskrivning*, s. 121.

⁸ Harrison, Dick. 2002. *Karl Knutsson. En biografi*, s. 18.

Utmaningen bestod i att se om han skulle klara av att hålla distansen eller börja höja upp honom.⁹

Jag har funnit denna utgångspunkt givande, att se det som en utmaning om jag kan hålla distansen till mitt biografi-objekt. Nu var GM varken en skurk eller maktmänniska i egentlig mening, så distans av moraliska skäl behövs inte på samma sätt som vid en studie över exempelvis Karl Knutsson. Det finns ändå en risk för att överskatta personens samhälleliga betydelse, i sin iver att förstå motiv till handlingar även förlåta dem, samt att urskuldra beteenden med omständigheter utan att försöka ta andra aktörers perspektiv.

1.5. Källor

En nödvändig del av sällskapslivet och upprätthållandet av nätverk var, som beskrivs i kapitel 2.2. brevväxling. Brev mellan de huvudagerande har därför använts för att undersöka detta nätverk. Brev har även använts för de andra delfrågorna eftersom de är användbara för att undersöka inflytande från omvärlden och hur författarrollen utformades. På samma sätt används andra källor som GM:s egna skrifter, koncept till självbiografi och dagböcker. För nätverksdelen har även födelseböcker använts. Detta för att undersöka vilka som valdes till faddrar eftersom även detta ingår i upprätthållandet av nätverk.¹⁰ För att få mer uppgifter av biografisk karaktär har meritförteckningar och husförhörslängder använts. GM:s koncept till självbiografi omfattar endast tiden till 1813 och har lästs på Riksarkivet. Hans dagbok för år 1824 samt ett intyg utfärdat av Hovkanslerämbetet förvaras i Gustaf Montgomerys samling och har lästs i original på Riksarkivet. Hans militära karriär har kunnat följas genom meritförteckningar i serien *Biografica* på Krigsarkivet.

Bostads- och arbetssituationen som är en nödvändig del av undersökningen eftersom den har med författarrollen samt sällskapslivet och nätverksutbytet att göra har kunnat rekonstrueras med hjälp av litteratur i fallet Åkerö. I fallet Gustafsvik finns herrgården inte kvar, men situationen har rekonstruerats med hjälp av brandförsäkringar. I fallet Huså finns herrgården kvar. Den inventerades, uppmättes och restaurerades under perioden ca 1984-1993 under ledning av arkitekten Eva Agdler-Suneson. Jag har ställt en del frågor till henne vilka hon har haft vänligheten att svara på i ett brev samt tillställa mig kopior på uppmättnings-ritningarna. Detta material har använts i kombination med vissa uppgifter i litteratur och brandförsäkringar.

I urvalet av litteratur har jag av källkritiska skäl försökt att i så hög grad som möjligt hålla mig till litteratur som genomgått någon form av vetenskaplig granskning. Detta har varit svårt i vissa fall då det saknas litteratur inom ämnet, vilket utvecklas i nästa kapitel.

1.6. Tidigare forskning

Den presshistoriska utvecklingen under 1820-och 1830-talen brukar oftast diskuteras i termer av framväxten av en borgerlig offentlighet. Det kanske främsta exemplet på detta är Cecilia Rosengrens avhandling *Tidevarvets bättre genius. Föreställningar om offentlighet och publicitet i Karl Johanstidens Sverige* (1999). Övrig forskning är koncentrerad till huvudaktörerna; Lars Johan Hierta, Carl XIV Johan och tidningen *Aftonbladet*. I biografier över

⁹ Eriksson, Bengt. 2003. När Dick Harrison fick Augustpriset: Avundsjuka kolleger vägrade äta av tårtan! *Tidningen Boken*. Nr. 3, s. 21

¹⁰ Hasselberg, Ylva. 1998. *Den sociala ekonomin. Familjen Clason och Furudals bruk 1804-1856*, s. 192-194.

Hierta och tidningsmonografier över *Aftonbladet* målas bilden upp av Hierta som entreprenör och modig idealist som nästan ensam med sin nya tidning införde liberalism, en ny typ av tidning och en ny pressideologi till Sverige. Detta gäller både översiktsverk och mer populär litteratur. Här kan nämnas Dag Nordmarks bidrag "Liberalernas segertåg" i *Den svenska pressens historia* (2001), Gunnar Fredrikssons bidrag "Lars Johan Hierta, Aftonbladet och den liberala pressideologin" i *Aftonbladet – en svensk historia* (1980), och Ami Lönnroths & Per Eric Mattssons biografi *Tidningskungen. Lars Johan Hierta – den förste moderne svensken* (1996). Vetenskaplig litteratur i meningen högskole- och universitetsinstitutioners skrifter och avhandlingar är mindre kategoriska men här finns en brist; liberalismens genombrottsår, början av 1830-talet, som är av vikt i denna uppsats, har inte behandlats i större utsträckning, istället har intresset fokuserats på slutet av 1830-talet och början av 1840-talet då den liberala rörelsen redan vuxit sig stark i Sverige. Se exempelvis Knut Wichmans *Karl XIV Johan och den liberala oppositionen under 1830-talets senare hälft* (1927), och Berit Borells *De svenska liberalerna och representationsfrågan på 1840-talet* (1948).

Jan Svensson har reagerat på den beskrivning som görs i översiktsverk och mer populär litteratur och menar att det vid tidpunkten för grundandet av Aftonbladet fanns ett antal både radikala och konservativa tidningar i Sverige som influerat Hierta och som denne kunde profilera sig emot.¹¹ Även Johan Norberg har en mer nyanserad bild av utvecklingen i *Den svenska liberalismens historia* (1999), där aktörer som W.F.A. Dalman, Carl Henric Anckarsvärd (CHA), och J.G. Richert lyfts fram som spridare av de liberala idéerna i Sverige i början av 1830-talet.

Stig Boberg har behandlat Carl XIV Johans förhållande till tryckfriheten och de många juridiska processer som denna föranledde i *Carl XIV Johan och tryckfriheten 1810-1844* (1989). Ett viktigt resultat av denna undersökning är att tolkningen av lagstiftningen från makthavarnas sida ofta var godtycklig och att dessa såg mest allvarligt på skrifter som kunde störa de vänskapliga förbindelserna med Ryssland, och kritik av regeringens politik, som tolkades som smädelse av konungen.

De journalister som verkade på den konservativa sidan har inte uppmärksamats i någon högre grad av forskningen. Ett undantag är Erik Gambys skildring av Fredrik Rådberg.¹² Denna undersökning har många paralleller med den jag gör i denna uppsats. Rådberg var verksam vid *Journalen* samtidigt som GM och utvecklades liksom denne i liberal riktning. Gamby ger även en beskrivning av Rådbergs intellektuella utveckling och visar vilken betydelse delar av hans nätverk haft för denna även om någon beskrivning av dessa nätverk inte görs, vilket inte heller är syftet. Bristen på vetenskaplig litteratur som täcker de journalister som verkade i det konservativa fältet har lett till att jag i uppsatsen, med urskiljning, tvingas förlita mig på verk som är delvis partiska och tematiska. Exempel på detta är PAW:s självbiografi (1852) och den biografi över PAW som skrevs av dennes dotter Clara Wallmark

Någon nätverksbaserad undersökning av tidens publicister, politiker och litteratörer har, mig veterligen, hittills inte genomförts. Inte heller har någon mer ingående studie av *Journalen* eller av huvudaktörerna i denna uppsats, GM:s och PAW:s publicistiska verksamhet, genomförts, utöver den som ges i artiklar i biografiska uppslagsverk och allmänna översiktsverk.

¹¹ Svensson, Jan. 1999. Aftonbladet i 1830-talets offentliga samtal. *Grundad 1830 av Lars Johan Hierta*, s. 45-54.

¹² Gamby, Erik. 1998. Fredrik Rådberg. Publicist och demokrat i Karl Johanstidens Sverige. *Litteraturens vägar. Litteratursociologiska studier tillägnade Lars Furuland*, s. 53-72.

Bo Bennich-Björkman har visat att den författarroll som innebar att stilistisk förmåga låg till grund för befordran till ämbetsman, och där författarskapet sedan var en slags förlängning av ämbetet, var i avtagande under första delen av 1800-talet i Sverige. Detta försakade i vissa fall personliga tragedier och till stor del kan C.J.L. Almqvists öde förklaras med detta.¹³ Johan Svedjedal har undersökt just Almqvists författarroll under perioden och menar att denne drevs från sin rektorstjänst 1839 på grund av sitt kontroversiella författarskap, främst *Det går an* som utmanade tidens moraluppfattning. Därefter var Almqvist författare på heltid, men såg detta som en tillfällig lösning på sitt försörjningsproblem. Han var inriktad på att åter bli ämbetsman och hoppades då på kronprins Oscar som hade liberala åsikter.¹⁴

Petra Söderlund har undersökt det svenska romantiska författaridealet i kretsen kring V.F. Palmblad och hans förlag i Uppsala. Hon har funnit att idealet var att bli författare på heltid. Skulle man ha ett annat yrke var det ämbetsman, vilket hängde samman med romantikernas avståndstagande från nyttotänkande. En ämbetsman kunde lättare kombinera sitt yrke med idealism än exempelvis en handelsman eller godsägare. Detta var dock svårt att uppnå, väldigt få författare var så kommersiellt framgångsrika att de kunde ägna sig åt detta på heltid om de inte var ekonomiskt oberoende. Det blev även hårdare konkurrens om de ämbeten som fanns. Palmblad tvingades att bli den nyttotänkande affärsmannen/tryckaren samtidigt som han ägnade sig åt och understödde romantiskt författarskap.¹⁵

1.7. Disposition

I kapitel tre beskriver jag GM:s uppväxt, undervisning och tidiga militära karriär, med de första övningarna i opinionsbildning i samband med planeringen av 1812 års revolution. I det fjärde kapitlet tar jag upp GM:s självstudier på Åkerö, politiska och publicistiska genombrott. Vistelsen på sörmländska Åkerö, debuten som författare och politiker. Författarskapet med utgångspunkt i det etablerade samarbetet med tryckaren/förläggaren PAW. Här beskrivs även GM:s sociala situation, nätverk, familjebildning och bostadssituation i Stockholms stad och skärgård. Fortsättningsvis ges en beskrivning av samarbetet med PAW där jag försöker svara på frågan vilken karaktär detta hade och varför det upphörde. Kapitlet avslutas med en delsammanfattning.

I det femte kapitlet skildras GM som krigsskildraren och den liberala författaren i fjällen. GM:s författarskap som det återupptogs och utvecklades med nya intressenter. Här beskrivs den nya sociala situationen med flytt till den norrländska periferin, ny nätverks- familje- och bostadssituation. Fortsättningsvis beskrivs samarbetet med redaktören W.F.A Dalman och förläggarna Nils Magnus och Per Magnus Lindh, där jag försöker svara på frågan vilken karaktär detta hade och varför det inleddes. Kapitlet avslutas med en delsammanfattning. I det sjätte kapitlet skildras som en epilög – senare liv och verksamhet; som uppbyren författare men kritiserad landshövding i Umeå, och senare som författare och aktiv i föreningslivet i Stockholm.

Uppsatsen avslutas med en sammanfattande diskussion i kapitel 7 där jag gör en återkoppling till frågeställningen i tre olika delkapitel och för en slutdiskussion, följd av en sammanfattning i kapitel 8. I kapitel 9 återfinns käll- och litteraturförteckningen. I bilagorna återfinns familjetabeller, förteckning över GM:s tryckta verk, ordförklaringar samt förkortningar och pseudonymer.

¹³ Bennich-Björkman, Bo. 1970. *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författarämbeten vid svenska hovet och kansliet 1550-1850*, passim.

¹⁴ Svedjedal, Johan. 1987. *Almqvist – berättaren på bokmarknaden*, passim.

¹⁵ Söderlund, Petra. 2000. *Romantik och förnuft. V.F. Palmblads förlag 1810-1830*, passim.

2. Teoretiska utgångspunkter och centrala begrepp

2.1. Bokhistoria

Jag vill förankra denna uppsats i ett delämne inom ämnet biblioteks- och informationsvetenskap, bokhistoria. Detta ämne i sin tur kan beskrivas som bestående av två traditioner; den historiska och den bibliografiska.¹⁶ Robert Darnton, som företräder den förstnämnda, menar att författandets grundvillkor är dunkla för de flesta perioders del. När frigjorde sig författare från rika välgörare och började leva av sin penna? Hur förhöll sig författare till förläggare och tryckare? Vad innebar en litterär karriär och hur skapades en sådan? Innan dessa frågor besvaras förstår vi inte överföringen av texter fullt ut. Darnton har utvecklat en modell för bokens livscykel. Den startar med författaren, går vidare till förläggaren, vidare till boktryckaren, via transportören, till bokhandlaren och därifrån till läsaren. Läsaren påverkar författaren, som även själv är läsare, och därmed startar processen igen. Bokhistoria behandlar alla faser i denna process och processen som helhet. Processen skall även relateras till ekonomiska, sociala, politiska och kulturella system i omgivningen.¹⁷

Modellen har kritiserats av två företrädare för den bibliografiska traditionen, Thomas R. Adams och Nicolas Barker, vilka kortfattat menar att den handlar för mycket om människor och sociala processer, för lite om böcker. De har presenterat en modell som visar att de snarare är intresserade av samhällets inverkan på boken än, som Darnton, bokens inverkan på samhället.¹⁸ Darntons modell har även kritiserats av Lis Byberg, då för att den inte tar upp bibliotekets roll som distributör och förmedlare av böcker, inte heller rollen som bevarare av böcker för framtiden. Hon föreslår att lånebibliotek, läsesällskap och bokklubbar placeras på samma plats som bokhandlare i modellen.¹⁹ Bybergs resonemang aktualiserar frågan om dessa institutioners roller som förmedlare av böcker.

Darntons modell har kritiserats av Roger Jacobsson för att den inte skiljer ut de olika leden producent, distributör och konsument. Han förespråkar i det avseendet en modell utvecklad av Lars Furuland. Jacobsson påpekar samtidigt att Darntons modell främst är anpassad för ett förindustriellt samhälle med låg grad av arbetsdelning, Furulands för ett industriellt eller informationssamhälle med högre grad av arbetsdelning.²⁰ Darntons modell bör därför vara bättre anpassad för syftet med denna uppsats

Min reflektion är att Darntons modell i hög grad är påverkad av Annales-skolan, inom vilken handel tillmäts stor betydelse för historisk utveckling, exempelvis för övergången från feodalism till kapitalism. Detta förklarar varför bokhandeln i den bokhistoriska forskningen ansetts vara så viktig för överföringen av idéer, medan produktionen och förlagens roll i denna process inte uppmärksammats i lika hög grad. Att bibliotekets roll i distributionen inte uppmärksammats passar naturligtvis även in i detta mönster.

Min reflektion är även att forskningen kring nätverk borde ha mycket att tillföra bokhistorien. Nätverken i sin egenskap av informella icke-institutioner blir på samma sätt som inom exempelvis den Bourdieu-inspirerade forskningen en förbisedd del av historien som erbjuder

¹⁶ Byberg, Lis. 2001. "Den nye bokhistorien". *Norsk Tidsskrift for Bibliotekforskning*. Nr. 15, s. 50-70.

¹⁷ Darnton, Robert. 1998. Vad är bokhistoria? *Böcker och bibliotek. Bokhistoriska texter*, s. 29-53.

¹⁸ Byberg, Lis. 2001, s. 50-70.

¹⁹ Byberg, Lis. 2001, s. 50-70.

²⁰ Jacobsson, Roger. 1995. *Boklig kultur i Umeå före 1850. Om tryckeriverksamhet och bokförmedling*, s. 42-43.

hittills förbisedda och endast anade förklaringsmöjligheter. På samma sätt som studier av sociala fält bör kompletteras av nätverksstudier bör därför bokhistoriska studier inspirerade av Darntons modell för bokens livscykel kompletteras av nätverksstudier.

2.2. Nätverk och fält

Ett socialt fält är enligt Pierre Bourdieus definition ett system av relationer mellan positioner besatta av människor och institutioner som strider om något för dem gemensamt. Detta begrepp har använts vid studier av de mest åtskilda grupperingar i samhället, exempelvis av romantikerna i Uppsala under perioden 1810-1830. Under senare år har bristerna i sociala fält som förklaringsmodell för historisk utveckling uppmärksammats allt mer, och teorier kring sociala nätverk och vad de kan erbjuda i form av kompletterande förklaringar har formulerats av en grupp svenska historiker. De är inte i första hand intresserade av hur ett nätverk ser ut rent geografiskt eller statistiskt utan ser på relationer mellan människor i nätverket och vad de har haft för betydelse för utveckling i form av exempelvis ekonomiska beslut och spridande av idéer. Till skillnad mot de mer konkurrenspräglade relationerna inom fältet präglas relationerna inom nätverket av samarbete. Centralt för relationerna är tilliten. De olika aktörerna i ett nätverk måste kunna lita på varandra och kunna förutse varandras agerande. Nätverket fungerar som en social grundtrygghet, särskilt i tidigare samhällsformer utan socialförsäkringar. Det har betydelse vid anställning och befordran.

Grunden i nätverket, särskilt i tidigare samhällen, var familjen. Det var man medveten om exempelvis i det tidiga 1800-talets borgerlighet då man lämnade bort sina barn till andra familjer för att de skulle få färdigheter och knyta kontakter som kunde vara dem till användning senare i livet.²¹ Vissa av dessa färdigheter betraktas ofta som irrationella och dekadenta. Men sysslor som pianospel, liksom lyxiga bostäder och deltagande i brevväxling, var rationella i en kultur där lyx- eller statuskonsumtion var en nödvändig del av sällskapslivet och för att upprätthålla relationerna i ett nätverk. Detta nätverk var i sin tur nödvändigt för att åstadkomma förändring i det samtida samhället. Exempelvis har Ylva Hasselberg visat att det var nödvändigt för brukspatronen I.G. Clason att delta i ett sådant sällskapsliv och upprätthålla ett sådant nätverk för att förändra produktionsprocessen vid Furudals bruk under första hälften av 1800-talet.²²

2.3. Liberalism och konservatism

Hittills har begreppen liberal och konservativ använts utan närmare definiering i uppsatsen och eftersom dessa olika politiska "fält" är centrala i uppsatsen är det motiverat att redan nu försöka definiera vad som kännetecknar dem. Det hävdas ofta att den liberala rörelsen som växte sig stark under 1820- och 1830-talen var starkt influerad av upplysningen. Upplysningen är dock en samlande beteckning på ett antal filosofer som uppträdde individuellt, det enda de hade gemensamt var uppfattningen om värdet av en fri och ohämmad samhällsdebatt. Detta har de gemensamt med de senare liberalerna. Thomas von Vegesack har påpekat att på ett djupare plan skiljer sig upplysningen från liberalerna. Upplysningen hämtade inspiration ur en utopi som beskrivs i Rousseaus "samhällskontrakt" och där upplysningens uppdrag bestod i att befria människan från fjättrarna och återställa den ursprungliga friheten. Vissa grundläggande rättigheter tillhörde människan vilka hon hade rätt

²¹ Hasselberg, Ylva. Müller, Leos & Stenlås, Niklas. 2002. Åter till historiens nätverk. *Sociala nätverk och fält*, s. 7-31.

²² Hasselberg, Ylva. 1998. *Den sociala ekonomin. Familjen Clason och Furudals bruk 1804-1856*, passim.

att återkräva. Liberalismen utgick från det motsatta förhållandet. Människan är född slav och despotismen är det naturliga samhällstillståndet. Liberalismens uppgift är att befria människan ur detta tillstånd. Den åberopar inte som upplysningen några naturliga rättigheter. Staten blev på detta sätt en motståndare som hade de naturliga rättigheterna på sin sida.²³

Det var inte heller i första hand Rousseau eller Voltaire som liberalerna åberopade. Lars Johan Hierta inspirerades av Jeremy Benthams utilitarism. Benthams centrala tes var ”strävan efter största möjliga lycka åt största möjliga antal”. Medborgaridealet var en individ präglad av långsiktigt tänkande, pliktrogen, medmänsklig och företagsam.²⁴

Det finns två former av konservatism; transcendental och immanent. Den förra betraktar samhällets organisering som av Gud given; varje grupp och individ har sina givna platser och uppgifter. Alla ingår i en tillvarons kedja som länkar samman alla delar av samhället i en organisk helhet. Att förändra detta samhälle innebär ett brott mot den gudomliga ordningen. Den immanenta konservatismen tar istället sin utgångspunkt i traditionen. Denna binder samman individer och generationer och skapar en garanti för förutsägbarhet och kontrollerbarhet i sociala förändringsprocesser. Dessa är inte helt förkastliga men måste ske långsamt och bör ej kännetecknas av ett brott mot, utan som en utveckling ur, det bestående. Denna typ av tänkande brukar vara inspirerat av filosofen Edmund Burke.

Tidens konservativa kan sägas tillhöra båda dessa läger. Den inflytelserike C.J. Boström var transcendentalt konservativ. Den som vill se klara skiljelinjer mellan upplysningstiden, tidens immanent konservativa och liberala gör det emellertid för enkelt för sig. Exempelvis var PAW som kan beskrivas som immanent konservativ influerad av John Locke. Dennes lära om naturrätten och samhällsfördraget var ofta citerad av senare liberaler. PAW:s tolkning skilde sig emellertid från deras och han menade i en artikelserie skriven på Carl Johans initiativ i *Journalen* i polemik mot Hans Järtas *Odal mannen* att samhället var uppbyggt av korporationer istället för individer. Samhället liknas vid en familj och individens rättigheter kan delegeras.²⁵ I sin självbiografi liknar PAW samhällsfördraget vid äktenskapet och skriver att det främsta felet hos tidens liberaler och orsaken till de oroligheter i Europa som rådde var det faktum att man fäste så stor uppmärksamhet vid de former, varefter folken styrdes, och inte den anda, varmed de styrdes. Denna anda ses inte som beroende av de yttre formerna.²⁶

I uppsatsen gör jag det ganska enkelt för mig; de som tillhörde det konservativa respektive liberala politiska och publicistiska fältet är helt enkelt de som verkade i de regeringstrogna och konservativa tidningarna respektive de oppositionella liberala. Exempelvis blir då W.F.A. Dalman konservativ under den period han var redaktör för och delägare i *Journalen* även om han samtidigt var starkt påverkad av liberalismen och med en annan definition kan sägas ha tillhört oppositionen.

2.4. Förutsättningar för verksamhet som författare och journalist

Framväxten av ett proletariat och av en offentlig diskussion under 1820-talet sågs i Sverige med fasa och motarbetades av de konservativa eftersom man ville undvika en liknande

²³ Vegesack, Thomas von. 1995. *Smak för frihet. Opinionsbildningen i Sverige 1755-1830*, s. 250f.

²⁴ Lönnroth, Ani & Mattsson, Per Eric. 1996. *Tidningskungen. Lars Johan Hierta – den förste moderne svensken*, s. 28-29.

²⁵ Runeby, Nils. 1966. Konservatismens motståndare i det tidiga 1820-talets Sverige. *Statsvetenskaplig Tidskrift*, Nr.4. S. 292-297.

²⁶ Wallmark, Pehr Adam. 1852. Pehr Adam Wallmark. *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*. Bd 19, s. 401.

situation som lett fram till den franska revolutionen år 1789. I England genomfördes flera liberala reformer och landet genomgick en omfattande förändring med industriell expansion. Framgångsreceptet, som även omfattade pressen, var näringsfrihet och frihandel. Ledande i utvecklingen var tidningar och tidskrifter som utvecklade en offentlig diskussion. En ny typ av författare växte fram som kombinerade medverkan i pressen med bokutgivning, med en växande läsarepublik och ekonomisk framgång. Exempel på sådana författare är Thomas Carlyle och Charles Dickens.²⁷ I Frankrike var utvecklingen länge den omvända, med allt mindre tryckfrihet. Även i detta land uppträdde dock den nya typen av journalister som även gav ut egna böcker, främst i historia, och blev kommersiellt framgångsrika. Exempel på sådana författare är Francois Guizot och Adolphe Thiers. Dessa spelade en viktig roll för spridandet av idéer om representativa styrelseskick. Även operan och teatern hade en viktig roll. Censuren gick att lura och spänningarna ökade mellan en växande opposition och en allt mer konservativ regering.²⁸ När situationen ställdes på sin spets 1830 med upplösande av parlamentet och flera förbjudna liberala tidningar, utbröt en revolution. Denna beskrivs ofta som borgerlig och det var denna grupp som främst främjades av revolutionen. Utlösande faktor var dock snarare arbetslösa tryckeriarbetares uppror.²⁹ Revolutionen och de liberala reformer som följde blev inspirationskällor för liberala rörelser över hela Europa. Det är lätt att se ett sådant inflytande i den svenska utvecklingen. Samma år grundade Lars Johan Hierta *Aftonbladet* samt skrev CHA och J.G. Richert ett liberalt manifest där de förespråkade enkammarriksdag.

Den politiska utvecklingen i Sverige under början av 1800-talet hade varit dramatisk. Efter två års krigföring mot Ryssland där Finland gått förlorat gjorde missnöjda officerare revolution och avsatte kungen. Till ny tronföljare utsågs den danske prinsen Christian August som varit införstådd med revolutionsplanerna. Denne dog emellertid under en militär inspektion i Skåne 1810. Rykten om förgiftning spreds, delvis understödda av fabeln *Räfvarne* som cirkulerade i pressen. Gustavianen Axel von Fersen utsågs till syndabock och mördades av en folkmassa. Till ny tronföljare utsågs den franske marskalken Bernadotte med det svenska namnet Carl Johan. Denne återupprättade den svenska vapenäran i ett fälttåg mot Frankrike 1813 och mot Norge 1814. Utrikespolitiken lades om och blev vänskaplig gentemot Ryssland. Förlusten av Finland komparerades av en union med Norge.

I 1810 års Tryckfrihetsförordning (TF) anknöts till 1766 års TF som var för sin tid enastående liberal. Ingen förhandsgranskning eller förbud mot tryckning av en skrift skulle få äga rum. Författare samt redaktörer av tidningar och tidskrifter hade ensamma rätt till och ansvar för sina tryckalster. Carl Johan var emellertid ingen vän av tryckfrihet och mot grundlagen infördes en ny TF år 1812. Den viktigaste förändringen var införandet av indragningsmakten. Denna byggde på mönster från Gustaf III:s tid och innebar att alla periodiska skrifter måste ha ett tillstånd för utgivning. Hovkanslern kunde ingripa mot en misshaglig tidning och underställa konungen beslut om indragning av tidningen. En jury skulle sedan besluta om något brott begåtts. Genom indragningsmakten uppnåddes för regeringen den fördelen att innehållet inte spreds, vilket ofta blev följden vid åtal. Stig Boberg har visat att regeringen ofta försökte påverka juryns beslut och att misshagliga skrifers indragningsmöjligheter ökades genom en friare tolkning av deras innehåll.³⁰ Den svenska författarens och journalistens möjligheter hade ändå väsentligt förbättrats jämfört med tidigare. Den nya

²⁷ Bonham-Carter, Victor. 1978. *Authors by Profession*. Vol. I, s. 51-70.

²⁸ Johnson, Paul. *Det modernas födelse 1815-1830*, s. 840-867.

²⁹ Pilbeam, Pamela. 1999. The Liberal Revolution and the Restoration liberals, 1814-1830. *French history since Napoleon*, s. 31-58.

³⁰ Boberg, Stig. 1989. *Carl XIV Johan och tryckfriheten 1810-1844*, s. 74-88.

lagstiftningen innebar att böckerna och de icke periodiska skrifterna hade lättare att undvika makthavarnas åtgärder eftersom de måste föregås av publicitetsgivande åtal. Vidare blev redaktören, inte artikelförfattaren, ansvarig för tidningsartiklarnas innehåll. En viktig förändring blev att utrikesnyheterna släpptes fria, så länge de inte störde Sveriges förhållande till annan makt.

De närmaste decennierna efter den nya TF blev också en period av nya tidskrifter, ofta kortlivade, som sökte och skapade en läsekrets.³¹ Den svenska marknaden var dock liten och även kommersiellt framgångsrika författare hade samtidigt andra yrken. Detta ändrades med *Aftonbladet* på 1830-talet som nådde tillräckligt stora upplagor för att tillräckligt avlöna medarbetarna. Ännu i början av 1840-talet betraktade dock C.J.L. Almqvist sin verksamhet som författare på heltid som tillfällig i väntan på en position som ämbetsman.³² Den snabba pressutvecklingen i England hade sin motsvarighet i den teknologiska utvecklingen. En snällpress utvecklad av König installerades på *The Times* i London 1814. Den klarade 1100 tryck i timmen mot den tidigare pressens av typen Stanhope 250.³³ I Sverige gick utvecklingen långsammare. Den första snällpressen inköptes av N.M. Lindhs förlag i Örebro, samtidigt största, år 1829,³⁴ följd av PAW som införskaffade sådan 1835 för den nya statsägda tidningen *Sveriges Stats-Tidning*. Lars Johan Hierta använde de 10 första åren 1830-1840 de mindre effektiva Stanhope-pressarna,³⁵ men var i gengäld 1840 ännu den ende i landet som använde ångkraft.³⁶

Kommunikationerna förbättrades något under perioden 1812-1842. Det svenska vägnätet var dåligt i ett europeiskt sammanhang och det snabbaste men även dyraste sättet att transportera en försändelse var med postryttare. Mängden försändelser ökade vilket ledde till inrättandet av diligenslinjer år 1830. En försändelse från Stockholm via Ystad till Greifswald i svenska Pommern tog 11 dagar. Kanalbyggena åstadkom endast en marginell förbättring och den största förändringen i kommunikationerna åstadkoms med ångbåtstrafiken som innebar en i sammanhanget betydande tidsvinst åtminstone i området kring sjön Mälaren.³⁷

I uppsatsen undersöks författarrollen under perioden 1812-1842. Denna var ofta kombinerad med andra yrken varför det är nödvändigt för att få en heltäckande bild av författarrollen att undersöka författarens andra yrken och löner. För att underlätta för läsaren har alla löner och priser räknats om till 2002 års penningvärde efter omräkningstabellen i Lars O. Lagerqvist och Ernst Nathorst-Böös:s *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar* (2002). Originalsummorna anges i fotnoten. För att underlätta för läsaren har även vissa yrken moderniserats, Generaladjutanten av armén kallas därför arméchef, utrikes statsministern för utrikesminister.

³¹ Torbacke, Jarl. 2000. Nu grundläggs den moderna utvecklingen (1809-1830). *Den svenska pressens historia*. Del I. I begynnelsen (tiden före 1830), s. 289-311.

³² Svedjedal, Johan. 1987. *Almqvist – berättaren på bokmarknaden*, passim.

³³ Ridderstad, Per S. 1990. Den Lindhska firman och 1800-talets teknikförnyelse. *Lindhs litterära industri*, s. 102.

³⁴ Ridderstad, Per S. 1990. Den Lindhska firman och 1800-talets teknikförnyelse. *Lindhs litterära industri. Ett tryckeri och förlag i Örebro*, s. 101-114.

³⁵ Kihlberg, Leif. 1968. *Lars Hierta i helfigur*, s. 40.

³⁶ Ridderstad, Per S. 1990. Den Lindhska firman och 1800-talets teknikförnyelse. *Lindhs litterära industri*, s. 107.

³⁷ Torbacke, Jarl. 1998. På tröskeln till aftonbladsepoken, *Perspektiv på Post- och Inrikes Tidningar*, s. 70.

3. Uppväxt, undervisning och tidig militär karriär

3.1. Uppväxt och undervisning

Gustaf Adolf Montgomery (GM) föddes 7/5 1790,³⁸ som det näst yngsta i en skara av nio barn, i Kemi, norra Finland. Fadern var major och kompanichef vid Österbottens infanteriregemente. Han tog emellertid avsked från militärtjänsten år 1793,³⁹ och familjen flyttade till Limingo, fyra mil sydost om staden Uleåborg där de under knappa förhållanden arrenderade ett hemman.⁴⁰ Troligen erhöll fadern en liten pension från armén. Föräldrarna var på många sätt typiska representanter för den grupp av ”finlandssvenskar” som rörde sig fritt mellan tjänster i de olika landskapen. Finland var en del av Sverige, och det är på flera sätt en rätt visande bild av förhållandena att anlägga ett centrum - periferi - perspektiv på det samtida svenska riket. Detta är främst en kommunikationsmodell men täcker även ekonomiska aspekter. Centrum blir då Svealand, Götaland och sydvästra Finland, periferi exempelvis Västerbotten och Österbotten.⁴¹ Det samtida samhället kan beskrivas som ett ståndssamhälle, även om ståndstillhörighet hade mindre betydelse än tidigare och en ny medelklass började göra sig gällande. Det adliga ståndet i Österbotten kan förenklat beskrivas som bestående av två grupper, dels en välmående bruks- och godsägaradel, dels en fattig krigaradel. GM:s familj tillhörde den senare gruppen vilket påverkade de förväntningar som fästes vid barnen och deras möjligheter.

Tillgången till böcker var liten, de var dyra och närmaste läsesällskap fanns 20 mil från hemmet, i Vasa.⁴² GM föddes alltså som det näst yngsta barnet i en skara av nio. En syster och en bror avled dock i späd ålder, vilket lämnade fyra söner och tre döttrar kvar. Den stora barnaskaran bör ha utgjort en belastning i familjens ekonomi, och faderns avsked från militärtjänsten förvärrade troligen densamma ytterligare. De äldre bröderna blev i unga år inskrivna i militärtjänst,⁴³ och GM blev vid 12 års ålder trumslagare vid Österbottens infanteriregemente.⁴⁴ År 1803 avled fadern. Sara Wacklin, årsbarn med GM och uppväxt i Uleåborg, beskrev senare den då uppkomna situationen så här:

Alltför tidigt borttrycktes major Montgomery ifrån åtta späda barn och en ännu ung, tröstlös maka, dotter till en överste Löthman. Hon var uppfostrad i Stockholm. Utmärkt fint bildad och känslig, ägde hon ej själsstyrka att bära sin djupa sorg efter en älskad make och att medellös se de små, uppfostrade barnen omkring sig. Tröstlöst överlämnade hon sig så åt sorgen att hennes förstånd rubbades, och de små faderlösa förlorade därigenom även en öm moders vård.⁴⁵

I denna situation omhändertogs GM under två års tid av morbrodern, majoren S.J. Löthman i Muhus, där han fick privat undervisning av komminister Nils Cajanus. Han fick lära sig att

³⁸ Det förekommer olika uppgifter om GM:s födelseår- och datum. Självpuppgav han, att han enligt prästbetyg var född 7/5 1790. Se: [Montgomery, Gustaf Adolf] G. Montgomerys egenhändiga beskrifning öfver sin resa till Finland 1860. (1931). s. 102.

³⁹ Elgenstierna, Gustaf. 1998. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser*. (1:a uppl. 1930). Del V, s. 285. Carpelan, Tor. 1958. *Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna*. Bd 2, s. 730f.

⁴⁰ Roos, John E. 1953. Gustaf Montgomery som historiker och medborgare, s. 221.

⁴¹ Klinge, Matti. 1983. *Runebergs två fosterland*, s. 7-31.

⁴² Jacobsson, Roger. 1998. *På bokhistoriskt vis. Ouvertyrer och utblickar*, s. 56-70.

⁴³ Elgenstierna, Gustaf. 1998, s. 284-286. Carpelan, Tor. 1958, s. 731.

⁴⁴ Meritförteckningar. Biografica, vol. 13. (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

⁴⁵ Wacklin, Sara. 1974. *Hundra minnen från Österbotten. (1:a upplagan 1844-1845)*, s. 173.

läsa, skriva och räkna.⁴⁶ År 1805 blev han rustmästare vid Kajana bataljon, och flyttade till det lilla samhället Kajana, 18 mil sydost om Uleåborg och fortfarande ca 20 mil från Vasa. En rustmästare hade den näst lägsta befälsgraden och som sådan hade GM hand om kompaniets vapen. GM antog även sysslan som skrivbiträde hos ortens häradsskrivare, utan lön men mot mat och husrum.⁴⁷ Den lugna tillvaron blev år 1808 avbruten på ett dramatiskt sätt med den ändrade storpolitiska situationen.

3.2. Krig och fred

Sverige hade under perioden 1800-1807 lyckats hålla sig utanför de samtida krigen på kontinenten, med undantag för kriget i norra Tyskland 1805-07, trots att kungen, Gustaf IV Adolf, intog en oförsonlig hållning gentemot den franske kejsaren Napoleon. År 1807 överenskom emellertid den ryske tsaren Alexander I och Napoleon att om inte Sverige, Danmark och Portugal stängde sina hamnar för brittiska fartyg och förklarade krig mot England, skulle dessa länder förklaras vara Frankrikes och Rysslands fiender. Överenskommelsen gav Alexander I fria händer i Finland. Gustaf IV Adolf valde att ställa sig på Englands sida i konflikten och efter diverse diplomatiska turer invaderade ryssarna Finland i februari 1808.

Enligt en i förväg uppgjord plan retirerade de svenska trupperna mot Österbotten, samtidigt som en större befästning, Sveaborg, lämnades bemannad bakom fiendens linjer. Enligt planen skulle befästningen göra ockupationstruppernas ställning ohållbar vid en senare svensk offensiv. Emellertid gavs befästningen upp av dess kommandant, amiral Cronstedt. Detta blev ett hårt slag mot den svenska krigföringen, men även ryssarna råkade ut för den typ av svårigheter alla ockupanter råkar ut för i form av resurskrävande bevakningsuppgifter och administration, samt mindre svenska framgångar. Exempel på sådana framgångar var överste Sandels framträngande till Toivala norr om Kuopio i juni, och segrarna vid Siikajoki och Revolaks.⁴⁸

GM hade ryckt ut i kriget som 18-årig rustmästare. I maj 1808 bevistade han slagen vid Pulkila och Koivisto. Under slaget vid Koivisto lyckades han ta flera ryska krigsfångar och belönades med *Silvermedaljen för tapperhet i fält*. Under reträtten från sist nämnda ort vandrade han under flera dagar under stora umbäranden på flykt från överlägsna ryska styrkor. Han deltog i det ovan nämnda framträngandet mot Kuopio i juni och deltog sedan i krigföringen i Karelen.⁴⁹ Detta var det för svenskarna mest framgångsrika frontavsnittet och här deltog allmogen aktivt i krigföringen.⁵⁰ I Karelen blev GM – han hade befordrats till fältväbel, en högre underofficersgrad - avskuren med 12 man. Den lilla gruppen slog sig igenom en styrka bestående av 500 ryska jägare som jagade dem i flera timmar. Genom att hålla sig till ödemarker lyckades GM och större delen av gruppen rädda sig.⁵¹

Mot slutet av året retirerade de svenska styrkorna norrut. Krigföringen var till ryssarnas fördel. De hade en truppstyrka på 55 000 man i landet, mer än dubbelt så många som försvararna. I november överläts Finland upp till Kemi älv. Under tiden växte missnöjet med

⁴⁶ Roos, John E. 1953. Gustaf Montgomery som historiker och medborgare, s. 221.

⁴⁷ Roos, John E. 1953, s. 221.

⁴⁸ Carlsson, Sten. 1961. Tiden efter 1718. *Svensk historia*. Del II, s. 281-288.

⁴⁹ Meritförteckningar. Biografica, vol. 13. (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

⁵⁰ Carlsson, Sten. 1981. Tiden efter 1718. *Svensk historia*. Del II, s. 285.

⁵¹ Meritförteckningar. Biografica, vol. 13. (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

kungens politik och sätt att sköta krigföringen, främst bland landets ledande kretsar. I mars 1809 utbröt en revolution, den har även betecknats som en kontrarevolution, ut i Värmland. Ledare för upproret var översten och skriftställaren Georg Adlersparre. I Stockholm avsattes kungen och sattes i arrest.⁵²

Från början av år 1809 tjänstgjorde GM som adjutant och ordonnans under generalerna Cronstedt, Döbeln och Sandels.⁵³ I mars 1809 intog ryssarna Umeå. Den nya regeringen skickade en hjälpepedition till Västerbotten.⁵⁴ Under slaget vid Hörnefors i juli lyckades GM nedgöra en kosack, tog hans häst och slog sig två gånger genom fienden. Själv klarade han sig med två skott i hatten men alla i hans grupp blev nedhuggna eller tillfångatagna. För dessa bedrifter blev han belönad med en fullmakt som löjtnant.⁵⁵ I september 1809 slöts fred. Den nya gränsen gick längs Torneå och Muonio älvar. Finland blev ett ryskt generalguvernement med visst självstyre.⁵⁶ GM åhörde general Georg Carl von Döbelns avskedstal till de finska styrkorna som hölls i en park i Umeå (nuvarande Döbelns park). Talet var känslomättat och patriotiskt, GM kunde sedan vittna om hur gripna åhörarna varit.⁵⁷ Förlusten av Finland upplevdes som ett trauma i Sverige. Finland hade hört till Sverige sedan 1200-talet. En tredjedel av landets yta och en fjärdedel av dess invånare hade ryckts bort. Dessutom hade 20 000 personer dött som en följd av kriget. Störst var naturligtvis traumat för dem som på olika sätt hade anknytning till Finland.⁵⁸

3.3. Militär tjänst och boklig kultur i Umeå och Haparanda

Ryssland förde en försonlig politik gentemot Finland. Exempelvis tilläts alla som så önskade och kunde, i praktiken präster, tjänstemän och officerare, att flytta till Sverige.⁵⁹ GM beslutade sig i detta läge för att stanna i Sverige. I oktober 1809 befann han sig i Umeå och erhöll av sin chef, general Georg Carl von Döbeln tillstånd att resa till Finland för att försöka hjälpa sin mor och övriga familjemedlemmar som stod utan möjlighet att försörja sig. I december samma år var han tillbaka och tjänstgjorde i Umeå. I maj 1810 blev han antagen som löjtnant vid Värmlands fältjägerregemente, men stannade kvar som kommenderad i Umeå.⁶⁰

Under den korta perioden i Umeå är det möjligt att han stiftade bekantskap med det Naezénska läsesällskapet, världens nordligaste i sitt slag. Detta var, som läsesällskap i allmänhet, relativt slutet och räknade bland sina medlemmar ortens borgerskap och andra ståndspersoner. Läsesällskapen växte fram huvudsakligen som en lösning på distributionsproblem men hade även en social funktion, och var ett sätt att bryta isoleringen på landsbygden. Vad detta läsesällskap hade för bokbestånd är okänt. Troligen motsvarade det ungefär läsesällskapet i Vasa, som hade 777 titlar. Därav 223 romaner. Religion, moral, filosofi, vitterhet och poesi 123 titlar. Resebeskrivningar 113 titlar. Det Naezénska läsesällskapet

⁵² Carlsson, Sten. 1961. Tiden efter 1718. *Svensk historia*. Del II, s. 288-294.

⁵³ Meritförteckningar. Biografica, vol.13. (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

⁵⁴ Carlsson, Sten. 1961. Tiden efter 1718. *Svensk historia*. Del II, s. 310-312.

⁵⁵ Meritförteckningar, vol. 13. (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

⁵⁶ Carlsson, Sten. 1961. Tiden efter 1718. *Svensk historia*. Del II, s. 310-314.

⁵⁷ Montgomery, Gustaf Adolf. 1842. *Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809*. Del II, s. 301-306.

⁵⁸ Zander, Ulf. 2002. Fänrik Ståls Sverige. *Svenska krig och krigiska svenskar. Historisk antologi*, s. 14f.

⁵⁹ Tarkiainen, Kari. 1993. Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809-1944. *Finnarnas historia i Sverige*. Del 2, s. 15-16.

⁶⁰ Meritförteckningar, vol.13. (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

prenumererade på fyra tidningar: *Post-och Inrikes Tidningar*, *Stockholms-Posten*, *Extra Posten* och *Göteborgs Tidningar*.⁶¹ Jag vill understryka att det inte är bevisat att GM hade tillgång till detta sällskaps samlingar, men vill visa att det fanns tillgängligt och tas upp som exempel på vad ett sådant kunde innehålla.

GM blev allt mer involverad i gränsbevakningen. I november 1811 bildades Norra Gränskompaniet vid Västerbottens regemente. Kompaniets uppgifter var gränsskydd och tullbevakning. Det förlades i Karl Gustafs socken där det så småningom uppfördes kaserner. Vid detta kompani kommenderades GM till en fänrikstjänst.⁶² Detta innebar egentligen ingen degradering utan var en naturlig följd av att många hade blivit befordrade under kriget och efteråt när man drog ner på försvarets omfattning fick många lägre befattningar. Han blev befälhavare vid en av gränsposteringarna. På centralt initiativ bildades en ny stad i Karl Gustafs socken med stadsprivilegier utfärdade i maj 1812. Den nya staden fick namnet Carl Johans stad (nuvarande Haparanda) och fick en långsam start med ett fåtal näringsidkare.⁶³ GM befann sig nu 30 mil norr om världens nordligaste läsesällskap, och ännu längre från närmaste svenska bokhandel.

3.4. Finsk revolution och svensk diplomati

Carl Johan var sedan år 1810 landets kronprins och i realiteten styrande, om än ej enväldig monark. Han spelade under år 1812 ett högt diplomatiskt spel. Som fransman hade han inga känslomässiga band vare sig till Finland eller Norge. I det längsta höll han alla utvägar öppna vad gällde återförening med Finland eller erhållande av Norge som ett slags kompensation. Genom en traktat i S:t Petersburg i april 1812 garanterade Sverige och Ryssland varandras besittningar, vari även räknades Finland. Sverige skulle med rysk hjälp erhålla en union med Norge. Carl Johan höll som sagt alla utvägar öppna och hade samtidigt kontakt med Napoleon som lockade med en återförening med Finland. I juni 1812 inledde Napoleon sin länge väntade kampanj mot Ryssland och i augusti träffades Carl Johan och Alexander I för förhandlingar i Åbo.

Vad som utspelade sig vid den lilla gränsposteringen i Haparanda under perioden mellan den av Napoleon inledda offensiven mot Ryssland i juni och mötet mellan Carl Johan och Alexander I i augusti har blivit skildrat på högst olika sätt.

En första (?) version möter i en pamflett av Leonard Palmgren från år 1830:

Det berättas nemligen, att Hr G.M. år 1812, vid 19 års ålder, såsom Posterings-Befälhafvare vid Rikets Norra gräns, haft för afsigt att med sin Commendering rycka öfver gränsen, ifrån hwilket besluts verkställande han hindrades af ordres för honom att begifva sig till ett annat, som han förmodade i och för kriget activt ställe, 100 mil derifrån. Emellertid har han, äfven deri lik vestra Arméens Befälhafvare, haft en flammande proclamation till reds, hvori Finlands inbyggare uppmanades att resa sig i massa, intaga och uppbränna Petersburg och sålunda i förening med Franska hären, hämnas gamla oförrätter och befästa sitt oberoende af Ryska godtycket. Då inga Ryska troppar funnos i hela Finland och entusiasmen där var för detta företag, hade Hr G.M:s

⁶¹ Jacobsson, Roger. 1995. *Boklig kultur i Umeå före 1850. Om tryckeriverksamhet och bokförmedling*, s. 42-49.

⁶² Bergenstråhle, C.G.A. 1917. *Kungl. Västerbottens regementes krigshistoria*, s. 516.

⁶³ Hederyd, Olof. 1992. *Haparanda efter 1809*, s. 46-49.

djerfa plan otvifvelaktigt lyckats och möjligen gifvit ett annat utseende ej blott åt Skandinaviens utan Europas öden än det, som sedermera följde.⁶⁴

I denna version tar alltså GM initiativ till ett revolutionsförsök, som en del i ett väntat svenskt anfall mot Ryssland. Planerna hade kommit så pass långt i förberedelserna att en proklamation var färdig och den militära situationen och opinionen på den andra sidan gränsen hade blivit föremål för undersökning. Andra versioner av händelseförloppet har givits av; D.A. Zielfeldt i artikeln om GM i *Biographiskt lexicon...*(1843), M.J. Crusenstolpes minnesruna eller nekrolog över GM publicerad år 1862,⁶⁵ John E. Roos i *Gustaf Montgomery som historiker och medborgare* (1953).⁶⁶ Och Kari Tarkiainen slutligen i *Finnarnas historia i Sverige* (1993).⁶⁷ Alla dessa versioner skiljer sig åt från varandra. Skillnaderna mellan Roos och Tarkiainens versioner är desto mer anmärkningsvärda då de baserar sig på samma källa, GM:s koncept till självbiografi. Ingen av dessa har heller återgett händelserna korrekt.

Konceptet till självbiografi skrevs av GM år 1843. På första sidan anger han som skäl till konceptets tillkomst det faktum att Krigsvetenskapsakademiens stadga av år 1826 § 52 anmodar dess ledamöter att lämna in deras levernesbeskrivning, vilka ej skulle få öppnas förr, än efter deras död.⁶⁸ En annan orsak är antagligen den samma år utkomna artikeln av D.A. Zielfeldt i *Biographiskt lexicon...* (1843). Självbiografien får ur ett källkritiskt perspektiv betraktas som den mest tillförlitliga källan som är tillgänglig eftersom den är skriven av en person som deltog och utan kända motiv för att vinkla berättelsen utom möjligen den att komma i en så god dager som möjligt. Palmgrens version är baserad på hörsägen. Zielfeldts version är sedan baserad på Palmgrens. Crusenstolpe anger inga källor och det finns ett tema i hans verk; att misskreditera Carl Johans regering.⁶⁹ Detta kan då förklara varför Crusenstolpe beskriver GM som spion och konspiratör agerande för Carl Johans räkning.⁷⁰

GM börjar med att beskriva hur han lyckades att, under rådande hungersnöd, skaffa mat till sin trupp och på så vis ökade deras förtroende för honom. Därefter beskriver han hur han genom kyrkoherden Mattias Castrén i Kemi blev underrättad om stämningarna bland den finska befolkningen. Där var övertygelsen allmän att det bara var en tidsfråga innan kriget mellan Frankrike och Ryssland, som nyss brutit ut, var avgjort till Frankrikes fördel. Vidare var man övertygad om att Carl Johan, som Napoleons marskalk, skulle delta i kriget på dennes sida. Om detta rådde det en mer allmän övertygelse som även omfattades av Castrén och GM. GM brevväxlade även med sina bröder, som blivit kvar i Finland, och forna vapenkamrater. De kunde upplysa honom om den ryska militära närvaron i landet, som dragits ned betydligt efter det franska anfallet.

GM:s plan var att gå händelserna i förväg och utnyttja tillfället med den försvagade ryska positionen och den kampvilliga finska allmogen. Han var dock tveksam till om han själv var lämplig att leda företaget, eftersom han var för ung och hade för låg grad. Han försökte

⁶⁴ [Palmgren, Leonard]. 1832. *En liten Diversion i den sig kallade Okändes (eller rättare Ökändes) sista hälsning, eller Den Swarte Riddaren, f.d. Ryttmästaren, nu mera Barn-Guvernör, Af Tertius Intervenians eller L. och P.*, s. 38.

⁶⁵ Crusenstolpe, Magnus Jacob. 1862. Gustaf Adolf Montgomery. *Svea. Folkkalender för 1862*, s. 159-160.

⁶⁶ Roos, John E. 1953. Gustaf Montgomery som historiker och medborgare, s. 223.

⁶⁷ Tarkiainen, Kari. 1993. Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809-1944. *Finnarnas historia i Sverige*. Del 2, s. 77.

⁶⁸ Montgomery, Gustaf Adolf. Koncept till självbiografi 1791-1813, E4814. Gustaf Adolf Montgomerys samling BI:9. RA, försättsbladet.

⁶⁹ Carlsson, Sten. 1961. Tiden efter 1718. *Svensk historia*. Del II, s. 12.

⁷⁰ Crusenstolpe, Magnus Jacob. 1862, s. 159-160.

förgäves övertala kompanichefen, major Florus Toll om det riktiga i planen. GM och Toll uppvaktade samma unga dam. GM var dock helt koncentrerad på den kommande resningen. Som han uttrycker det; ”Toll var således mera benägen att erövra Mathilda Castrén än Finland”. ”Mina tankar voro nu uteslutande egnade på Finland och dess återtagande”.⁷¹
GM fortsätter:

Jag uppsatte därför en proklamation till Finska Folket och Finska Soldaterna ungefärligen, hvad jag kan minnas, så lydande:

”Älskade vänner och Landsmän!

När 3ne långa år äro förflutne sedan I tillhörden och räknades ibland Svenskar och deras fria, lagbundna, högtvärderade Land, med hvilket I Finnar varit förenade och förbrödrade i Sex århundraden. Ett sådant brödra och vänskapsband, kan ingalunda en tillfällig eröfring, en olycklig Konungs misstag och oklokhed, för allantid sönderslita, ej ens försvaga. Stunden är inne, då detta band kan åter tilldragas och de gamla bröderna, de tappra Kamraterna, Svenskar och Finnar, åter samlas under de ovanskligt ärorika Blå och gula fahnorna och för dem dit, där de någon gång förut svajät under Sveas fordna Gustafver och Carlar neml. till Pettersburg och Moskwa. De förhatliga ryska örnarne fly redan för den segervana, verldsbetvingaren Napoleons vapen: Vi böra icke dröja att bidra till våra arffinders nederlag, för att derigenom hämnas de oförrätter, det våld och de orättrådiga eröfringar ryssarne tillskyndat oss Finnar och Svenskar. Må vi skynda oss att samlas under den tappra Carl Johans - Napoleons Vapenbroders – befäl. Han, den alltid segersälle, skall föra oss från seger till seger och åter eröfra ej blott vårt förlorade Finland, utan ock Pettersburg och den gamla gränsen vid hvita sten.

Det är blott för en förtrupp jag tågar i spetsen för att hopsamla de gamla Vapenbrödrarna ock med dem förekomma fiendernas flygt från Torneå, Uleåborg, Kuopio med flere finska städer. Snart kommer den stora Svenska armén efter, anförd af Segehjelten. Måtte Han ej sakna någon tapper Finsk Soldat eller vapenför man då Han anländer! Jag förlitar mig derpå, att ingen saknas, ty Gud är med oss, ho kan då vare emot oss ! ? Han den allsmäktige ! göre Finland fritt och lyckligt, det är alla redlige Svenskars och Finnars första och sista önskan och hopp ! ”⁷²

Denna proklamation har en del likheter med det tal som general G.C. von Döbeln höll tre år tidigare i Umeå, som markering av krigsslutet och skiljandet från Finland. I båda fallen vädjas till åhörarnas nationella känslor, många exklamationer används liksom som begreppspar; ”finnar” och ”svenskar” samt ”bröder” och ”kamrater”. Proklamationen översatte sedan GM även till finska och han begav sig till kyrkoherde Castrén i Kemi för att denne skulle överse och förbättra den. Castrén varnade honom för riskerna med företaget men övertygades om det sannolika i en svensk uppslutning på fransk sida. När Castrén frågade GM om hur han vågade genomföra detta utan order uppifrån svarade GM att han ämnade sända en rapport till den svenske arméchefen. GM beskriver även hur han planerat att bränna ned S:t Petersburg. En nästan likalydande proklamation skrevs på franska, språkgranskades av Castrén och avsågs att sändas till Napoleon direkt eller till någon av dennes generaler i Tyskland, för vidarebefordran till kejsaren. Som kurir tänkte GM använda sig av en soldat vid Gränskompaniet som tidigare varit i fransk tjänst.⁷³

Det är anmärkningsvärt att denna proklamation endast omtalas som handskrift. Det nämns ingenting om att låta trycka den. Tre år tidigare hade Georg Adlersparre i Karlstad låtit trycka sin proklamation i samband med revolutionen i mars 1809 varefter den effektivt kunde spridas

⁷¹ Montgomery, Gustaf Adolf. Koncept till självbiografi 1791-1813, E 4814. Gustaf Adolf Montgomerys samling BI:9. RA, s. 4020-4026.

⁷² Montgomery, Gustaf Adolf. Koncept till självbiografi 1791-1813. E 4814. Gustaf Adolf Montgomerys samling BI: 9. RA, s. 4028-4036.

⁷³ Montgomery, Gustaf Adolf. Koncept till självbiografi 1791-1813. E 4814. Gustaf Adolf Montgomerys samling B I:9. RA, s. 4028-4036.

över hela landet. Troligen var dock GM:s proklamation endast tänkt att åtminstone i ett första skede spridas till befattningshavare för uppläsning inför församlade folksamlingar. Orsaken var annars bristen på tryckerier, det närmaste svenska fanns i Härnösand.⁷⁴ Dessutom hade tryckfriheten inskränkts genom 1812 års TF som kungjorts i samband med riksdagen i maj 1812. Bland annat skulle tryckerierna i samband med tryckningen överlämna ett exemplar till myndigheterna för granskning, varefter det kunde förbjudas till vidare spridning. Att låta trycka proklamationen var alltså förenat med stora tidsförluster och komplikationer. Vad har då GM att säga om nästa fas? Han fortsätter i konceptet:

Allt var nu ordnad och blott dagen för utbrottet beroende af nästa post, som beklagligen tillintetgjorde hela min stora plan. Jag erhöll neml. med samma post, ordres af Öfverste v. Knorring att genast afresa till Östersund för att der vara hans adjutant, emedan han erhållit uppdrag att taga öfverbefälet öfver dervarande Trupper mot Norrige.⁷⁵

GM tvekade naturligtvis inför öppen ordervägran och trodde samtidigt att den nya kommenteringen hade med det väntade kriget med Ryssland att göra. Det blev istället en lugn period i den lilla staden fjärran från krigshändelserna. Det är okänt i hur vida kretsar dessa revolutionsplaner blev kända. Troligen fanns de som ej bekräftade rykten som tog form i Palmgrens pamflett av år 1830 som i viss mån bekräftades av Zielfeldt 1843.

3.5. Krig i Norge och kanalbygge i Södertälje

Efter att ha tjänstgjort som adjutant hos överste L.J. von Knorring i Östersund hösten 1812 återvände GM vid årsskiftet till Haparanda och gränsbevakningen där.⁷⁶ Under år 1813 blev Sverige allt mer invecklat i krigföringen mot Frankrike. Svenska trupper skeppades över till Tyskland och deltog tillsammans med andra allierade trupper i kriget under Carl Johans befäl. Redan i samtiden uppmärksammades Carl Johans stora försiktighet som fältherre. Spekulationer om feighet har kunnat avfärdas av senare historiker, men man har inte kunnat enas om en orsak. En rimlig förklaring är att han hade mer att förlora än andra allierade fältherrar. Vid ett nederlag skulle hans framtid både i Sverige och Frankrike äventyras.⁷⁷ Han ville även undvika att uppträda som Frankrikes fiende eftersom han ville ha kvar möjligheten av en framtida politisk karriär i detta land.⁷⁸ Den version Carl Johan ville ge själv var att hans taktik var föranledd av militära avväganden och här hänvisade han till sin kännedom om Napoleons taktik och förmåga vid avgörande fältslag. Carl Johan ville undvika avgörande slag och samtidigt ha möjligheten att gå mot Danmark för att senare kunna åstadkomma unionen med Norge.⁷⁹

I maj 1813 marscherade GM med styrkor från Västerbottens regemente den långa sträckan till Södertälje. I stället för att skeppas över till Tyskland stannade GM kvar i Södertälje som chef för ett arbetskompani vid kanalbygget.⁸⁰ I februari utropade sig Christian Fredrik till regent i

⁷⁴ Mannerheim, Johan. 1983. Svenska boktryckarlängder 1483-1983. *Svensk boktryckerihistoria 1483-1983 med inledande öfversigt...*, s. 77-112.

⁷⁵ Montgomery, Gustaf Adolf. Koncept till självbiografi 1791-1813. E 4814. Gustaf Adolf Montgomerys samling B I:9. RA, s. 4036.

⁷⁶ Meritförteckningar, Biografica vol.13. (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

⁷⁷ Palmer, Alan. 1992. *Bernadotte, Napoleons marskalk, Sveriges kung*, s. 242-249.

⁷⁸ Åstrand, Sven. 1975. Karl XIV Johan. *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 20, s. 690.

⁷⁹ Schinkel, Berndt von. 1855. *Minnen ur Sveriges nyare historia, samlade af B v. S, Öfverste, f.d. Adjutant hos Konung Carl XIV Johan, författade och utgifne af C.W. Bergman. Del 7. Carl Johan och hans tid (1812-1814)*, s. 108-117.

⁸⁰ Meritförteckningar. Biografica vol. 13. (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

Norge, med en författning som lade den huvudsakliga makten hos stortinget. Utvecklingen gick inte i den riktning som Carl Johan planerat med en svensk-norsk union, vilket föranledde kriget mellan de båda länderna som utbröt i juli 1814.⁸¹ GM deltog i kriget, delvis som adjutant hos generalerna Gahn och von Vegesack, delvis på slagfältet. Under slaget vid Malmberget utmärkte han sig och blev av general Gahn föreslagen till *Guldmedaljen för tapperhet i fält*, av någon anledning godkändes dock inte detta på högre ort.⁸² Kriget var snabbt över, redan i augusti s.å. och unionsförsöket fortsatte med en även i fortsättningen viktig roll för stortinget som blev en förebild för liberalerna i Sverige.

3.6. Militär- och kulturliv i Värmland och Umeå

GM stannade troligen kvar i Värmland efter kriget, härom ger GM:s meritförteckningar ingen ledning, men Gränskompaniet i Haparanda hade upplösts och han tillhörde fortfarande Värmlands fältjägerregemente. En något yngre kollega vid regementet, Henrik Lilljebjörn, har i sina memoarer beskrivit förhållandena för B.J. Breitholtz, en samtida som i likhet med GM kommit till regementet i samband med förlusten av Finland: ”Det var den tiden som värmländska gästfriheten stod på sin höjdpunkt, och jag vet att B. bodde fritt i många år.”⁸³ Vad Lilljebjörn syftar på är det täta umgänge och det relativt rika sällskapsliv som fanns i Värmland vid denna tid. Det var vanligt med inneboende gäster på herrgårdarna och de värmländska kavaljererna har i olika litterära skildringar blivit berömda.⁸⁴ Ekonomiskt sett var det högkonjunktur för de värmländska bruken. Det var uppenbart en kreativ miljö med tanke på de många av samtidens författare och intellektuella som hade anknytning dit som Erik Gustaf Geijer och Esaias Tegnér. Sannolikt utsträckte sig gästfriheten, åtminstone i viss utsträckning, till biblioteken. Detta rika sällskapsliv förekom även i Närke och Västergötland. Exempelvis hade översten Josias Montgomery-Cederhielm (ej närmare släkt med GM) och dennes maka Mathilda Orozco ca 1816-20 en omfattande verksamhet med salong och fester på slottet Segerstad utanför Örebro. Vid festerna kunde 60 gäster förekomma. De hade även inneboende gäster som var officerare vid Värmlands fältjägerregemente.⁸⁵

Ett exempel från den liberale politikern och ämbetsmannen T.C. Dahls herrgård Moesgård utanför Århus, visar hur tillgång till egyptologisk litteratur på 1850-talet förmedlades till en ung latinstudent genom förmedling av skolans rektor.⁸⁶ Biblioteket på Moesgård hade ca 16 000 volymer och stod öppet för ”laerde som for skönander”,⁸⁷ vilket innefattade besök av författare som H.C. Andersen och kungligheter som Frederik VII.⁸⁸ Biblioteket på Moesgård är visserligen ett något extremt exempel för skandinaviska förhållanden,⁸⁹ och motsvarade

⁸¹ Carlsson, Sten. 1961. Tiden efter 1718. *Svensk historia*. Del II, s. 331-333.

⁸² Meritförteckningar. Biografica vol. 13. (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

⁸³ Lilljebjörn, Henrik. 1912. *Minnen från förra hälften av 1800-talet, utg. Af E.G. Lilljebjörn med 17 illustrationer af författaren*. (1:a uppl. 1867), s. 254-255.

⁸⁴ Främst kanske i Lagerlöf, Selma. *Gösta Berlings saga* (1:a uppl. 1891).

⁸⁵ Öhrström, Eva. 1998. Mathilda Orozco - italiensk gratie i svensk salong. *Nordisk salonkultur. Et studie i nordiske skönänder og salonmiljøer 1780-1850*, s. 173-175.

⁸⁶ Klindt-Jensen, Ole. 1976. *Moesgård*, s. 28.

⁸⁷ Ibid, s. 26.

⁸⁸ Ibid, s. 26f.

⁸⁹ Biblioteket på Moesgård står sig relativt väl vid en vidare europeisk jämförelse. Det samtida biblioteket innehaft av fa miljen Grenvilles på egendomen Stowe utanför London innehöll 40 000 volymer och var ett av de bästa i Europa. Reid, Peter H. 2001. The Decline and Fall of the British Country House Library. *Libraries & Culture. Journal of library history*. Nr. 2, s. 346.

nästan ett mindre universitetsbibliotek i omfattning,⁹⁰ men sättet som tillgången till böcker spreds från mindre herrgårdsbibliotek utgjorde även det en del av nätverksutbytet, sällskapslivet och statuskonsumtionen.

De värmländska herrgårdsbiblioteken har kartlagts av Annki Schagerholm. I sexton rekonstruerade bibliotek varierade beståndet mellan 1 000 och 4 600 volymer, med undantag för ett som innehöll 10 000 volymer. Innehållet i biblioteken tyder på att det fanns en stor medvetenhet om de kontinentala strömningarna. De mer betydande författarna från antiken till upplysningen fanns företrädda. Exempelvis var de franska upplysningsfilosoferna Voltaire och Rousseau väl representerade.⁹¹ Jag vill understryka att det på intet sätt är bevisat att GM fick tillgång till dessa bibliotek men tar upp det här för att visa hur dessa bibliotek ingick i nätverksutbytet, sällskapslivet och statuskonsumtionen, som GM deltog i, och som varierade i omfattning beroende på bostads- och verksamhetsort.

I samband med en omorganisation bildades en inspektionsstab i Umeå år 1815. Vid denna stab utnämndes GM till inspektionsadjutant i februari 1816 och befordrades samtidigt till kapten. I samband med tronskiftet år 1818 fick han uppdraget att resa runt, bl.a. i Skåne, med besked till ämbetsmän och officerare och mottaga deras hyllnings- och trohetseder. I juni 1818 blev han utnämnd till chef för inspektionsstaben.⁹² Under vistelsen i Umeå hade han troligen tillgång till verksamheten i stadens läsesällskap, det var fortfarande aktivt och har beskrivits närmare i kapitel 3.3.

3.7. Delsammanfattning

Så här långt har denna undersökning visat hur GM efter en barndom med tragiska inslag inledde en militär karriär i Sverige. Krigsåren och separationen av Finland från Sverige som även var en separation från familj och flertalet vänner var traumatiska och på många sätt formativa. Hans militära bana var sedan den fattige officerens i provinsen. Ett tidigt uttryck för GM:s opinionsbildande verksamhet och opposition mot omkastningen av utrikespolitiken var den planerade revolutionen. Denna hade som mål att kasta ur ryssarna ur Finland. Under planeringen fick han en övning i opinionsbildande verksamhet som visade att han tagit intryck av general von Döbelns avskedstal till de finska trupperna tre år tidigare. Som stabsofficer hade GM naturligtvis möjlighet att knyta kontakter med många betydelsefulla personer men det är oklart hur hans nätverk såg ut under denna period.

⁹⁰ Universitetsbiblioteket i Lund omfattade omkring 1800 knappt 20 000 volymer. Gymnasiebiblioteket i Västerås omfattade 1842 ca 12 000 volymer. Åberg, Åke. 1987. *Västerås mellan Kellgren och Onkel Adam. Studier i provinsens litterära system*, s. 82.

⁹¹ Schagerholm, Annki. 1994. *Utomnordisk litteratur före 1800. På spaning efter värmländska herrgårdsbibliotek*, s. 44.

⁹² Meritförteckningar. Biografica vol. 13. (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

4. Självstudier på Åkerö, debut som författare och publicist

4.1. Affären Eek

I februari 1818 hade GM utnämnts till 2:e major vid Jämtlands fältjägarregemente och han flyttade troligen till sitt boställe i Myssjö, tre mil söder om Östersund, vid årsslutet. Enligt mantalslängden hade han en betjänt, trumslagaren Quick, och betalade skatt för kortspel, vin, tobak och kaffe.⁹³ På orten blev han närmare bekant med de omständigheter under vilka den förre regementschefen Johan Fredrik Eek, dennes hustru Sophia von Düben och tre döttrar levde under. Eek var född i Finland och hade deltagit med utmärkelse i 1808-09 års krig varefter han i likhet med GM och många andra stannat kvar i Sverige. Efter att Carl Johan nekat honom ekonomisk hjälp hade han förhastat tagit avsked. Detta ledde till ytterligare problem och år 1819 arbetade den dekorerade krigshjälten, sjuklig och bortglömd av sina vänner, som vedhuggare i Stockholm med medaljer på arbetsblusen, medan hans hustru och barn levde i stor fattigdom utanför Östersund.⁹⁴ Det hela ger ett förvirrat och förnedrande intryck och denna situation upprörde GM som 1819 lät trycka Eeks självbiografi på Carl Deleens tryckeri i Stockholm. Avkastningen av försäljningen skulle tillfalla Eeks hustru och barn. Av någon anledning kom inte boken ut i bokhandeln förrän våren 1820. Då hade GM dessutom skrivit ett eget fristående bidrag som en biografi över Eek. Skriften har avsevärt av saklig militär lägesrapportering över sig men innehåller även biografiska uppgifter och moraliska indignationer. Även denna såldes till förmån för Sophia von Düben, som nu blivit änka, och döttrar.

En möjlig förebild till GM:s projekt var PAW:s *Amalia eller de finska flyktingarna* (1808) som beskrev ryssarnas barbariska framfart i staden Vasa och såldes till förmån för de finnar som flytt till Sverige. Boken hade blivit en stor försäljningsframgång, sålts i tre upplagor, sammanlagt 2 609 exemplar och inbringade 28 979 kr.⁹⁵ PAW vann stor men övergående popularitet.⁹⁶ Enligt dottern Clara Wallmarks uppgift, som av källkritiska skäl bör behandlas med försiktighet eftersom hon tematiskt försvarar fadern mot dennes kritiker, anträffades den lilla skriften "...såväl på boddiskan och i månglerskans stånd som på de rikas förmaksbord, och man kunde få se folkhopar församlade i ett gathörn kring en fruktmånglerska, som läste den högt under åhörarnas tårar". Följande år vann PAW ett pris av Svenska Akademien för *Sång till finska arméns ära*.⁹⁷

Det fanns inte bara altruistiska skäl för GM att skriva denna biografi. Förlusten av Finland hade blivit ett trauma i Sverige. Det blev även utgångspunkten för en nationell väckelse i Sverige. I denna väckelse sökte man sig bakåt i historien till forna storhetstider som man fann i vikingatiden. Detta var tydligt i Erik Gustaf Geijers och Esaias Tegnér's författarskap och i *Götiska förbundets* verksamhet. Det svenska nederlaget i kriget mot Ryssland var däremot

⁹³ [Montgomery, Gustaf Adolf] Uppgift till 1819 års mantalsskrivning. Tryckt i: Löding Oscar (1984). "Af Jemteland är intet att göra": historisk antologi, s. 48.

⁹⁴ Waller, Sture M. 1949. Johan Fredrik Eek. *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 12, s. 184-189. Enligt Lennart Westerberg, som tagit del av Eeks bouppteckning, uppvisar denna ett relativt rikt bo vilket motsäger bilden av Eek som fattig. Det innehöll exempelvis 171 silverföremål, 38 tavlor och ett rikt bibliotek. Westerberg, Lennart. 1980. Kungsgården – dess herrar och hus. *Fältjägaren*. Nr. 51, s. 88.

⁹⁵ Originalsumman: 434 rd bco. Wallmark, Clara. 1914. *Pehr Adam Wallmark. En tidsbild från adertonhundralets förra hälft*, s. 41.

⁹⁶ Andrén, Sigvard. 1955. Wallmark Pehr Adam. *Svenska män och kvinnor, biografisk uppslagsbok*. Bd 8, s. 206.

⁹⁷ Wallmark, Clara. 1914, s. 41-43.

något som förträngdes och finnarna uteslöts i den gemensamma nordiska historien.⁹⁸ Detta upplevdes naturligtvis som orättvist av de finnar som ofta med stora personliga uppoffringar efter kriget letat sig till Sverige. Detta avspeglades exempelvis i det faktum att *Götiska förbundet* endast hade ett fåtal finlandsfödda medlemmar.⁹⁹

GM:s skrift uppskattades inte av Carl Johan som uppenbarligen fann skildringen av hur Eek och hans anhöriga behandlats oacceptabel med tanke på den förda utrikespolitiken gentemot Ryssland. Genom detta utdrag förstår man varför:

Han [Johan Fredrik Eek; min anm.] var endast svensk; och kunde icke blifva annat. – Alla lockande anbud oakadt, ilade han vid första underrättelsen om fred, till Sverige, för hvars skull han mer än en gång blottat sitt svärd och ville endast blotta det för Sverige. Men, redlige, tappre krigare! Sverige behjertade icke dina olyckor; det ersatte icke dina förluster, dina uppoffringar, och belönade icke heller med något verkligt dina förtjenster. Kanske at min välmening hänför mig för vida, då jag fordrar at Staten bort ersätta Öfv.Lieut. Eek de härjningar och förluster han lidit under utöfningen af sina heliga pligter för fäderneslandets försvar. Det var deröfver förbittrade fiender som sköflade och upbrände hans egendom til hus, kreatur, möbler, kläder, med få ord: allt hvad han ägde; som tvungo hans oskyldiga maka och barn at, såsom irrande flyktingar, försmäta af svält och mödor, - och som, till råga på alla rysligheter, genom hugg, slag och tortur mördade hans förut, af vansinnighet, nog olyckliga broder. Hvilka förskräckliga öden bereddes dig, ädle krigsman! genom ditt gränslösa nit, din verksamhet och din äkta fosterlandskänsla!¹⁰⁰

När GM vägrade att återta denna skrift lät Carl Johan köpa upp hela upplagan för 50 804 kr, varpå den förstördes. Denna summa sändes då, troligen med avdrag för tryckkostnaden, till Sophia von Düben.¹⁰¹ Det är lätt att blanda ihop Eeks självbiografi med GM:s biografi, och så har även gjorts av alla som behandlat dessa skrifter.¹⁰² Av GM:s senare biografi över Eek att döma var det endast GM:s biografi som på detta sätt uppköptes, eftersom den "...ansågs innehålla förnärmelser mot Ryssarne och uppmaningar åt finnarne att afskudda sig Kossackoket."¹⁰³ Utrikespolitiken och de vänskapliga förbindelserna med Ryssland var prioriterade områden och föremål för många indragningar och åtal dessa år enligt TF § 3:9. Eftersom GM:s alster var fristående och inte periodisk skrift kunde inte indragningsmakten tillämpas. Det är tydligt att Carl Johan velat undvika den publicitet ett åtal skulle ge och i stället genomfört en icke-juridisk aktion, som ibland tillämpades vid sådana tillfällen.¹⁰⁴ På KB:s exemplar av *En officers vid...* (1820), har bibliotekarie Gustaf Edvard Klemming skrivit på omslaget: "Detta ex. låg bland Deleens papper. Mycket tviflar jag om något annat ex. finnes", och på titelsidan: "Inköpt af Carl Johan och förstörd. Eeks änka fick behållningen". Fallet var inte unikt, fyra år tidigare hade Anders Lindeberg publicerat en misshaglig broschyr *Några tankar om grunderna för en svensk thronarvinges uppfostran* (1816), som på samma sätt köptes upp. Detta hindrade inte att Lindeberg senare med kungligt understöd blev utgivare av den regeringstrogna *Stockholms-Posten*.

⁹⁸ Tarkiainen, Kari. 1993. Inflyttarna från Finland och de svenska minoriteterna under tiden 1809-1944. *Finnarnas historia i Finland*. Del II, s. 85. Zander, Ulf. 2002. Fänrik Ståls Sverige. *Svenska krig och krigiska svenskar. Historisk antologi*, s. 84-87.

⁹⁹ Tarkiainen, Kari. 1993, s. 85.

¹⁰⁰ [Montgomery, Gustaf Adolf]. 1820. *En officers vid f.d. finska arméns lefnadshändelser och missöden (af framl. öfverste Eek): jemte nekrologiska bidrag af G.M.*, s. 41-42.

¹⁰¹ Originalsumma: 500 rd bco. Roos, John E. 1953. Gustaf Montgomery som historiker och medborgare. *Historiska och litteraturhistoriska studier* 29, s. 226-227.

¹⁰² Se exempelvis Roos, John E. 1953, s. 226. Åhlén, Bengt & Agneta. 2003. *Censur och tryckfrihet. Farliga skrifter i Sverige 1522-1954*, s. 117.

¹⁰³ Montgomery, Gustaf. 1860. Johan Fredrik Eek. *Svenskt biografiskt lexikon*. Ny Följd. Bd 3, s. 252.

¹⁰⁴ Boberg, Stig. 1989. *Carl XIV Johan och tryckfriheten 1810-1844*, s. 179-187.

GM blev i juni 1820 utsedd till *Riddare av Svärds Orden*.¹⁰⁵ Det var precis efter ”affären Eek” och kan tolkas som en uppmuntran. Det var dock ingenting märkligt med utmärkelsen. Den tilldelades normalt officerare med 20 års tjänstetid, men ett års tjänstgöring i krig räknades som flera år.¹⁰⁶ GM hade tjänstgjort 15 år i fredstid och 3 i krigstid, om man räknar 1814 med en månads krig som krigsår. Det var alltså dags för denna utmärkelse. Närheten i tid är dock slående och det är lätt att se ett samband mellan utmärkelsen och denna affär, som fick ett relativt lyckligt slut för alla inblandade.

Samtidigt med ”affären Eek” gavs den av GM från franskan översatta boken *Berättelse om Saragossas...* (1820) av Joseph Rogniat, om Napoleons truppers belägring av två städer i Spanien ut. Den dedicerades till kronprins Oscar. Detta kan tolkas på olika vis. Det kan vara ett sätt att rehabilitera sig politiskt efter ”affären Eek”. Det kan även vara så att utgåvan finansierades av kungahuset. I dedikationstexten framhåller GM som syfte med översättningen att sprida kunskaper om krigföringens villkor till yngre kollegor. Boken behandlar delvis olika aspekter av gerillakrigföring och framhåller betydelsen av de belägrades moral. Även denna bok trycktes hos Carl Deleen, en av landets ledande boktryckare som ofta tryckte oppositionella skrifter, höll hög kvalitet och även tryckte exempelvis *Kongl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar*.

I samband med utgivningen av Rogniats bok startar en brevväxling med kanslirådet och kunglige bibliotekarien PAW. Kontakten hade troligen förmedlats av GM:s kusin, Fredrik Wilhelm von Ehrenheim som brukade publicera artiklar i Wallmarks tidning *Journalen*, eller av kusinen och hovmarskalken Fredrik Fabian Montgomery (Fabian). Ett utdrag ur ett brev till Wallmark som håller ett något svassande tonläge ger en inblick i förhållandena vid försäljningen av boken:

Med anledning af Herr Cantzlii-Rådets mer än godhetsfulla löfte, tar jag mig härmed den frihet att anhålla om P.M. på de personer jag i Landsorterna skulle kunna besvära med försäljning af berättelsen om Saragossas och Tortosas belägring. Försäljningsprocenten, som vanligtvis lär utgöra 10 procent, ville jag gerna öka för at få påliteliga och nitiska commissionairer, hvilka i allmenhet torde vara sällsynta at erhålla, i synnerhet då man är så obekant som jag, med Bokhandlarne i Landsorterna.¹⁰⁷

Översättaren var alltså själv i hög grad involverad i försäljningen av boken. Vid denna tid hade även översättaren, som i detta fall även var förläggare, ensamrätt till försäljningen och behövde inte författarens tillstånd för översättningen. Kontakten med Wallmark hade alltså troligen förmedlats av von Ehrenheim, som vid denna tid uppehöll sig mycket på det av en med GM gemensam kusin, Fabian, innehavda godset Åkerö.

4.2. Självstudier på Åkerö

I början av år 1820 bosätter sig GM på den vackra herrgården Åkerö, belägen i Södermanlands län, 8 mil sydväst om Stockholm. Kompaniet och bostället i Jämtland hade han mer eller mindre överlämnat till sin närmast underlydande. Att vistas längre perioder på slott och herrgårdar i Södermanland var inte ovanligt. Exempelvis vistades vid denna tid hos familjen Bonde på Ericsberg en bekant från Paris, fru Backman, i 10 år. Gästerna behandlades i det livliga umgänget som värdparets jämlikar.¹⁰⁸ Förutom GM var vid denna tid en yngre brors-

¹⁰⁵ Meritförteckningar vol. 13. (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

¹⁰⁶ Berghman, Arvid. 1949. *Nordiska riddareordnar och dekorationer*, s. 31.

¹⁰⁷ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Pehr Adam Wallmark 11/4 1820. Ep.V4:14. KB.

¹⁰⁸ Bonde, Knut. 1945. *Herrskap i Sörmland*. Ur en brevväxling från 1800-talets början. *Fataburen*, s. 151-164.

dotter till Fabian, Hedvig Montgomery, och en äldre dam, fru Christina Hierta, bosatta på Åkerö. Till hushållet hörde även kammarpigor, mamseller och betjänter.¹⁰⁹ Den sörmländska godsägaradeln vistades i Stockholm över vintrarna, där de hade permanenta våningar. GM:s värdpar, den äldre kusinen och hovmarskalken Fabian och dennes fru grevinnan Ebba Maria Montgomery, född Sparre (Ebba), hade sin vinterbostad på Norra Drottninggatan 4. (nuv. Drottninggatan).¹¹⁰

Förutom de nämnda böckerna, ägnade sig GM detta år, 1820, åt att utarbeta ett förslag till exercisreglemente för fältjägare.¹¹¹ Några planer på att återvända till den jämtländska landsbygden och exercera soldater hade han uppenbarligen inte. I stället var det studier i Uppsala som hägrade. Han skrev i början av år 1821 ett brev till professor Erik Gustaf Geijer med en förfrågan om han kunde få ingå i dennes hushåll som inneboende elev. Geijer svarade dock nej till detta och den impulsive GM vände sig då mot andra mål. Han skulle gå i utländsk krigstjänst och tvekade endast om han skulle studera vid krigshögskolan i Metz, Frankrike, först, eller resa direkt till Grekland för att delta i detta lands frihetskamp mot turkarna.¹¹² Planerna visar hur intensivt han följde med i samtidens politiska händelser. Grekerna hade i början av år 1821 höjt upprorsfanan mot de förtryckande turkarna. Frihetskampen fick stort stöd opinionsmässigt i Sverige. En av dem som engagerade sig allra mest i saken var PAW som i denna fråga drev opinionsverksamhet i *Journalen* och organiserade penninginsamlingar. Här visade han mot vanligheten en oberoende linje gentemot regeringen som oroades över turkarnas reaktion.¹¹³

GM hade fått löfte om att få segla till Le Havre på den fregatt som skulle ta sjökadetterna i Karlskrona på deras utbildningsresa på världshaven.¹¹⁴ Vidare hade han ansökt om ledighet från sin militära tjänstgöring. Projektet nådde sitt antiklimax då GM på väg till det väntande fartyget i Karlskrona insjuknade i Norrköping.¹¹⁵ I april 1821 begärde han och fick avsked ur aktiv tjänst p.g.a en sjukdom som ansågs vara obotlig.¹¹⁶ Närmare upplysningar om sjukdomen lämnas ej. Han var snart tillbaka på Åkerö igen där han använde tiden till läsning. Han satte sig in i politiska frågor och fick en chans att ta igen de brister i sin bildning den bristfälliga skolgången och tillgången till böcker tidigare i livet orsakat. I oktober 1821 utgav GM den av Ebba översatta ”Reglor för...”, som trycktes av P.E. Winge i Nyköping.

Åkerö uppfördes på 1750-talet med utgångspunkt i den framstående arkitekten Carl Hårlemans ritningar, och efter dåvarande ägaren Carl Gustaf Tessins direktiv. Corps-de-logiets bottenvåning var avsedd som paret Tessins bostadsvåning, övervåningen bestod av gästrum. Tessin fann emellertid att det blev för kallt vintertid i stenhusets bottenvåning och lät därför förse flyglarna, som var av trä, med två våningar. I den ena flygelns övervåning inreddes sedan en bostadssvit. Våningen delades genom en korridor med grevens sängkammare, bibliotek och arkiv på den ena sidan och grevinnans lilla svit med sängkammare och porslinskök på den andra. Biblioteket fick, som de andra rummen, papperstapeter, och ställdes i ordning med gröna ”sarge rimsor” längs hyllorna, ett par glober, ett vitt marmorbord och en

¹⁰⁹ Bettna AI:6B. 1822-1826. (SVAR mikrokort nr. 113164). ULA.

¹¹⁰ Stockholms Adresskalender 1823. (SVAR mikrokort nr. CE7331).

¹¹¹ Meritförteckningar. Biografica vol. 13. (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

¹¹² Roos, John E. 1953, s. 226.

¹¹³ Wikén, Erik. 1941. Sveriges hjälp till grekerna på 1820-talet. *Svensk tidskrift*, s. 347-352.

¹¹⁴ Roos, John E. 1953, s. 226.

¹¹⁵ Zielfeldt, Daniel. 1843. Gustaf Adolf Montgomery. *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*. Bd 9, s. 134.

¹¹⁶ Meritförteckningar. Biografica vol. 13. (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

vridbar armlänstol.¹¹⁷ På bibliotekets hyllor samlades under Tessins tid många rariteter, inköpta på auktioner i Paris. Denna samling såldes dock till stor del redan under Tessins livstid, p.g.a trasslig ekonomi. Efter hans död såldes 3 828 nummer på auktion år 1771 från biblioteket på Åkerö.¹¹⁸

I corps-de-logiet låg huvudingången på den högra gaveln. Till vänster mot gårdssidan låg två efter varandra följande rum som utgjorde en del av Carl Gustaf Tessins rumssvit. Dessa rum var år 1908 arbetsrum. I det inre, ”herrns rum” återfanns då arkivet med Carl Gustaf Tessins dagböcker,¹¹⁹ samt sannolikt huvuddelen av biblioteket. När denna förändring genomfördes är svårt att avgöra med säkerhet. Med tanke på tidens rumsideal¹²⁰ infördes de i början av 1800-talet, alltså på Fabians tid. Detta särskilt som Fabian hade vinterbostad i Stockholm och därför inte samma behov som Tessin av lätt uppvärmd bostad och arbetsrum. Sannolikt fick dock inte hela biblioteket plats i detta rum. Tessins arbetsrum samt sedan Fabians herrum låg alla originellt nog mot gårdssidan. Att som brukligt var placera dem mot trädgårdssidan hade gett större möjlighet till avskildhet och solljus. Detta berodde på att Tessin valde att prioritera sällskapsrummen som istället fick denna placering.¹²¹

Vad biblioteket på Åkerö innehöll på paret Montgomerys tid är svårt att veta. Fabian och Ebba framstår som relativt anonyma för en sentida betraktare. Båda var i 50-årsåldern och barnlösa. Ebbas översättning av Robert Dodsleys ”Reglor för...” (1821), (se bilaga 2), tyder på ett visst litterärt intresse, eller intresse för det exotiska. Fabian hade innan giftermålet med grevinnan Ebba, och övertagandet av svärfaderns gods, tjänstgjort som kronofogde.¹²² Han deltog i 1823 års riksdag och yttrade sig då främst i skattefrågor.¹²³ Det kan tilläggas att Ebbas far, rikskansler Fredrik Sparre, var Carl Gustaf Tessins arvtagare och efterträdare på Åkerö. Den del av Tessins boksamling som inte såldes på auktion kan alltså ha gått i arv till Ebba och utgjort en del av bibliotekets bestånd på 1820-talet. Om inte annat så var innehav av ett bibliotek en statusfråga. Uppskattningsvis stod biblioteket på Åkerö åtminstone i paritet med de värmländska,¹²⁴ och borde ha uppgått till minst 3 000 volymer, innehållit verk av de mer betydande författarna och avspeglat de olika periodernas idéströmningar åtminstone fram till upplysningstiden.

4.3. Publikt och politiskt genombrott

GM:s farfar hade länge arbetat för att bli introducerad på det svenska riddarhuset som vanlig adelsman. Detta infriades ej men hans söner blev introducerade år 1774.¹²⁵ Adelskapet innebar rätt till deltagande vid riksdagarna för sönerna och de manliga ättlingarna. GM

¹¹⁷ Edenheim, Ralph. 1995. Åkerö. *Carl Gustaf Tessin. Kulturpersonen och privatmannen 1695-1770*, s. 111-113.

¹¹⁸ Varje nummer innehöll ofta flera volymer. Det rör sig alltså om ett större antal volymer än 3 828. Eneroth, Olof. 1864. *Herregårdar uti Södermanland: Skildrade af O-E- Med 57 taflor tecknade efter naturen af Fr. Richardt*, s. 224.

¹¹⁹ Sjöberg, Nils. 1908. Åkerö. *Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början*. Södermanland, s. 316f.

¹²⁰ Se sidan 38 i denna uppsats.

¹²¹ Sjöberg, Lars. 2000. Inredningar på slott och herrgårdar. Ingår i: *Carl Hårleman. Människan och verket*, s. 210.

¹²² Elgenstierna, Gustaf. 1998. *Den svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser*. Del V, s. 283f.

¹²³ Se exempelvis 6/2 1823: *Protocoll, hållna hos Högloflige Ridderskapet och Adeln vid Lagtima Riksdagen i Stockholm. År 1823*. Bd I. (1829). Bilagor, s. 139ff.

¹²⁴ Se sidorna 20-21 i denna uppsats.

¹²⁵ Elgenstierna, Gustaf. 1998. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser*. Del V, s. 278.

tillhörde lågadeln, men detta hade mindre betydelse för riksdagsarbetet då skillnaderna i röststyrka mellan hög- och lågadeln utjämnades under 1700-talet.¹²⁶ GM hade deltagit i 1817-18 års riksdag, men det var år 1823 som han gjorde sig känd som talare och motionär för en större publik. Riksdagen var vid denna tid uppdelad på fyra olika stånd, adel, präster, borgare och bönder, vilka samlades vart femte år, adeln på Riddarhuset. Denna indelning var i sig en sak som debatterades under perioden eftersom den utestängde stora delar av befolkningen. Riksdagsmännen fick en mycket låg ersättning för sitt arbete. GM drev en självständig linje och intog en del ståndpunkter som kan betecknas som konservativa, en del som liberala. Han var emot det nya förslaget att ge allmänheten tillträde till adelns förhandlingar. Detta menade han skulle göra offentligheten godtycklig eftersom endast ett fåtal fick plats och hade tid och möjlighet att infinna sig. Kravet på offentlighet menade han istället redan tillgodosågs genom de utgivna riksdagsprotokollen.¹²⁷ Det senare kan ses som en undanflykt då protokollen trycktes flera år efter riksdagens slut. Däremot ville han utöka tryckfriheten på så sätt att indragningens omfattning begränsades. Endast det indragna numret, inte följande, skulle indragas och då ställas inför en tryckfrihetskommitté utsedd av riksdagen och kungen.¹²⁸

Något motsägelsefullt kan hans argumentation i representationsfrågan förefalla. Dels menade han att indelningen i fyra stånd var onaturlig.¹²⁹ Samtidigt uttryckte han åsikten att varje stånd hade sin uppgift i samhället vilket ses som en kropp. Adeln var exempelvis "ett krigiskt jäsningsämne för äran" och hade en historisk uppgift som medlare mellan regenten och bonden.¹³⁰ Att på detta sätt likna samhället vid en kropp var vanligt bland de konservativa.¹³¹ Uppfattningen om adelns roll som medlare är troligen inspirerad av upplysningsförfattaren Montesquieu.¹³² Detta förefaller alltså motsägelsefullt men här avses enligt min tolkning två olika tillstånd eller stadier. GM menade att Sverige inte kommit lika långt i utvecklingen som England och en sammanslagning eller utjämning av stånden var därför ännu inte önskvärd. Det går naturligtvis även att se paralleller med det mode som fanns bland de yngre adelsmännen att uttrycka "medborgerliga" åsikter om frihet och jämlikhet utan att de för den sakens skull var beredda till större personliga uppoffringar i form av privilegier och egendom. I GM:s fall var då dessa uppoffringar mindre än för de flesta adelsmän eftersom han inte hade någon egendom som väntade.

GM ville reformera den militära utbildningen, som han ansåg vara präglad av en inskränkt skråanda. Han ville förlägga den militära utbildningen till landets universitet och utse ett antal "Militaire-Professorer".¹³³ Motargumentet att många förtjänta generaler genomgått den dåvarande utbildningen på Carlberg bemötte han med att hänvisa till stormaktstiden, då ingen Krigsakademi fanns, och landets i krig mest förtjänta generaler utmärkt sig på slagfältet.

¹²⁶ Konow, Jan von. 1989. Adel. *Nationalencyklopedin*. Bd 1, s. 50.

¹²⁷ Rosengren, Cecilia. 1999. *Tidevarvets bättre genius. Föreställningar om offentlighet och publicitet i Karl Johanstidens Sverige*, s. 154–155.

¹²⁸ 27/1 1823: 1823. *Protocoll, hållna hos Högloflige Ridderskapet och Adeln vid Lagtima Riksdagen i Stockholm. År 1823*. Bd 1. (1829), s. 216-220.

21/5 1823: *Protocoll, hållna hos Högloflige Ridderskapet och Adeln vid Lagtima Riksdagen i Stockholm. År 1823*. Bd 4. (1829), s. 216-220.

¹²⁹ 27/1 1823: *Protocoll, hållna hos Högloflige Ridderskapet och Adeln vid Lagtima Riksdagen i Stockholm. År 1823*. Bd I. (1829), s. 28.

¹³⁰ 17/3 1823: *Protocoll, hållna hos Högloflige Ridderskapet och Adeln vid Lagtima Riksdagen i Stockholm. År 1823*. Bd 2. (1829). Bilagor, s. 778.

¹³¹ Se sidan 38 i denna uppsats.

¹³² Montesquieu, Charles Louis de Secondat de La Brède et de. 1990. *Om lagarnas anda*. (1:a uppl. 1759), s. 88f.

¹³³ 29/12 1823: *Protocoll, hållna hos högloflige Ridderskapet och Adeln vid Lagtima Riksdagen i Stockholm. År 1823*. Bd 7. (1829), s. 184-200.

Dessutom hänvisade han, med tydlig adress till Carl Johan, till franska revolutionen och de framstående generaler som framkommit i samband med denna.¹³⁴ Flera inlägg gick ut på att förbättra förvaltningen och infrastrukturen i Norrland. Han argumenterade exempelvis för en sammanslagning av Jämtlands och Västernorrlands län med residens i Sundsvall, samt av Norrbottens och Västerbottens län med residens i Piteå,¹³⁵ samt anläggandet av en väg mellan Övertorneå och Kengis.¹³⁶ Mest genomslag fick hans kritik av Dykeri- och bergnings-Compagniet samt General-Assistans-Kontoret. Dessa menade han bedrev omoraliska verksamheter. Det förra var ett bolag som dök efter skeppsvrak för utvinnandet av sjunkna skatter, vilket GM menade var att dra fördel av andras olycka. Det senare var en slags pantbank, som GM menade mest sysslade med handel med stöldgods. Båda bolagen upplöstes inom några år, vilket GM tog åt sig äran av.¹³⁷

Från början av riksdagen hade GM funktionen som de ministeriellas sekreterare och betraktades som regeringstrogen men enligt vad han själv uppgav ansågs han vid riksdagens slut tillhöra oppositionen.¹³⁸ Två av GM:s inlägg, kritiken av omorganisationen av armén och en stipendiefråga, fann sedan vägen till tryckeriet, se bilaga 2.

Under våren 1823 återuppstod *Sällskapet för medborgerlig talekonst*, som ursprungligen hade stora ambitioner att vidga den offentliga diskussionen men nu väntade på legal status och därför hade en ganska försiktig framtoning. De anordnade en subskriberad middag i Stora börssalen till åminnelse av nyligen avlidna, särskilt förtjänta riksdagsmän. GM höll ett tal över bergsrådet och kartografen S.G. Hermelin inför en publik bestående av ca 230 personer, främst riksdagsmän av alla fyra stånden samt civila och militära tjänstemän.¹³⁹ Tillsammans med övriga tal trycktes det sedan i ett litet häfte. Till aktiviteterna på riddarhuset hörde ett ofta rikt sällskapsliv med många tillfällen att knyta kontakter. Konstnären L.H. Roos af Hjelmsäter gav ut ett porträttalbum med etsningar över de mer framträdande deltagarna vid riksdagen.¹⁴⁰ I detta återfinns GM:s porträtt i profil. Etsningen visar en man med mörkt lockigt hår, vaken blick och markerad näsa, påfallande lik Carl Johan.

År 1823 var emellertid inte enbart fyllt av politiska verksamheter. GM gav ut en stamtavla över släkten Montgomery i form av ett häfte i folioformat. Arbetet har en tendens att överdriva den militära anknytningen. Exempelvis benämns brodern Edvard som fänrik, trots avsked från armén 14 år tidigare och senare tjänstgöring som postmästare i Kajana. Ett särskilt intresse visas den franske härföraren Gabriel de Montgomery (-1574). GM:s farfars farfars far kom i svensk tjänst som värvad officer i samband med trettioåriga kriget, från Skottland. Legenderna och kanske ett visst önsketänkande hade däremot velat ha denna till en fransk greve, avkomling av Gabriel de Montgomery.¹⁴¹ Det kan tilläggas att den samtida

¹³⁴ 5/3 1823: *Protocoll, hållna hos högloflige Ridderskapet och Adeln vid Lagtima Riksdagen i Stockholm*. År 1823. Bd 2. Bilagor, s. 168-176.

¹³⁵ 1/3 1823: *Protocoll, hållna hos högloflige Ridderskapet och Adeln vid Lagtima Riksdagen i Stockholm*. År 1823. Bd 2. Bilagor, s. 77-79.

¹³⁶ 26/12 1823: *Protocoll, hållna hos högloflige Ridderskapet och Adeln vid Lagtima Riksdagen i Stockholm*. År 1823. Bd 1. 1829, s. 134-139.

¹³⁷ Meritförteckningar, vol.13. (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

¹³⁸ Björklund, Stefan. 1964. *Oppositionen vid 1823 års riksdag. Jordbrukskris och borgerlig liberalism*, s. 12.

¹³⁹ Hammarlund, K.O. 1949. *Riksdagsåhörare. En äventyrlig nyhet på Karl Johans tid*, s. 40-45.

¹⁴⁰ Roos af Hjelmsäter, Leonard Henrik. 1823. *Porträtter af åtskillige 1823 års riksdagsmän*. Porträttet även i: Asker, Björn. 1987. Gustaf Adolf Montgomery. *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 25, s. 703. Det har även utgjort förebild för en byst framför Huså herrgård, uppförd ca 1990.

¹⁴¹ Vid denna tid trodde man att den förste av GM:s del av ätten som invandrade till Sverige kom från Frankrike på 1650-talet. I dag anser man att det var en person som invandrade från Skottland på 1630-talet. Se: Elgenstierna, Gustaf. 1998. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser*. Bd V, s. 278. Gillingstam, Hans. 1987. Montgomery, släkten. *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 25, s. 691-699.

salongsvärdinnan Malla Montgomery-Silfverstolpe, vars salong utgjorde ett intellektuellt centrum i Uppsala, inte var närmare släkt med GM och att han inte nämns i hennes memoarer.¹⁴² Arbetet motiverades i förordet med att det tidigare inte funnits någon uppdaterad och mer komplett stamtavla efter introduktionen. Det finansierades av kusinen Fabian, och två andra släktingar, överstarna Svante och Robert Montgomery. Tryckare var P.E. Winge i Nyköping som därmed blev den tredje tryckaren GM vände sig till detta år. Detta år började han även sina samlingar inför uppgiften att skriva ett mer heltäckande verk över 1808-09 års krig, en avsikt som offentliggjordes 1824,¹⁴³ troligen genom en artikel i *Journalen*.

4.4. Författarrollen utformas

GM började år 1824 medverka i *Journalen* och andra regeringstroga tidningar, delvis av ekonomiska skäl. Sedan avskedet år 1821 levde han utan tjänst men hade inte heller några större utgifter eftersom han levde gratis på Åkerö.

Han publicerade en recension av en av biskop Johan Olof Wallins otryckta predikningar i *Stockholms-Posten*. Recensionen var starkt kritisk och ådrog sig uppmärksamhet från Esaias Tegnér som i ett brev till Carl Peter Hagberg av den 18/11 1824 skriver:

Är det sant hvad man skrifver att den infama libellen mot Wallins Predikan skall vara af en Major Montgomery? Jag vill minnas att jag i Wallins hus såg en dylik figur, grön till färgen. Att recensera en otryckt Predikan är lika nedrigt som att recensera ett otryckt Samtal. Jag hoppas också att sedan W. nu utgifvit sin predikan, vederläggningen ligger deri.¹⁴⁴

När Tegnér beskriver GM som ”grön till färgen” kan han mena det rent bokstavligt eftersom Jämtlands fältjägarregementets uniform hade en grön jacka. Mer troligt är dock att Tegnér syftar på amatörmässighet. Tegnér var inte heller någon vän av den framväxande pressen och det offentliga samtalet och liknande yttranden om kritiker förekommer därför relativt ofta i breven även om de här förefaller ovanligt tillspetsade. I ett senare brev skriver Tegnér:

Hade Montgomery, i stället för sitt dumma svar, ärligt bekänt att han ej vetat hvarken hvad han hört eller skrifvit, och gjort formlig afbön, så hade han möjligtvis ännu kunnat förlåtas. Nu deremot är och blir han förtappad. Helsa Wallin.¹⁴⁵

Tydligen hade GM uppmanats att ta avstånd från sin recension men istället försvarat den. Att överge sin uppfattning i denna fråga betraktade han som uteslutet. I ett brev till Wallmark skriver han med anledning av reaktionerna på recensionen:

I allt fall är jag lugn af mitt inre medvetande at neml. hafva handlets enl. pligt och öfvertygelse. Inga skamlösheter, d.v.s. inga Deléener kunna rubba det. Tvärtom störta sådana mitt anseende, åtminstone i allmänhet, det har jag redan märkt: hvad höga wederbörande derom tycke, har aldrig bekymrat mig. Huru långt således från mig at min Svärfar skulle förnedra sig i det ringaste eller göra et enda slag som finge utslag af smileri eller någonslags capitulation. Nej!

¹⁴² Montgomery-Silfverstolpe, Malla. 1910. Memoarer. Del 3. 1819-1825. Montgomery-Silfverstolpe, Malla. 1911. Memoarer. Del 4. 1825-1861. Observera dock att dessa så kallade memoarer egentligen består av brev och dagböcker i urval av utgivaren.

¹⁴³ Montgomery, Gustaf Adolf. 1842. *Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809*. Del I, s. VIII.

¹⁴⁴ [Tegnér, Esaias]. 1954. *Esaias Tegnér's brev*. Del III, 1824-1825, s. 157.

¹⁴⁵ [Tegnér, Esaias]. 1954. *Esaias Tegnér's brev*. Del III, 1824-1825, s. 176.

ju större storm, dess fastare bör man stå, dess rakare, dess orubbligare: det är min grundsatts, och att följa den utgör min stollthet. Tala således för ingen till min fördel.¹⁴⁶

GM:s agerande i samband med 1823 års riksdag och denna recension är i linje med Frank Martins uppfattning att: ”M. var en livlig, intensiv, frihetsälskande natur, som i tal och skrift förfäktade sin mening med värme, öppenhet och skärpa”.¹⁴⁷

På Åkerö fanns Carl Gustaf Tessins dagböcker i 29 volymer samt en stor del av dennes övriga handlingar. Detta material tjänade som utgångspunkt för F.W. von Ehrenheims biografi över Tessin som publicerades 1819 och på vilken GM hade subskriberat. Von Ehrenheim hade varit diplomat och sedan utrikesminister under 1808-09 års krig. Han hade sedan levt tillbakadraget och publicerandet av biografien sågs som en idépolitisk uppgörelse med revolutionsmakarna och en rehabilitering av frihetstiden. Von Ehrenheim var en klassiskt bildad och mångsidig person, upptagen av naturvetenskapliga studier och av rationella skäl anhängare av en stark aristokrati och en till ändrade samhällsförhållanden anpassad ståndsrepresentation i riksdagen.¹⁴⁸

Biografien över Tessin utlöste en debatt om hur frihetstiden skulle uppfattas som ställdes mot de samtida konstitutionella förhållandena. En av debattörerna var revolutionsledaren från år 1809, Georg Adlersparre, som nu var landshövding i Skaraborgs län. Von Ehrenheim hade inflytande över GM vid denna tid och kunde ur sitt stora nätverk förse honom med viktiga kontakter. Det är mot bakgrund av detta och de inspirerande omgivningarna på Åkerö, där ju stora delar av 1700-talets främsta kulturpersonligheter och politiker umgåtts, som man skall se GM:s intresse för Carl Gustaf Tessin och frihetstiden vid denna tid. Detta intresse utmynnade i initiativtagandet till en ny tidskrift. I juni 1823 får han av Hovkanslerämbetet tillstånd att utge den periodiska tidskriften *Tessin och tessiniana*. Med i projektet, troligen som mer passiv partner är kusinen Fabian.¹⁴⁹ Projektet var på många sätt tidstypiskt. Under perioden 1810-1830 startades en mängd nya tidningar som alla sökte nya koncept och marknader. Tryckfriheten hade visserligen inskränkts 1812 men en skillnad mot den sengustavianska tiden var att utrikesnyheterna släpptes fria så länge de inte störde utrikespolitiken. Tidningarna innehöll även i ökande utsträckning annonser.¹⁵⁰ Att på detta sätt skriva om frihetstiden var även ett sätt att komma runt begränsningar i tryckfriheten då man kunde behandla samtida förhållanden i historisk form. Omskrivningarna skulle förstås av en initierad publik.

Någon tidskrift med detta namn gavs emellertid aldrig ut. I stället publicerade GM nästa år Tessins dagbok för år 1757. Här tillämpades redigeringstekniken att publicera allt utan urskiljning. I förordet skildrade GM frihetstiden och Carl Gustaf Tessin på ett huvudsakligen positivt sätt. GM citerar Montesquieu och använder liksom denne maktfördelningsläran normativt. Denna lära innebär att den lagstiftande, verkställande och den dömande makten bör vara åtskilda. GM menade att man inte levt upp till detta under frihetstiden. GM menade att frihet eller blott skenet av frihet räckte för att konst och vetenskap skulle utvecklas positivt.

¹⁴⁶ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Pehr Adam Wallmark 26/11 1824. Ep.V.4:14. KB.

¹⁴⁷ Martin, Frank. 1949. Montgomery, Gustaf Adolf. *Svenska män och kvinnor, biografisk uppslagsbok*. Bd 5, s. 333.

¹⁴⁸ Karlbohm, Rolf. 1965. Ehrenheim och Fryxell. Till frågan om frihetstidens rehabilitering under 1800-talet. *Scandia*. Nr. 1, s. 173-188. Holm, Nils F. 1949. Fredrik Wilhelm (von) Ehrenheim. *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 12, s. 267-273.

¹⁴⁹ Gustaf Adolf Montgomerys samling. BII:15. Brev. E 4820, RA

¹⁵⁰ Torbacke, Jarl. 2000a. Nu grundläggs den moderna utvecklingen (1809-1830). *Den svenska pressens historia*. Del I. I begynnelsen (tiden före 1830), s. 216-311.

Det senare var ett viktigt tillägg och öppnade mot en friare tolkning av maktfördelningsläran som även kunde omfattas av de konservativa. Boken har en subskriptionslista av vilken framgår att 151 exemplar beställts i förväg av privatpersoner och bokhandlare. Av förordet framgår att Fabian gått i förlag för utgåvan och dessutom upprättat ett register till dagboken. Dagboken trycktes på Ecksteinska tryckeriet, ägt av PAW, och med denna inleddes ett samarbete nu även på bokutgivningens område. Tidigare hade GM publicerat artiklar i *Journalen*. Det var även klart vid denna tid att GM skulle ingå äktenskap med PAW:s dotter Hedvig.

Georg Adlersparre skulle sedan uppge;

På den äfven i mitt tycke dåliga mannen [Carl Gustaf Tessin; min anm.] förlorade jag en vän, redan 1820 genom criticen på Tessiniana, och genom samma och obetänksamma fast kanske grundade critic fick jag en fiende, hvars fiendskap jag ärligt värderar och som tänkte blifva rik på Tessinska handlingar. Den förra hette Ehrenheim, den sednare heter Montgomery.¹⁵¹

Om syftet var att bli rik på utgivningen blev det en besvikelse, antalet subskribenter uppgick till 151, att jämföras med antalet vid von Ehrenheims biografi över Tessin som hade 380 subskribenter. Det var tydligt att intresset för Tessin och frihetstiden var på väg att ebba ut och det tog inte fart igen förrän på 1840-talet då det var M.J. Crusenstolpe som skulle försvara Tessin mot Erik Gustaf Geijer. Även försäljningen i bokhandeln gick trögt och den planerade utgivningen av 1758 års dagbok inställdes därför.¹⁵²

Listan över subskribenter som återfinns i början av de båda böckerna ger även en annan intressant information. Antalet subskribenter i Finland som tecknat sig för von Ehrenheims bok uppgick till 32, vilket ger en andel på 8.4 %. Motsvarande antal som tecknat sig för GM:s bok var 26, vilket ger en andel på 17.2 %. Detta kan tolkas som så att GM hade ett relativt omfattande nätverk i Finland.

De tessinska dagböckerna var inga dagböcker i vanlig mening utan bestod till stor del av avskrifter och uppsatser i olika ämnen. På samma sätt förde GM under vistelsen på Åkerö dagbok. Osystematiskt blandades dagboksanteckningar med avskrifter och uppsatser i olika ämnen som filosofi och naturvetenskap. GM skulle sedan uppge att han skrivit en filosofisk avhandling till vilken Erik Gustaf Geijer erbjudit sig att skriva ett förord.¹⁵³ Kanske återfinns den i någon av dagböckerna.

Ett utdrag ur en av dagböckerna för år 1824 visar hur GM vid denna tid såg på författarrollen. Det är frågan om ett möte med Carl Gustaf af Leopold, den gamle författaren som lyckats behålla en central roll i det litterära livet även i Carl Johans och romantikens tidevarv:

I sällskap med Cansli Presid. Baron Ehrenheim gjorde jag den 23 mars e:m ett besök hos vår rygtbare poet, Stats Sekret. C.N.O. af Leopold. Jag har aldrig sett honom förut ... sade honom den artigheten, att det smickrade mig att göra den Svenska Homeros personliga bekantskap... Det smärtade mig djupt att finna hurusom snille, wett och erfarenhet kunna fångas af den uslaste af alla mensklige njutningar flärden. Ifrån den välutsträckta fotspetsen, ända till ögonlocken, som blott blickade samma takt med de reslige, beräknade, söta, och om möjlig, intagande rörelserna med det ofta – välbehag – nickande hufvudet, ådagalade alt flärdens irotade sinnebilder, om man också icke märkt den stora, blanka Nordstjerne placken på den gråa, men tätt sittande och väl igenknäppta gamla surtouten. Med få ord: Kroppsrörelserna i det minsta,

¹⁵¹ Brev från Georg Adlersparre till Carl Gustaf von Brinkman 9/9 1834. *Brinkman och Adlersparre. En brevväxling från Karl Johans-tiden. Med inledning och kommentar av Daniel Toijer* (1962), s. 266.

¹⁵² Brev från Fredrik Fabian Montgomery till Pehr Adam Wallmark 12/5 1827. Ep.V.4:14. KB.

¹⁵³ Montgomery, Gustaf Adolf. 1877. Montgomery, Gustaf Adolf. Tillägg och rättelser. *Svenskt biografiskt lexikon*. Ny Följd. Bd 7, s. 513.

liksom hvarje uttryck, framställde i deras helhet en Hofpoet, visserligen med snille och smak, men utan philosophisk värdighet och utan den känsla af sitt inre, moraliska värde, som tillkommer den sanna förtjänsten och den sanna tänkaren, hwilka icke et ögonblick kan låta förblända sig hvarken af yttre äretecken eller werldens lumpna företräden: än mindre söker dem.¹⁵⁴

GM hade alltså en mer oberoende roll i sikte. I fördömandet av fåfängan med yttre äretecken kan man kanske tycka att GM gör sig skyldig till en viss dubbelmoral då han året innan gjort påståtningar för att i efterhand bli tilldelad den Guldmedalj för tapperhet i fält som han under det norska fälttåget år 1814 blivit föreslagen till men inte tilldelats.¹⁵⁵ Det skall dock påpekas att det ligger i linje med GM:s kritik mot systemet att utdela ordnar mer efter värdighet än efter förtjänst. Kritiken publicerades 27/7 1824 i *Journalen* och orsakade att tidningen drogs in. GM hade nämligen citerat flera tänkare som hävdade att detta system var ett förräderi mot det sant konstitutionella samhället. Motiveringen var att artikeln var smädlig mot konungen, vilket var en vanlig motivering för indragning, dessutom hävdades att de ordenssprydda smädades. Indragningen saknar täckning i den artikel som återropades i TF 4:8. Indragningen var ovanlig på så sätt att den drabbade en regeringstrogen tidning. Den kan förklaras av att en tillfälligt vikarierande hovkansler tjänstgjorde och av att beslutet fattades i Carl Johans frånvaro.¹⁵⁶ Att det var GM som stod bakom artikeln framgår av August Blanches uppgift om att GM en gång orsakat att *Journalen* drogs in.¹⁵⁷ Den enda gång *Journalen* drogs in från 1814 till tidningen upphörde 1837 var just detta nummer den 27/7 1824.¹⁵⁸ Detta styrks av att GM för liknande resonemang i utdraget ur dagboken ovan och anger i sin dagbok för år 1824 artiklar och ansatser till artiklar mot flården exempelvis i samband med utsmyckningen av militära uniformer.¹⁵⁹

Från samma år finns en anteckning i GM:s dagbok som visar hur han anar att det efterstävade oberoendet i framtiden kan komma i konflikt med karriär och äktenskap:

Då Kansli Rådet Wallmark d. 31 Oct var hos Konungen, hade H_s M_t yttradt mycket om mig. Jag nämner icke här en del däraf under någon slags förmodan att dylika yttranden något betyda. Jag upprepar dem kanske just för att de bevisa motsatsen eller rättare komma att göra det.

Ibland annat hade H_s M_t sagt: att

”Montgomery är af gammal lysande familie: att denna familie icke i Sverige ärfarits den rättvisa henne tillkommer: att H_s M_t ville förskaffa henne densamma: att Gust. Montg. vore den enda, han känner, som man kunde göra någonting af: att han väl gräft ner sig under Riksdagen, men att han dock vore känd för en skicklig och hederlig man: att H_s M_t gerna ville göra honom till Landshöfding, och vidare upphöja honom till wärdighet med hans illustus ancêtres, att han således kunde göra anspråk på alt hvad H_s M_t har att gifva ...utan att derföre behöfva uppoffra något af sin öfvertygelse och sina medborgerliga grundsatser.”

Det kan väl hända att jag blir nödsakad at pröfva H_s M_ts ordhällighet, dock alltid med villkor at icke behöfva uppoffra det minsta af mina medborgerliga tänkesätt. Jag gör detta mindre för min personliga utkomst ...för den älskade och älskvärda personens skull, som jag fästadt mig vid. Hennes sällhet ligger mig mycket mer om hjertat, än min egen. Också förtjenar hon hela min omsorg: hennes tillgifvenhet, varma kärlek för mig berättiga dertill.¹⁶⁰

Det faktum att Carl Johan börjat tala om GM och dennes släktingar skall troligen ses som ett utslag av den året tidigare publicerade stamtavlan. Det exemplar av stamtavlan som idag finns

¹⁵⁴ Gustaf Adolf Montgomerys samling BI:8. Dagboksanteckningar år 1824. E 4813. RA, s. 33-35.

¹⁵⁵ Meritförteckningar. Biografica vol.13, (SVAR mikrokort nr. KO7325). KrA.

¹⁵⁶ Boberg, Stig. 1989. *Carl XIV Johan och tryckfriheten 1810-1844*, s. 124-125.

¹⁵⁷ Blanche, August. 1872. (i *Illustrerad Tidning* 8/6 1861). *Samlade arbeten. Minnesbilder*, s. 106.

¹⁵⁸ Boberg, Stig. 1989. *Carl XIV Johan och tryckfriheten 1810-1844*, s. 203-205.

¹⁵⁹ Gustaf Adolf Montgomerys samling BI:8. Dagboksanteckningar år 1824. E 4813. RA, s. 85.

¹⁶⁰ Gustaf Adolf Montgomerys samling BI:8. Dagboksanteckningar år 1824. E 4813. RA, s. 290-291.

i KB:s samlingar gav emellertid GM till PAW några dagar senare med anledning av Carl Johans yttrande och försågs då med en dedikationstext.

Den författarroll som föresvävade GM var alltså inte den traditionella, där författarskapet innebär en slags förlängning av ämbetet, där pennan används i statens tjänst och en viss stilistisk förmåga ses som villkor för avancemang.¹⁶¹ Inte desto mindre var ett ämbete något att sträva efter. Tidens romantiska författarideal förespråkade frihet och avståndstagande från nyttotänkande och förnuft. Detta var lättast att förverkliga som fristående författare eller som ämbetsman.¹⁶² Ett ämbete gav en fast inkomst och möjlighet att påverka. GM hade vid 1823 års riksdag visat att han hade många idéer om förändringar. Många av dem var på regional nivå och rörde exempelvis länsindelningar och vägbyggen. Vid denna tid då länsstyrelsen var det enda statliga organet i länen hade landshövdingen en stark auktoritär roll och skulle svara för upprätthållandet av lag och ordning. Det breda verksamhetsområdet för en landshövding måste ha tilltalat en mångsidig person som GM. Det fanns vissa föregångare som kombinerat positionen som landshövding med ett författarskap.¹⁶³ Samtida var Georg Adlersparre och Hans Järta. Järta var en populär landshövding i Kopparbergs län, där han verkade i socialkonservativ anda med förbättringar för de sämst ställda. Järta drev även en litterär salong i Falun och är ett exempel på hur landshövdingen kunde vara en viktig kulturförmedlande institution i provinsen.¹⁶⁴

Det fanns dock ett par hinder i vägen. GM var visserligen på många sätt idealtypen för karriäristen i Karl Johanstidens Sverige. Adeln hade i praktiken förtur till många ämbeten eftersom det var den grupp Carl Johan nästan uteslutande hade kontakt med. Någon motsättning och maktkamp mellan adel och kung där de försökte spela ut andra grupper mot varandra fanns inte i samma utsträckning som tidigare. Vidare var militären den grupp i samhället som ansågs lämpligast även till civila ämbeten. Det hängde delvis samman med tidens dåliga undervisning vid universiteten. Delvis hängde det samman med att det militära yrket gick att kombinera med civila uppdrag, så fick exempelvis många officerare med teknisk utbildning uppdrag som arkitekter i det civila. Särskilt eftertraktade var militärer som deltagit i 1813 och 1814 års fälttåg vilka betraktades som särskilt pålitliga. Många ämbeten hade dessutom militära inslag. Exempelvis skulle landshövdingen även kunna fungera som befälhavare under krig.¹⁶⁵

Noga räknat hade dock GM en något för låg grad, och var dessutom ännu ogift, ensam kunde han inte sköta en landshövdingens hushåll och representation. Han blev dock utnämnd till överstelöjtnant 1826 och gifte sig samma år. Något som inte var lika lätt att åtgärda var hans ålder, han var då 36 år gammal, medan genomsnittsåldern för en nyutnämnd landshövding var 48.¹⁶⁶ GM var heller ännu inte beredd att lämna stockholmstrakten och den samhällsdebatt det var möjligt att där ägna sig åt. I ett brev till PAW uppger han att han hellre blir utsedd till överstelöjtnant på stat vid ett nordligt regemente än blir utsedd till landshövding, han hade

¹⁶¹ Se: Bennich-Björkman, Bo. 1970. *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författarämbetet vid svenska hovet och kansliet 1550-1850*, passim.

¹⁶² Söderlund, Petra. 2000. *Romantik och förnuft. V.F. Palmblad. Romantik och förnuft. V.F. Palmblads förlag 1810-1830*, s. 22-34.

¹⁶³ Bennich-Björkman, Bo. 1970. *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författarämbeten vid svenska hovet och kansliet 1550-1850*, s. 48-50.

¹⁶⁴ Landberg, Georg. 1975. Hans Järta. *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 20, s. 525-535.

¹⁶⁵ Lundström, Bo. 1999. *Officeren som arkitekt och konstnär i det svenska 1800-talet*, s. 10-24.

¹⁶⁶ Genomsnittsåldern för en nyutnämnd landshövding i Östersund under perioden 1810-1850 var 46.7. Källa: Rolén, Mats. 1995. Landshövdingarna i Jämtlands län. Biografiska notiser, *Länsherrns gård. Länsstyrelsen i Jämtlands län 1810-1995*, s. 159-163. Genomsnittsåldern i Umeå under perioden 1780-1820 låg på 49.3. Källa: Eriksson, Karin. 1988. Västerbottens landshövdingar. *Västerbotten*. Nr. 4, s. 303-306.

blivit förespeglad möjligheten till båda och ber PAW om råd. Båda befattningarna skulle fordra 1 219 320 kr i ackord.¹⁶⁷ Det kan hänga samman med att utnämningen på stat hade gjort det möjligt med dubbel bosättning och på så sätt stanna kvar i huvudstadens närhet. Att GM samma år befordrades till överstelöjtnant kanske skall tolkas som så att PAW gett både GM och Carl Johan rådet om detta. Sannolikt var dock utnämningen att betrakta som en hederstitel utan att den medförde någon verklig tjänstgöring och lön.

Ackordet angav hur mycket GM skulle ersätta den tidigare befattningshavaren för att få efterträda denna. Samma summa skulle sedan GM ha när han i sin tur avgick. Detta var ett otympligt system som hindrade många dugliga personer från viktiga ämbeten. Var Carl Johan angelägen om att en person skulle tillträda ett ämbete kunde emellertid ackordet betalas ur en fond. Så gjordes exempelvis vid Hans Järtas tillträde som landshövding i Falun. Järtas månadslön var sedan 35 409 kr/månad, men lönen kunde variera mycket. Den år 1812 avträdande landshövdingen i Gävle F.A.U. Cronstedt hade haft 13 431 kr/månad.¹⁶⁸

Som nytillträdd landshövding i Östersund eller Umeå skulle troligen GM:s lön ligga närmare den senares. Jämförelser mellan olika löner försvåras dock av att det ofta ingick förmåner in natura som är svåra att värdera. För att sätta in dessa löner i ett sammanhang kan nämnas att en stalldräng år 1820 tjänade 468 kr/mån samt avlöning i naturprodukter.¹⁶⁹ En maskinist på en ångbåt år 1825 tjänade 2 505 kr/mån.¹⁷⁰ Esaias Tegnér tjänade som biskop 3 385 kr/mån. Dessutom 340 tunnor spannmål och 3 ängslotter årligen.¹⁷¹ Värderas varje tunna till 599 kr¹⁷² blir denna del av Tegnér's lön 16 972 kr/mån. I detta fall betalades alltså huvuddelen av lönen in natura. Den sammanlagda månadslönen blir lite mer än 20 000 kr. Detta säger naturligtvis en del om Tegnér's författarroll. Tegnér var en av de mest kommersiellt framgångsrika författarna i Sverige. Det var trots detta svårt att ersätta inkomsten från kyrkan med inkomster från författandet.¹⁷³

I samtiden kritiserades Magnus Brahes inflytande. Oppositionen talade om "Braheväldet". De hävdade att hans inflytande särskilt i befordringsfrågor var större än hans officiella befogenheter som arméchef och riksmarskalk, och att han i dessa frågor gynnade sina egna intressen. Senare har historiker kunnat visa att Brahe agerat oegennyttigt och att Brahe och Carl Johan ofta tänkte likadant i befordringsfrågor. Militärer, särskilt de som deltagit i 1813 och 1814 års fälttåg, ansågs vara mest lämpliga som ämbetsmän. Vidare lades stor vikt vid pålitlighet, de skulle vara ett säkert stöd för kungen och hans regering. Ett aktivt uppträdande på regeringens sida vid riksdagarna var en given förtjänst. Ett annat drag i utnämningspolitikerna var att Carl Johan gärna ville tillmötesgå önskingar från framstående personer, som han hyste aktning och förtroende för, och som agerade för en klients räkning.¹⁷⁴ GM kunde alltså genom Wallmark som hade Carl Johans förtroende påverka sin sak, vidare hade han fördelen av att vara militär och hade deltagit i 1814 års fälttåg, samtidigt som hans agerande vid 1823 års riksdag väckt visst tvivel om hans lämplighet.

¹⁶⁷ Originalsumma: 12 000 rd bco. Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Pehr Adam Wallmark 182(5). Ep.V. 4:14. KB.

¹⁶⁸ Originalsumma: Järtas lön 4 000 rd bco/år. Cronstedts lön 2 000 rd bco/år. Landberg, Georg. 1973. *Hans Järta som landshövding i Kopparbergs län 1812-1822*, s. 248.

¹⁶⁹ Originalsumma: 83 rd 14.6 sk rgs/år. Lagerqvist, Lars O. & Nathorst-Böös, Ernst. 2002. *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*, s. 91.

¹⁷⁰ Originalsumma: 37 rdr 24 sk rg/mån. Lagerqvist, Lars O. & Nathorst-Böös, Ernst. 2002, s. 92.

¹⁷¹ Originalsumma: 600 rd rgs/år. Lagerqvist, Lars O. & Nathorst-Böös, Ernst. 2002, s. 91.

¹⁷² En tunna råg värderades 1835 till 10 rd rgs. Lagerqvist, Lars O. & Nathorst-Böös, Ernst, s. 93. Omräknat till 1820 års prisnivå blir det 8.85 rd rgs per tunna råg.

¹⁷³ Söderlund, Petra. 2000. *Romantik och förnuft. V.F. Palmblads förlag 1810-1830*, s. 142-144.

¹⁷⁴ Stensson, Rune. 1986. *Magnus Brahe och Carl XIV Johan. Konservatismen mot det "liberala ovädret"*, s. 150-155.

PAW har förekommit flitigt i texten, han hade under hela 1810-talet varit invecklad i en litteraturstrid där han med tidningen *Journalen*¹⁷⁵ representerade fransk-klassicisterna mot de yngre romantikerna. Han har bedömts vara en reaktionär, konservativ vårdare av det bestående och beundrare av de kungliga personerna. Denna uppfattning är dock dåligt underbyggd och bygger huvudsakligen på undersökningar av litteratur- och pressfejdena i början av 1800-talet där han agerar huvudmotståndare.¹⁷⁶ Att benämna hans journalistiska gärning som propaganda är på flera sätt missvisande eftersom han var en påläst och bildad person, och debatten kunde föras på en hög intellektuell nivå. Detta var tydligt exempelvis under polemiken med Hans Järta.¹⁷⁷ Detta, hans envishet och energi var även orsaken till att han uppskattades såväl av Carl Johan som av motståndarna.¹⁷⁸ Han uppbar lön som kunglig bibliotekarie och som kungens lärare i svenska, men var ekonomiskt beroende av utgivningen av *Journalen*.¹⁷⁹ Denna tidning förde en nästan ensam kamp som regeringstroget organ, och hade fram till 1824 vissa förmåner som fri frakt, medan prenumeranter på andra tidningar fick betala dryga portoavgifter. Upplagan låg på ca 1 200 exemplar och den gavs ut de flesta av veckans dagar. PAW hade konungens förtroende och var den kanske främste i den skara litteratörer som avlönades av Carl Johan, något som var PAW:s främsta syssla under perioden 1813-1837.

Under perioden 1821-1828 genomgick PAW en relativt liberal och självständig period som tog sig uttryck i ställningstagandet för Grekland i kampen mot Turkiet, samt i värvandet av sådana frispråkigt liberala personer som W.F.A Dalman och Fredrik Rådberg som medarbetare och delägare i *Journalen*. Dalman hade börjat på tidningen 1824 och senare blivit redaktör och delägare. Hans liberalism kunde dock inte få komma till uttryck i tidningen och han bytte därför 1828 till *Dagligt Allehanda* som då var ett föga märkvärdigt annons- och notisblad. Där blev han delägare 1832 och tidningen omvandlades samma år till ett liberalt organ som i allmänhet stod till höger om *Aftonbladet*.¹⁸⁰ Upplagan för *Dagligt Allehanda* låg 1833 på 1 240 exemplar,¹⁸¹ medan *Aftonbladets* låg på 3 460 samma år.¹⁸² Under år 1830 gav Dalman ut månadstidningen *Mimer* som bekantade läsarna med liberala tänkare som Bentham, Say och Constant.¹⁸³

När Dalman lämnade *Journalen* tog Fredric Rådberg över som medarbetare, redaktör och delägare år 1828. Dalman var författare och redaktör men var utbildad jurist och tjänstgjorde i riddarhuskansliet och i justitierevisionen och var aktiv riksdagsman. Rådberg kombinerade sin roll som författare med arbete som präst och lärare. Även Rådberg var påverkad av de liberala idéerna och väckte våldsamt uppståndelse efter en predikan där han gav sin syn på revolutionen i Frankrike år 1830. Rådbergs predikan upptogs inte positivt av Carl Johan vilken Wallmark blev allt mer beroende av under slutet av 1820-talet. Rådbergs medverkan upphörde delvis därför, delvis av privata skäl, i praktiken under år 1832 och hans andel i tidningen togs över av Carl Johan 1833. Till skillnad från Dalman övergick inte Rådberg till en central position i det liberala fältet utan flyttade 1832 till en liten församling utanför Skara

¹⁷⁵ Tidningen hette 1809-1813 *Journal för Litteraturen och Theatern*, 1813-1824 *Allmänna Journalen*, 1824-1837 *Journalen*.

¹⁷⁶ Malmquist, Jan-Eric. 1998. Kongl. redaktörer. *Några hyll(nings)centimeter*, s. 300-301.

¹⁷⁷ Se sidan 10 i denna uppsats.

¹⁷⁸ Malmquist, Jan-Eric. 1998. Kongl. redaktörer. *Några hyll(nings)centimeter*, s. 304-307. Andrén, Sigvard. Wallmark Pehr Adam. *Svenska män och kvinnor*. Bd 8. s. 206.

¹⁷⁹ Wallmark, Clara. 1914, s. 66.

¹⁸⁰ Jacobsson, Gustaf. 1931. Wilhelm Fredric Achates Dalman, *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 10. s. 93-96.

Nordmark, Dag. 1999. Liberalernas segertåg. *Den svenska pressens historia*. Del II. Åren då allting hände (1830-1897), s. 31.

¹⁸¹ Waller, Sture M. 2001. *Den svenska pressens upplagor 1824-1872*, s. 55.

¹⁸² Waller, Sture M. 2001. *Den svenska pressens upplagor 1824-1872*, s. 80.

¹⁸³ Norberg, Johan. 1999. *Den svenska liberalismens historia*, s. 101.

och ägnade sig åt sitt prästkall.¹⁸⁴ Han återupptog en mindre uppmärksammas verksamhet som författare och journalist.¹⁸⁵ Rådberg spelade en roll i det intellektuella livet i Vänersborg, där han 1835 utnämndes till komminister.¹⁸⁶ Samma år vann han valet till kyrkoherde i staden, men hans politiska radikalitet under tiden i Stockholm hindrade denna utnämning.¹⁸⁷

Att uppgiften som kungens främste propagandamakare, eller debattör, var otacksam under 1830-talets framväxande liberala press är lätt att förstå. Wallmark hade även andra uppgifter som försumrades och han hade velat lägga mer tid på sitt arbete på Kungliga Biblioteket och som författare. Uppgiften att han flera gånger velat sälja tidningen är därför inte märklig.¹⁸⁸ Carl Johan värderade emellertid sin medarbetare för högt för att låta honom gå och hade med sin charm och begåvning ett dominerande inflytande över PAW som från början blivit imponerad över hans bildning.¹⁸⁹ Redan i början av 1820-talet hade PAW varit beredd att lämna tidningen och GM skriver i ett brev ”At Bror vill sälja Journalen skulle icke förundra mig, om icke Bror haft den godheten at mer än en gång vilja lämna den åt mig om icke annat lyckades för mig. Detsamma har Bror äfven upprepat för Fabian.”¹⁹⁰ Detta tyder alltså på att GM var tilltänkt som PAW:s efterträdare, en sak som vid tillfället troligen tedde sig som en tänkbar och möjligen önskvärd utveckling för de tre närmast berörda, Carl Johan, PAW och GM.

GM kan räknas till denna lilla frispråkiga, liberalt påverkade grupp verksamma i det konservativa fältet. Det måste redan från början stått klart för Carl Johan att han här stod inför en annan typ av skribent än den historieintresserade adjutanten Berndt von Schinkel, som godtog Carl Johans perspektiv och hade nästan fri tillgång till dennes samlingar under arbetet på det verk över Sveriges historia som gavs ut 30 år senare. Möjligen insåg Carl Johan behovet av att omge sig även med självständiga personer, även om de i allmänhet inte blev långlivade i maktens närhet. I övrigt var det ovanligt med militärer, vilka alltså var en i andra sammanhang gynnad grupp, som skribenter. Den av Carl Johan ekonomiskt understödde redaktören för *Stockholm-Posten*, Anders Lindeberg, som hade både universitetsstudier och militär tjänstgöring bakom sig var en av de få. Den militära bakgrunden, hans deltagande i 1814 års fälttåg, nätverksposition och språkkunskaper måste ha varit till GM:s fördel.

4.5. Bibliotek och bostad i Stockholms stad och skärgård

I januari 1825 flyttar GM till Stockholm och skriver in sig i Finska församlingen.¹⁹¹ Detta var en exterritoriell församling, men av skattelängderna framgår att han var bosatt inom Klara församlings geografiska område.¹⁹² Samma år köper han en mindre herrgård i skärgården. Egendomens namn, Backeböl, ändrades till Gustafsvik. Köpesumman uppgick till 1 354 748 kr.¹⁹³ Den var belägen i Boo kapell, Värmdö skeppslag, 1.5 mil öster om centrala Stockholm.

¹⁸⁴ Gamby, Erik. 1998. Fredrik Rådberg. Publicist och demokrat i Karl Johanstidens Sverige. *Litteratursociologiska studier tillägnade Lars Furuland*, s. 53-72.

¹⁸⁵ Rådberg, Adolf Fredrik. Ingår i: *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*. Bd 13, s. 102-106.

¹⁸⁶ Hasselberg, Gösta. 1944. *Vänersborgs historia*. Del II. Tiden 1834-1944, s. 296 och 307.

¹⁸⁷ Ibid, s. 263f.

¹⁸⁸ Wallmark, Clara. 1914, s. 50-96.

¹⁸⁹ Andrén, Sigvard. 1955. Pehr Adam Wallmark, *Svenska män och kvinnor, biografisk uppslagsbok*. Bd 8, s. 6. Höjer, Torvald T:son. 1960. *Carl XIV Johan. Konungatiden*, s. 501-504.

¹⁹⁰ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Pehr Adam Wallmark 26/11 1824. Ep.V. 4:14. KB.

¹⁹¹ Finska församlingen. AII:6. 1821-1830. (SVAR mikrokort nr. 81281). SSA, s. 404.

¹⁹² Staf, Nils. 1939. *Register till kronotaxeringslängderna år 1825*. Riksarkivet. (stencil).

¹⁹³ Originalsumma: 13 333 rd bco. Jansson, E. Alfred. 1946. *Boo sockens historia*, s. 182.

Det var ett litet frälsegods, som inte sysselsatte mer än ca tre pigor och lika många drängar.¹⁹⁴ Till godset hörde även tre dagsverkstorp, och ett strömmingsfiske som utarrenderades. År 1830 inköptes en intilliggande fastighet för 486 923 kr.¹⁹⁵ Nettoavkastningen från godset var under perioden 1825-1830; 7 096 kr/mån, och 1831-1834; 11 265 kr/mån.¹⁹⁶ Troligen skall man för att räkna ut hur mycket som föll GM till del därav dra en summa för räntor på lån till köpet av godset på ca 5 000 kr/månad, lågt räknat.¹⁹⁷

Hur GM finansierade köpet framgår inte. Det är naturligtvis osannolikt att GM tjänat så mycket på sitt författarskap men GM hade goda förbindelser och troligen ställde den blivande svärfadern, PAW medel till förfogande. En grundplåt utgjorde troligen det ackord han bör ha fått i samband med avskedet ur militärtjänsten. Med tanke på tidens statuskonsumtion och på att familjen var i tillväxt, dottern Clara föddes 1827, sonen Carl Magnus 1829, dottern Louise 1832, förefaller inkomsterna från godset låga. Troligen var inkomsterna från författandet en nödvändig del familjens ekonomi. Uppskattningsvis motsvarade inkomsterna från medverkan i *Journalen* de senare från medverkan i *Dagligt Allehanda* som var 8 988 kr/mån. Som uttryck för tidens statuskonsumtion kan ombyggnaden av herrgården ses. Före GM:s ombyggnad värderades huvudbyggnad och flyglar till 234 767 kr, efter till 307 120 kr.¹⁹⁸

För GM blev vid denna tid Slottet och intill liggande byggnader i Gamla Stan något av en samlingspunkt. Här fanns naturligtvis hovet och Kungliga Biblioteket. Här låg näst intill Finska kyrkan som fungerade som mötesplats för flyktade landsmän. Här fanns även Wallmarks tryckeri, bokhandel,¹⁹⁹ och privata bostad.²⁰⁰ PAW:s och fru Sofia Elisabeth Isoz hem besöktes ofta av författare och intellektuella som Carl Gustaf af Leopold, Johan Olof Wallin, Bernhard von Beskow och Marianne Ehrenström, vilka samlades i något som kan betraktas som en informell litterär salong.²⁰¹

GM:s inköp av Gustafsvik ingick i äktenskapsplanerna. I maj 1826 gifter sig GM i Nikolai kyrka (Storkyrkan) med den 14 år yngre Hedvig Elisabeth Wallmark. Hedvig hade fått en trygg och vårdad uppväxt. Till sällskapsvanorna i det Wallmarkska hemmet hörde recitation, eller att högt och tydligt läsa upp vers, samt sällskapsteater. Recitation var något som Hedvig med förtjusning ägnade sig åt även som vuxen.²⁰² De bosatte sig på Gustafsvik och året därefter föddes dottern Clara.

GM:s flytt från bostaden i Klara fick konsekvenser för den unge studenten Magnus von Wright från Haminanlaks nära Kuopio, som i efterhand skriver i förordet till sin dagbok:

Åren 1823, 24 och 25 var jag i Åbo för att läsa till Student – men hade under tiden eller det sistnämnda året haft tillfälle att göra en resa till Stockholm och der af Montgomery anbud att komma till honom som barn i huset, och till Målarakademin ... Under följande år ägde en skriftväxling rum emellan Montgomery och min fader som slutligen gaf mig låf att resa till

¹⁹⁴ Boo AI:3. 1813-1829. (SVAR mikrokort nr. 13663). SSA, s. 221-222.

¹⁹⁵ Originalsumma: 5 000 rd bco. Jansson. E. Alfred. 1946, s. 184.

¹⁹⁶ Originalsumma: för 1825-30; 911 rd bco/år, för 1831-34; 1 446 rd bco/år. Jansson, E. Alfred. 1946, s. 184f.

¹⁹⁷ Röntan har räknats vid en uppskattad lånesumma om 1 200 000 och 5 % årlig ränta. Den låga röntan kan motiveras med de vid denna tid generellt låga låneräntorna.

¹⁹⁸ Originalsummor; före; 2 612 rd bco, efter; 3 417 rd bco. Försäkring nr. 8665. Värmdö socken, Backeböl, år 1812. (SVAR mikrokort nr. B8665). Brfv. Försäkring nr. 15980. Värmdö socken, Gustafsvik, år 1833. (SVAR mikrokort nr. B15980). Brfv.

¹⁹⁹ Bonnier, Isidor Adolf. 1935. *Anteckningar om svenska bokhandlare intill år 1935 påbörjade av Isidor Adolf Bonnier*. Del II, s. 94.

²⁰⁰ Stockholms adresskalender 1823. (SVAR mikrokort nr. CE7331). s. 51.

²⁰¹ Wallmark, Clara. 1914. *Pehr Adam Wallmark. En tidsbild från adertonhundralets första hälft*, s. 173.

²⁰² Wallmark, Clara. 1914, s. 173.

Sverige. Detta skedde 1826 om hösten – då jag efter en i flera afseenden vidrig resa (från Åbo den 13 Octob.) kom till Stockholm först den 30 i samma månad. Men man må tänka sig min bestörtning och sorg då jag erfor att tit. Montgomery under tiden gift sig och öfvergifvit Stockholm samt nu bodde på Vermdön. Der stod jag nu sågodt som på gatan och nästan utan peningar. Att återvända till Finland var omöjligt, ty dit fanns ej mera någon lägenhet denna höst. A.I. Arvidson gaf mig då det rådet att ”klä mig i svart frack” och uppvakta min förnäma och rika släktunge Generalen Grefve Tavast.²⁰³

Viss kontakt med GM hade von Wright under de följande åren, vid besök i von Wrights ateljé på Södermalm eller i samband med målarutflykter till Värmdö och Gustafsvik. Den A.I. Arvidson som nämns i Wrights dagbok är identisk med Adolf Iwar Arwidsson (AIA). Han hade haft en tjänst vid universitetet i Åbo och gett ut tidningen *Åbo Morgonblad*. Hans ivrande för en finsk nationalkänsla i enlighet med ”Åboromantiken” sågs dock inte med blida ögon av de ryska myndigheterna och han tvingades ge upp båda sysselsättningarna. Han kom istället till Stockholm 1823 och fick tjänst som kunglig bibliotekarie. I den positionen och som publicist utförde han en pionjärgärning som förmedlare och skapare av en finländsk identitet. Han hade en central roll bland finländare i Stockholm och hade troligen redan från första tiden i Sverige kontakt med GM. AIA var en konservativ och nationalistisk politisk tänkare som såg samhället som en organism och fosterlandskärleken som en förenande faktor.²⁰⁴ Troligen utgjorde AIA:s åskådning ett mer acceptabelt förhållningssätt för GM liksom för andra finländare i Sverige vilka hade svårt att acceptera den göticistiska historieskrivningen vilken ställde Finland utanför den gemensamma nordiska bakgrunden, och paradoxalt nog framställde arvfjenden Danmark som ett broderfolk. Denna svårighet avspeglades i det faktum att *Götiska förbundet* endast hade ett fåtal finlandsfödda medlemmar.²⁰⁵

På Gustafsvik fick GM för troligen första gången tillfälle att bygga upp ett privat bibliotek. Vad detta innehöll är svårt att få någon uppfattning om. Något lättare är det att rekonstruera själva biblioteks- och arbetsrummet. Vid denna tid var det rådande idealet att bostaden skulle ha ett ”herrns rum” som ofta var direkt anslutet till förstuga eller tambur samt till salongen, förmaket eller salen. Mer vikt lades vid rummets avskildhet än vid rummets representativitet. I detta rum fanns ett litet bibliotek och här tillbringade mannen i huset större delen av sin tid i hemmet.²⁰⁶ Med hjälp av 1812 och 1832 års brandförsäkringar går det att hjälpligt rekonstruera byggnader och rumsindelningar på Gustafsvik. Huvudbyggnadens nedre våning hade förstuga, sal, kök samt ett rum med ingång från förstuga. Detta rum hade färgade papperstapeter, taket var spänt med vitmålat spänt papper. Taklist och bröstpanel bestruken med pärlgrå oljefärg. I rummet stod en grön kakelugn. Det hade ett fönster med två lufter och fyra stora rutor. Rumshöjden var ca 210 cm. På övre våningen fanns förstuga, sal, kammare och två rum. De två rummen var inredda på liknande sätt som det på nedre. De hade var sitt fönster med två lufter och sex större rutor. Rumshöjden var här 260 cm. På vinden var en kammare inredd. Det är svårt att med ledning av denna beskrivning fastslå vilket rum som var biblioteks- och arbetsrum eller herrns rum. Alla tre uppfyller åtminstone lågt ställda krav på avskildhet och tillgång till sal och förstuga. Ett sådant rum kan även ha funnits i någon av de

²⁰³ Wright, Magnus von. Dagbok 1824-1834. *Konstnärbröderna von Wrights dagböcker*. Del I. (1996), s. 22-23.

²⁰⁴ Junnila, Olavi. 1972. *Ruotsiin Muuttanat Adolf Iwar Arwidsson ja Suomi (1823-1858)*, s. 284-292. Mickwitz, Joachim. 1999. Åboromantiken och A.I. Arwidsson, *Finlands svenska litteraturhistoria*. Del I, s. 216-219.

²⁰⁵ Tarkiainen, Kari. 1993. Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809-1944. *Finnarnas historia i Sverige*. Del 2, s. 85. Se även sidorna 22f i denna uppsats.

²⁰⁶ Gejvall, Birgit. 1988. *1800-talets stockholmsbostad. En studie över den borgerliga bostadens planlösning i hyreshusen*, s. 225-229.

relativt rymliga flyglarna som hade sammanlagt tre rum med tapeter, försedda med fönster och kakelugnar.²⁰⁷

Det sociala livet i Boo och Värmdö var relativt ståndssegregerat. Det hölls baler, assembléer och sammankomster på herrgårdar i trakten.²⁰⁸ Assemblé var en musikalisk salong som ofta förekom i hovkretsar. Man åt, sedan framfördes musik och sedan dansade man. Sällskapslivet, inte musiken stod i centrum.²⁰⁹ I ett brev till Wallmark beskriver GM det närmaste umgänget: ”Hos Camps äro vi nästan dagligen att taga vår wira, likasom ypperliga måltider. De efterfråga Herrskapet och när det kommer ut på landet för at skura backe i kapp med oss ! ?”.²¹⁰ Familjen Camps bestod av general Louis Maria de Camps, fru Pauline Lombard och deras två söner. Louis Maria hade följt med Carl Johan till Sverige och var från början en av dennes närmaste rådgivare men hade från mitten av 1820-talet allt mer ersatts i den positionen av Magnus Brahe. Han hade dock fortfarande nära kontakt med sin kunglige barndomsvän och arrenderade gratis dennes gods Kihl och Welamsund. Till Carl Johans missnöje med de Camps bidrog dennes partnerval.²¹¹ Deras två söners informator var Carl Henric Lundblad, estet och tidigare universitetsadjunkt i Lund som hade funnits med i gruppen kring Lars Johan Hierta vid grundandet av *Aftonbladet*, tilltänkt som recensent av litteratur och teater, men tidigt dragit sig ur p.g.a andra uppgifter,²¹² eller för att journalistiken inte passade honom.²¹³

Som boende i Stockholm och senare i dess närhet hade GM relativt god tillgång till bibliotek och arkiv. Förutom publikt tillgängliga bibliotek som KB och det von Engeströmska lånebiblioteket fanns Krigsvetenskapsakademiens bibliotek vilket var avsett för militärer som ville fördjupa sina kunskaper. Biblioteket var öppet ett par timmar i veckan och som bibliotekarie fungerade akademiens sekreterare. Lokalerna låg fram till 1827 på Södermalm, därefter på Riddarholmen. År 1824 omfattade samlingen 621 volymer och 282 kartor.²¹⁴ När Krigsvetenskapsakademiens bibliotek flyttade in i sina nya lokaler på Riddarholmen 1827 hamnade man i samma hus som Krigsarkivet. Detta arkivs samlingar bestod till övervägande del av kartor och ritningar.²¹⁵ Krigsarkivets bibliotek innehöll 901 volymer, denna siffra avser år 1815 men antalet ökade hela tiden genom inköp, gåvor och donationer.²¹⁶

4.6. Fler biografier och en ny tidskrift

GM skrev en biografi över Gustaf Edelstam år 1825. Edelstam hade varit hans överordnade under 1808-09 års krig och sedan varit verksam som landshövding i Umeå. Verket kan beskrivas som klassiskt i den meningen att den omskrivne framhålls som ett moraliskt föredöme. En skillnad från biografien över Eek utgiven fem år tidigare är de ständiga

²⁰⁷ Försäkning nr. 8665 år 1812, Värmdö socken, Backeböle. (SVAR mikrokort nr. B8665). Försäkning nr. 15980, år 1833, Värmdö socken, Gustafsvik. (SVAR mikrokort nr. B15980), Brfv.

²⁰⁸ [Zielfeldt, Daniel August] (1944). Zielfeldt, Lennart. Ur prosten D.A. Zielfeldts dagboksanteckningar 1823-1857. Ingår i: *Värmdö skeppslags fornminnesförenings årsbok 1942-1944*, s. 28-45.

²⁰⁹ Öhrström, Eva. 1998. Musikalisk salong i Europa och Norden - en inledande översikt. *Nordisk salonkultur. Et studie i nordiske skönånder og salonmiljøer 1780-1850*, s. 66f.

²¹⁰ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Pehr Adam Wallmark 1835. EpV.4:14. KB.

²¹¹ Höjer, Torvald T:son. 1960. *Carl XIV Johan. Konungatiden*, s. 534-535.

²¹² Fredriksson, Gunnar. 1980. Lars Johan Hierta, *Aftonbladet* och den liberala pressideologin. *Aftonbladet – en svensk historia*, s. 14.

²¹³ Kihlberg, Leif. 1968. *Lars Hierta i helfigur*, s. 43.

²¹⁴ Wallberg, Evabritt. 1996. Krigsvetenskapsakademiens bibliotek. *Fäderneslandets försvar. Kungl. Krigsvetenskapsakademien 1796-1996*, s. 373-377.

²¹⁵ *Krigsarkivets beståndsöversikt*. Del 9. Kartor och ritningar. Fotografica. Bibliotek. 1995, s. 9.

²¹⁶ *Ibid*, s. 309.

referenserna till antiken. Exempelvis jämförs Edelstam med Caesar och finnarna kallas Nordens spartaner. Studierna på Åkerö kan alltså sägas ha avsatt en viss klassisk bildning. Det skandinaviska temat i göticismen tas inte upp.

Biografin genomgick vid denna tid en utveckling från en upplysningsorienterad biografiskrivning, karaktäriserad av ytlighet, faktauppräknande och ovilja att ta hänsyn till den biografierades specifika psykologi, miljö och tid, till en romantisk. Den romantiska biografiskrivningen försökte fånga individen, dolda känslodjup, och tog hänsyn till att olika tidsepoker hade sina specifika förhållanden.²¹⁷ Av det romantiska idealet ser man dock inte mycket i GM:s biografi. Den har i mycket karaktären av ett äreminne. En idealbild målas upp och sedan sätts ett namn på den. Biografin som genre var i en nedgångsperiod och ännu inte något som sysselsatte de ledande litteratörerna. Den fick dock ett uppsving i efterfrågan under 1820-talet,²¹⁸ och GM:s försök kan ses som en anpassning till denna. Den publicerades först som följetong i *Journalen* varvid det fanns möjlighet att se dess mottagande och efterfrågan. GM publicerade år 1826 en artikel eller annons i *Stockholms-Posten* i vilken han upprepade sin avsikt att skriva ett mer övergripande verk om 1808-09 års finska krig med uppmaning till läsarna att skicka in uppgifter.

GM:s biografi över Ernst von Vegesack publicerades 1827. Denne hade varit GM:s överordnade under fälttåget i Norge och under stabsarbetet i Umeå. Även von Vegesack hade deltagit i finska kriget. I stort sett följs mönstret från de tidigare biografierna. Biografiobjektet framhålls som ett moraliskt föredöme. Referenserna till antiken är färre även om exempelvis von Vegesack jämförs med Cato. Det direkta syftet anges i förordet vara att uppfylla Krigsvetenskapsakademiens självpåtagna uppgift att teckna levnadsskildringar över avlidna ledamöter. Gemensamt med biografin över Edelstam är att GM försöker fastställa orsakerna till det svenska nederlaget. Dessa finner han i kungens bristfälliga ledarskap och oförnuftiga politik, förräderiet vid Sveaborgs överlämnande och defaitism hos arméledningen. Detta ger han detaljerade exempel på. Även denna biografi har mer karaktären av ett tidlöst äreminne än en teckning av en individ. Den trycktes i Wallmarks tryckeri eller "Ecksteinska tryckeriet", som under denna period tryckte allt GM gav ut.

Vid Marie bebådelsedag 1827 höll biskop Johan Olof Wallin ett tal där han uttalar sig om kvinnans roll i samhället. Wallin förklarar kvinnans roll vara i hemmet, passiv och mild. Talet fick Fredrika Bremer, som ännu inte debuterat som författare, att reagera. I ett svar till Wallin, som dock troligen aldrig kom denne till del, gick hon till angrepp på den kvinnosyn som förmedlades.²¹⁹ Två recensioner i tidningen *Cometen* var starkt kritiska till talet. Det är osäkert vem som skrev dessa recensioner, GM eller prästen Johan Dillner.²²⁰

I juli 1827 startade GM en ny veckotidskrift; *Medborgerlig Militair-Tidning*. Syftet var att med ett populärt framställningssätt upplysa nationen om nödvändigheten av ett starkt försvar och om dettas behov. Inga vetenskapliga avhandlingar eller militärteoretiska artiklar fick förekomma. Däremot infördes recensioner av militär litteratur.²²¹ Att på detta sätt förmedla militära kunskaper borde ha haft en tillräckligt stor målgrupp. Den mer interna publikationen

²¹⁷ Hildebrand, Bengt. 1939. Biografisk historiografi och svenskt biografiskt lexikon. Några huvudlinjer av utvecklingen. *Personhistorisk tidskrift*, s. 158-163.

²¹⁸ Sylwan, Otto. 1935. Till svensk biografis historiografi. *Sammlaren*, s. 90-112.

²¹⁹ Burman, Carina. 2000. *Bremer. En biografi*, s. 51-52.

²²⁰ För en översikt av forskningsläget kring Wallins predikan och recensionen av denna se: Möller, Håkan. 1997. *Den Wallinska psalmen*, s. 200.

²²¹ Torbacke, Jarl. 2000b. Om behovet av att skapa opinion. Svenska militära tidningar och tidskrifter under 1800-talet. *Historia, krig och statskonst, en vänbok till Klaus-Richard Böhme*, s. 246.

Kongl. Krigsvetenskapsakademiens handlingar som vid denna tid var den enda konkurrenten utgavs endast en eller två gånger per år. Kanske var den nya tidskriften för allmänt hållen och riktad mot en för stor målgrupp för att tilltala den militära målgruppen som fortsatte läsa de utländska tidskrifterna, samtidigt som nya målgrupper ej nåddes. Upplagan blev aldrig stor, under det första året uppgick den till 380 exemplar. År 1828 till 190 exemplar.²²² Möjligen blev det ohållbart för GM att sköta denna tidskrift inne i staden och samtidigt bestyren på det lilla godset utanför staden. I april 1828 tog F.B. Cöster över som redaktör och i oktober s.å. lades tidskriften ned, sannolikt p.g.a bristande läsarstöd.²²³

4.7. Försvarspolitik med pamfletter

Vid 1828-30 års riksdag utvecklades en häftig debatt om det framtida försvarets utformning. Aktörer som Baltzar von Platen och Carl Henric Anckarsvärd spred i början av riksdagen ut sina pamfletter. Pamflettister, press och riksdagsmännens anföranden stod sedan i intim samverkan och vidgade diskussionens omfattning.²²⁴ GM var den som kanske häftigast reagerade på CHA:s vision om det framtida försvaret. CHA förespråkade en egenartad version av centralförsvarsidén, som gick ut på att man skulle uppföra en stark fästning nära den svensk/finska gränsen. GM menade istället att den militära koncentrationen skulle riktas mot Stockholm och Mälarens inlopp. Gränsen skulle försvaras främst med en effektiv skärgårdsflotta. Han tog inte avstånd från centralförsvarsidén utan menade att detta skulle träda i kraft om gränsen inte längre gick att försvara. Han betonade på ett retoriskt och inte alltid logiskt sätt krigsmoralens och nationalkänslans betydelse. Som tidigare uttalade han sig för gerillakrigföring och införande av allmän värnplikt.²²⁵

GM:s syn på utformningen av det framtida försvaret stämde dåligt överens med försvarsledningens, inklusive Carl Johan och Magnus Brahe, även om många idéer delades av höga militärer som J.P. Lefrén och yngre, politiskt aktiva som J.A. Hazelius.²²⁶ Detta till trots valdes han in som ledamot i Krigsvetenskapsakademien år 1829, och kanske väckte hans självständiga hållning respekt. GM som intensivt följde med den politiska händelseutvecklingen i världen upprördes över det ryska våldsamma kväsandet av den polska frihetsrörelsen under år 1830. Han tog initiativet till bildandet av ett svenskt frivilligt förband, i vilket han själv skulle ingå. I detta skulle, precis som under den av GM planerade 1812 års revolt, finnas ingå för att befria Finland och om möjligt inta S:t Petersburg för att på så sätt genom att öppna en andra front avlasta polackerna. Projektet lämnade dock aldrig planeringsstadiet, vilket GM sedan förklarade berodde på en tillfällighet.²²⁷ Opinionsen mot Rysslands agerande var stark i Sverige och kände inga skarpa gränser mellan liberaler och konservativa. Finlandsmotivet spelade in för många radikala. Rysslands agerande hade dock den svenska regeringens stöd vilket skärpte motsättningen mellan denna och den liberala oppositionen som detta år fick en ny tillgång i form av tidningen *Aftonbladet*.²²⁸

²²² Waller, Sture M. 2001. *Den svenska pressens upplagor 1824-1872*, s. 136.

²²³ Torbacke, Jarl. 2000b, s. 246.

²²⁴ Jansson, Allan. 1935. *Försvarsfrågan i svensk politik från 1809 till Krimkriget*, s. 183-209.

²²⁵ Nordkvist, Rickard. 2001. *De namnlösa drömmarnas tid. En analys av fyra adelsmäns inställningar till den s.k. "centralförsvarsprincipen" under riddarhusdebatten 1828-30*, s. 33-39.

²²⁶ Jansson, Allan. 1935. *Försvarsfrågan i svensk politik från 1809 till Krimkriget*, passim.

²²⁷ Montgomery, Gustaf Adolf. 1877. Montgomery, Gustaf Adolf. Tillägg och rättelser. Ingår i: *Svenskt biografiskt lexikon*. Ny följd. Bd 7, s. 513.

²²⁸ Kihlberg, Leif. 1968. *Lars Hierta i helfigur*, s. 53f.

4.8. I kyrkans värld

GM tog aktiv del i lokala angelägenheter. År 1828 valdes han enhälligt till kyrkvård i Boo kapell, och då den nya psalmboken s.å. togs i bruk lovade han att tillhandahålla psalmböcker till bättre pris än i bokhandeln.²²⁹ Med kyrkoherden i Värmdö, Daniel August Zielfeldt, som förutom kapellänen Neidel var GM:s närmast överordnade i den kyrkliga hierarkin, kom han inte alltid överens. Zielfeldt antecknar i sin dagbok den 12/3 1830; ”brouillerie med den orimlige, indelicate M-y.”²³⁰ Den 19/7 s.å. antecknar han emellertid; ”Reste jag med Ezdorff till Gustafsvik. Reconciliation med Montgomery.”²³¹ Omdömena orimlig och taktlös faller alltså Zielfeldt över GM.²³²

År 1831 skulle GM, ännu en gång, kritisera Johan Olof Wallin, upphovsmannen till ovan nämnda psalmbok. Med pamfletten *En blick på våra andelige talare...* (1831) vände han sig till Lars Johan Hiertas tryckeri under iakttagande av vissa försiktighetsåtgärder för att få bli anonym. Pamfletten innebar en kritik av biskop Johan Olof Wallins tryckta och otryckta predikningar vilket var anledningen till att han inte kunde vända sig till Wallmarks för tryckningen. I *Journalen* ryckte sedan Wallmark ut till försvar för sin vän Wallin ovetande om vem som låg bakom kritiken. Trots försiktighetsåtgärderna blev snart pamflettens upphovsman känd. Detta utdrag visar vilken ton som hölls i den:

Men också i detta lilla Tal framsticker hans [Johan Olof Wallins; min anm.] wanliga half-dystra manér, hwartill hans släpiga, ej sällan i otid långsamt döende, ej behagliga uttal, med en wisserligen uppmärksamhet fästade, men tillika begrafningslik högtidlighet, lämpar de långa, djuptgående, märkbart i wiss form tillskrufwade meningsperioderna.²³³

Kritiken fortsätter där GM anser att Wallin i sina tal nämner Jesus Kristus namn för få gånger, att de innehåller inre motsägelser, och framställer prästerskapets försakelser när de i själva verket är en av samhällets mest välmående grupper. Uppmärksamheten kring pamfletten blev stor. Den kritik som Wallin tog allvarligast på var den att han ”blygdes vid Kristi namn”. I det samma år skrivna förordet till den tredje delen av *Religions-tal* (1831) gick även Wallin i svaromål där han förklarade att ett ofta upprepat, mekaniskt nämnande av Jesus Kristus inte var nödvändigt. Den samtida bibliotekarien J.E. Rydqvist kallar i sin biografi över Wallin GM:s broschyr avog och obetydlig. Robert Murray vill se kritiken som ett hastverk, men en kritik som träffade Wallin, med dennes depressiva läggning, hårt.²³⁴ Daniel Almqvist vill i denna debatt se GM:s kritik som del av en mer omfattande kritik från företrädare för en mer dogmatisk kristen förkunnelse, som i sträng anslutning till kyrkans bekännelse om en äkta lutherdom inte handlade främst om människans plikter utan om hennes synd och förtappelse samt frälsning uteslutande genom tron på den oförskyllda nåden. Därav kritiken av Wallins predikningar som okristliga och tomt retoriska.²³⁵

²²⁹ Jansson, E. Alfred. 1946. *Boo sockens historia*, s. 183.

²³⁰ [Zielfeldt, Daniel August] Zielfeldt, Lennart. 1944. Ur prosten D.A. Zielfeldts dagboksanteckningar 1823-1857. *Värmdö skeppslags fornminnesförenings årsbok 1942-1944*, s. 32.

²³¹ Ibid.

²³² Samma omdöme har Björn Asker som även framhåller att GM var mångsidigt intresserad och öppen för tidens nya strömningar. Asker, Björn. 1987. Montgomery, Gustaf Adolf. *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 25, s. 705.

²³³ [Montgomery, Gustaf Adolf]. 1831. *En blick på våra andelige talare...*, s. 20.

²³⁴ Murray, Robert. 1979. *Var är den vän? En bok om Johan Olof Wallin*, s. 84-86.

²³⁵ Almqvist, Daniel. 1949. Den åldrade J.O. Wallin. *Personhistorisk tidskrift*, s. 92-93.

4.9. Vändpunkten - debatten kring Adlersparres historiska handlingar

Georg Adlersparre, revolutionsledaren från år 1809, började, anonymt, under år 1830 med Lars Johan Hierta som tryckare ge ut *Handlingar rörande Sveriges äldre, nyare och nyaste historia samt historiska personer, utgifna af ett sällskap*. De publicerades under de kommande åren i 9 delar. Handlingarna innehöll mycket information, särskilt om 1809-10 års händelser, som inte tidigare varit allmänt kända. Handlingarnas första del recenserades av GM i flera nummer av Wallmarks *Journalen* och dessa trycktes sedan som pamflett i Wallmarks tryckeri (Ecksteins); *Anmärkningarna i anledning af de under...* (1831). Adlersparre svarade då anonymt i en pamflett; *Anmärkningarna, framkallade af...* (1831). Denna debatt, som alltså från början fördes mellan två anonyma deltagare, fortgick sedan parallellt med utgivningen av Adlersparres *Handlingar rörande Sveriges...* (1830-), med en del av Adlersparres inlägg publicerade, fortfarande anonymt, i *Aftonbladet*. Denna tidnings redaktion deltog även i debatten och tog i allmänhet Adlersparres parti.

Vid inget tillfälle under 1830-talet kom den samlade konservativa pressen upp i den liberala pressens, och då främst *Aftonbladets* upplagesiffror. Att på detta sätt ge ut broschyrer och pamfletter var ett medel som de konservativa tog till för att försöka kompensera detta och i ökad utsträckning delta i samtalet och sprida sina idéer.²³⁶ I sin pamflett *Anmärkningarna öfver och upplysningar...* (1831) undertecknade Gustaf Montgomery med signaturen G.M. Denna signatur hade han använt tidigare och det stod troligen klart för de flesta vem som var den tidigare anonyma deltagaren. Det stod åtminstone klart för Adlersparre, och för Leonard Palmgren, som i en pamflett *En liten Diversion...* (1832) tog GM:s parti. I sitt sista bidrag till debatten *Anmärkningarna och upplysningar...* (1832) undertecknar dock GM med fullt namn, adress och med uppmaning till läsarna att skicka in uppgifter om 1808-09 års händelser och samtidens händelser i allmänhet. GM ansåg att Adlersparre agerat alltför vankelmodigt och egennyttigt under revolutionen och orsakat ett farligt tillstånd där inbördeskrig hotade. Situationen hade räddats av generalen C.J. Adlercreutz som militärt säkrade situationen i Stockholm. Vidare hade Adlersparre, när han väl hade chansen, inte genomfört några betydande konstitutionella förändringar. GM fortsätter med att resonera kring orsakerna till det svenska nederlaget i 1808-09 års krig och lägger en del av skulden på Adlersparres regering. Han tar även avstånd från 1812 års politik med dess vänskapliga relationer med Ryssland, union med Norge och ett Finland under ryskt styre.

Vem som publicerat *Handlingar rörande Sveriges...* (1830-) blev snart känt och det hela utvecklades till en skandal, underblåst av debatten mellan GM och Adlersparre. De politiska händelserna åren 1808-12 var ett känsligt kapitel och Carl Johan ville helst undvika en situation där den folkkäre revolutionsledaren Georg Adlersparre stod åtalad. En rättegång blev dock omöjlig att undvika eftersom Adlersparre publicerat hemliga handlingar. Den följande rättegången där både Adlersparre och, som tryckare, Lars Johan Hierta, stod åtalade blev därför något av en skandal. Hovkanslerämbetet försökte förgäves utnyttja tillfället för att komma åt Hierta, som i egenskap av kritiker av ämbetsmanna-väldet ständigt ådrog sig deras uppmärksamhet, men hittills tack vare sin förmögenhet och förslagenhet klarat sig undan indragningsmaktens åtgärder.²³⁷

Georg Adlersparre var vid denna tid godsägare och bosatt på egendomen Gustafsvik i Värmland. Han hade ingen tjänst men ett omfattande nätverk. En som ingick i detta var den

²³⁶ Nordmark, Dag. 2001. Liberalernas segertåg (1830-1858). *Den svenska pressens historia*. Del II. Åren då allting hände (1830-1897), s. 34-40.

²³⁷ Boberg, Stig. 1989. *Carl XIV Johan och tryckfriheten*, s. 81-82.

tidigare diplomaten Carl Gustaf von Brinkman, något av en centralgestalt i huvudstadens sällskapsliv. Följer man den samtida brevväxlingen mellan Adlersparre och von Brinkman ser man hur Adlersparres omdöme om GM allt mer skiftar när han får reda på att det är denne som är motparten i den pågående debatten. Av källkritiska skäl har jag därför i sakuppgifter i det följande strävat efter att bekräfta dem med en andra källa. I ett brev från Adlersparre till von Brinkman av den 20/4 1831 heter det:

En vanligen nästan för väl i allmänna ärenden orienterad man, viskade, under vår stora marknad, en sin vän i örat, att major Montgommerie skulle helt snart befordras till hofmarskalk och ledamot af allmänna beredningen, således Tit:i förman i hofvet och kamrat i beredningen. Han såges vara en man med tankar, säkert omdöme, oväld och en vidtomfattande urskillning.²³⁸

I ett brev av den 15/10 1831 från Adlersparre till von Brinkman, skrivet när Adlersparre fått reda på att det är GM han debatterar med, håller han en försonlig men ironisk ton, och kommer med en del intressanta upplysningar:

Det är ej rykte, utan ostridig sanning, att de så kallade Anmärkningarne, alldeles onödigt, men ganska välment skrifna till mitt försvar mot den med landshöfdingskap belönade Montgommerie, blifvit inköpta och förbjudna till försälgning, samt att den ädla, snillrika, af nådiga egenmundiga löften hetsade Montgommerie blifvit anbefalld att ej svara, för att ej vidare röra opp ett så smutsigt ämne, som min föraktliga person.²³⁹

Carl Johan tycks här alltså använt samma metod med icke-juridisk aktion som vid den av GM år 1820 utgivna biografien över Eek. GM skulle alltså ha uppmanats att upphöra med debatten. Han skulle även vid denna tid stå högt i gunst och stå i tur för att bli landshövding eller hovmarskalk. Detta upprepas i flera brev och bekräftas av von Brinkman. Det finns andra tecken på detta; han hade blivit befordrad till överstelöjtnant 1826. Ett annat tecken var att Carl Johan låtit anteckna sig som fadder vid Gustafs och Hedvigs sons Carl Gustaf Magnus dop i mars 1829.²⁴⁰ GM stod nu inför ett viktigt val, upphöra med debatten och öka chanserna för en befordran eller att fortsätta debatten med risk för att hamna i onåd. Han valde det sistnämnda och debatten fortsatte alltså.

I ett brev från Adlersparre till von Brinkman av den 21/12 1831 heter det vidare:

Propos af den belöningväntande landshöfdingen och hofmarskalken [GM; min anm.] ...hade jag prophetiskt kunnat förutse, att han skulle stempla såsom förrädare den dygdigaste och redligaste man [Christian August; min anm.] jag i någon människoklass under hela min lefnad sett och känt, så hade förställningen visserligen upphört och de oförställda anletsdragen framkrupit och gått stolt och öppet fram. Wallmark har sagt till en vän, att han och mågen äro i stor onåd för criticen: stackars herrar !²⁴¹

Den viktigaste uppgiften här är att Wallmark och GM fallit i onåd för den fortsatta debatten. GM:s bidrag hade ju publicerats i Wallmarks tidning *Journalen* och sedan tryckts som pamfletter på dennes tryckeri. Uppgiften om onåd förefaller sannolik och en logisk följd av

²³⁸ *Brinkman och Adlersparre. En brevväxling från Karl Johans-tiden. Med inledning och kommentar av Daniel Toijer.* (1962), s. 161.

²³⁹ *Brinkman och Adlersparre. En brevväxling från Karl Johans-tiden. Med inledning och kommentar av Daniel Toijer.* (1962), s. 181.

²⁴⁰ Boo C:3. 1805-1861. (SVAR mikrokort nr. 13670). SSA, s. 59.

²⁴¹ Brev från G. Adlersparre till E.G. Flach 21/12 1831. *Brinkman och Adlersparre. En brevväxling från Karl Johans-tiden. Med inledning och kommentar av Daniel Toijer.* (1962), s. 189.

den anmodan att upphöra med debatten som nämns i brevet av den 15/10 1831. Följande utdrag ur en av GM:s pamfletter visar på tonen i debatten och hur han kritiserar den dåvarande regimen under Adlersparre och kronprinsen Christian (Carl) August på ett sätt som i ett vidare sammanhang även kan tolkas som en kritik även av den senare kronprinsen Carl Johan. Utdraget är en del av en diskussion kring en del av de publicerade handlingarna och GM menar att de kastar nytt ljus över 1808-12 års händelser. (År 1809 var alltså Carl XIII kung och den danske prinsen Christian August utsågs, ivrigt uppbackad av Adlersparre, till tronarvinge):

Kongl. Maj:ts Tal den 7 juli 1809 i hemliga utskottet ...såsom hufwudsakligt ämne: Thronföljden, hwarom H. Maj:t begär Utskottets råd och hwarpå H. Maj:t fäster dess uppmärksamhet med att uppräknat alla ”*de egenskaper, skäl och anledning*” som så högt skulle tala för en wiss – af Konungen dock ej namngifwen Furste, ibland dessa hans dygder anföres ej blott, att han för sitt ”*fäderneslands räddning lärt att wåga sitt blod*” ... utskottet funnit, ”*att dessa uppgifna och önskade egenskaper endast inträffa hos Prins Christian August ...*” ! Utskottet kan icke eller dölja hwad sjelfwa erfarenheten besannat, att denna Prins redan gjort Sverige en betydlig tjenst genom det stillestånd denna Furste lemnat Riket på dess westra gräns, ett stillestånd, som war willkoret för vår räddning, och hwilket han så dristigt, på eget ansvar beviljat, och så ädelmodigt, på blotta Riddersmanna-tro, hittills underhållit!!! Och det war på dessa af Konung och Ständer åberopade och för lika wiktiga, som öfwertalande ansedda hufwudsakligaste skäl, som Prins Christian Augusts wal till Svensk Thronföljare grundades! Man hade bort besinna både wådan och föraktligheten af ett sådant föredöme ... pligten att skada sin fiende, ju *mer* ju *bättre*. Den minsta uraktlåtenhet derutinnan är straffbar, den uppenbara försummelsen, är ingenting mindre än ett slags *förräderi* mot konung och fosterland.²⁴²

Det är detta ”stemplande som förrädare” av Christian August som Adlersparre vände sig emot. Detta omdöme kunde även fällas över Carl Johan. GM:s kritik gick alltså ut på att hemliga utskottet av år 1809 utsåg en landsförrädare som tronföljare. Varför var då Christian August en landsförrädare? Enligt GM:s resonemang handlade Christian August egennyttigt och förrådade sitt dåvarande land, Danmark, när han som befälhavare i Norge undvek att anfalla Sverige när detta var försvagat i samband med revolutionen i mars 1809. Christian August hade då förespeglats möjligheten av att efter revolutionen bli utsedd till svensk kronprins vilket skulle ha utgjort motivet till passiviteten. Christian August avled redan 1810 och efterträddes som kronprins av Carl Johan. Varför kunde då detta omdöme som GM fällde över Christian August (eller Carl August som var hans svenska namn) även fällas över Carl Johan? Carl Johan hade som svensk kronprins och befälhavare över de allierade trupperna deltagit i fälttåget mot fransmännen i Tyskland år 1813. Motivet för Carl Johans försiktiga framfart under detta fälttåg var omdebatterat i samtiden.²⁴³ Med samma logik kunde alltså även Carl Johan kallas landsförrädare.

Georg Adlersparres förhöjda tonläge i breven till von Brinkman går igen i debatten. I sin sista pamflett skriver han att GM ”...ofredat den Ädles aska...” vilket alltså syftar på Christian August, och gett ”...en vacker handling den svartaste tydning, ja – man tvekar att upprepa det – benämning av förräderi, denna handling, som ledde till Sveriges frälsning, till den farlige östra jättens aflägsnande från de Skandinaviska Riken.”²⁴⁴ Adlersparre försvarar alltså sina åtgärder i samband med händelserna år 1809. Vad som för GM var en katastrof, förlusten av Finland, var för Adlersparre en del av räddningen för Sverige, även om inte heller han var någon supporter av det ryska enväldet. I slutet av skriften skärper Adlersparre tonen; ”... när

²⁴² [Montgomery, Gustaf Adolf]. 1831. *Anmärkning*ar öfwer...IV, V och VI delarne, s. 37-39.

²⁴³ Se sidan 19 i denna uppsats.

²⁴⁴ [Adlersparre, Georg]. 1832. *Den okändes sista hälsning*... s. 85.

ingen mera minnes, att en G.M. varit till, när hans kritiska produkter delat alla paskvillers föraktliga öde och gått till en evig hvila, skall Historien upptaga de förolämpade namnen och *sine ira et studio* bedöma personer och saker, efter hvad de verkligen varit, låtande gerningarne tala.”²⁴⁵

Debatten mellan GM och Adlersparre spred sig alltså även till Aftonbladets redaktion och fick en fjärde part i Leonard Palmgren. En femte part utgjorde överste Karl af Forsell som tog Adlersparres parti. Mot sin vilja blev även CHA indragen som sjätte part. CHA hade varit Adlersparres närmaste man under 1809 års revolution och var nu en av de ledande liberala politikerna. Han hade i ett brev besvarat en del frågor om 1809 års revolution som GM ställt till honom. Detta hade han gjort under försäkran att han skulle få bli anonym i den kommande framställningen. Även om hans namn inte nämndes i GM:s skrifter framkom det av sammanhanget vem som var uppgiftslämnare. Därför hade han fått ta emot en del av kritiken som riktades mot GM och ansåg sig tvungen att bemöta denna. Han anger då att han aldrig befunnit sig i ”något bekantskaps- eller umgängesförhållande” till GM. Vidare tar han avstånd från GM:s recension där prins Christian August ”blifvit alldeles otillbörligt misshandlad.”²⁴⁶

GM hade alltså ådragit sig kritik, från de flesta politiska läger, i denna debatt. Liberale rna av år 1809, CHA och Adlersparre ogillade hans beskrivning av revolutionen år 1809, den nya författningen och behandlingen av tronföljdsfrågan. De konservativa reagerade på GM:s åsikter i fråga om tryckfrihet, utrikespolitik samt på kritiken av Christian August som även kunde tolkas som en kritik av Carl Johan. Skrifterna kunde inte stoppas av indragningsmakten eftersom de var enskilda skrifter, inte periodiska. Alla pamfletter utom den sista hade dessutom tryckts som artiklar i *Journalen* som ju var regeringstrogen. Det var även olämpligt att åtala GM eftersom detta skulle ge ytterligare publicitet kring handlingarna, vilket Carl Johan velat undvika i fallet Adlersparre. Vidare var det olämpligt att på detta sätt visa att kritiken över Christian August även kunde uppfattas som en kritik över Carl Johan. Vad som återstod var att låta författaren drabbas av onåd.

Trots CHA:s inlägg ovan uppfattades debatten i efterhand av den konservative akademi-ledamoten Bernhard von Beskow som bestående av Adlersparre och af Forsell på ena sidan, CHA och GM på den andra.²⁴⁷ Beskows uppfattning skrevs ned på 1850-talet då GM hade utpräglat liberala åsikter men avspeglar troligen en mer allmän osäkerhet om GM:s ställningstaganden redan år 1832. År 1832 publicerades även, som en del i debatten, den tidigare beskrivna pamfletten av Leonard Palmgren som beskrev hur GM planerat en revolution riktad mot Ryssland som, om den genomförts, hade hotat den vänskapliga politiken gentemot detta land.²⁴⁸ Tidpunkten kunde inte vara sämre och bidrog till den kommande brytningen. GM hade dessutom uttalat sig på ett sätt i debatten som kunde tolkas som att han inte tog avstånd från revolutioner.²⁴⁹ Carl Johan hade visserligen den franska revolutionen att tacka för sin karriär, men som regent hade han inget till övers för revolutioner och levde i ständig skräck för sådana och för politiska attentat. Detta eftersom han på nära håll sett vad

²⁴⁵ [Adlersparre, Georg]. 1832, s. 141. *Sine ira et studio* är latin, det betyder *utan vrede och begeistring* och användes under antiken av historieskrivarna som ideal för hur historia skulle skrivas. Se: Nordahl, Helge. 2003. Ulf Birgersson – den förste klosterhistorikern i Vadstena. *Parnass*, nr. 2, s. 17.

²⁴⁶ Anckarsvärd, Carl Henric. 1833. *Politisk trosbekännelse*, s. 1-2.

²⁴⁷ Beskow, Bernhard von. 1928. *Levnadsminnen*. (1:a uppl. 1857), s. 118.

²⁴⁸ Planerna hade senast aktualiserats år 1830, se sidan 41 i denna uppsats.

²⁴⁹ GM redogjorde för observationen att lyckade revolutioner hyllas medan misslyckade revolutioner föraktas. Vidare förde han kontrafaktiska resonemang om vad som hade hänt om 1809 års revolution misslyckats. Montgomery, Gustaf Adolf. 1831. *Swar på skriften...* s. 9f.

sådana kunde åstadkomma och fått uppfattningen att svenskarna var ett upproriskt folk, efter mordet på Gustaf III och Axel von Fersen samt efter 1809 års revolution.²⁵⁰

GM hade kommit ur denna debatt som kungasmädare och potentiell revolutionär. Dessutom var hans åsikter främst i fråga om tryckfrihet och utrikespolitiken mer förenliga med den liberala oppositionen än med regeringens. Det är därför inte märkligt att han bytte fält till det liberala, och inte längre var aktuell för en post som landshövding. Det senare hade krävt mer av tillit och politisk samsyn med Carl Johan. Bytet skall även ses mot bakgrund av 1830 års revolution i Frankrike och den växande liberala pressen som åstadkommit en starkare polarisering av svensk politik. Beslutet att fortsätta debatten år 1832 trots Carl Johans uppmaning att dra sig ur den hade visat sig få oberäknade konsekvenser för GM. Samtidigt med GM lämnade Fredric Rådberg *Journalen* och det konservativa fältet. Till skillnad från Rådberg hade GM inte lämnat någon kontroversiell beskrivning av 1830 års revolution i Frankrike. GM hade istället gett uttryck för samma idéer som tidigare.

År 1832 var GM:s närmaste framtidsplaner att bli landshövding i någon stad i Norrland, med tryggad ekonomi och möjlighet att delta i samhällsdebatten. Hade GM varit medveten om att hans deltagande i debatten skulle resultera i att han ett år senare var verksam som författare och journalist på heltid i det liberala fältet och på marknadens villkor, två år senare var verksam som bruksförvaltare med ett torp som bostad utan möjlighet till samhällsdebatt, hade han troligen valt att dra sig ur debatten kring Adlersparres historiska handlingar. Beslutet att fortsätta och bytet av fält har förklaringar i förändringar av nätverkssituationen, då GM hade ett betydande nätverk i Finland och i finlandssvenska kretsar i Sverige, och då den tillit som var en nödvändighet i en sådan förbrukades i relationen med Carl Johan. Det har även förklaringar i författarrollen på så vis att GM i debatten sannolikt påverkades av den nya friare rollen och riktade sitt författarskap mot en växande marknad för litterära produkter, och blivit mer beroende av denna för sin försörjning. Det förklaras även med ideologiska och politiska förändringar i omvärlden främst på så sätt att den svenska politiken blev mer polariserad med de starkare liberala rörelserna, 1830 års revolution i Frankrike och en konservativ regering som gjorde allt större motstånd mot den liberala oppositionen. Dessa orsaker diskuteras även i uppsatsens sammanfattande diskussion.

4.10. Publicistisk brytning med Wallmark och samarbete med Lindhs förlag

Debatten åstadkom en brytning med Wallmark och den publicistiska kretsen kring Carl Johan. I ett brev av den 15/1 1833 skriver Adlersparre:

T. har väl sett, att äfven *Dagligt Allahanda* nu skäller superb, alldeles i G.M:s och C.H.A:s ton. Också skriver en conaisör, att G.M. tagit sin hand från *Journalen* eller *Journalen* sin från honom, och att han ägnat sin författareförmåga åt *Dagl. Allah.* emot 100 Rdr. I månaden. Således är från den sidan mycket godt att vänta.²⁵¹

Det hade naturligtvis varit önskvärt att få detaljerna i uppgiften om övergången till *Dagligt Allehanda* bekräftade av en andra källa. Övergången förefaller dock vara logisk. *Dagligt Allehanda* var en ledande liberal tidning men stod i allmänhet till höger om *Aftonbladet*. De två tidningarna var allvarliga konkurrenter i huvudstadsområdet, medan *Aftonbladet* hade

²⁵⁰ Höjer, Torvald T:son. 1960. *Karl XIV Johan. Konungatiden*, passim.

²⁵¹ Brev från G. Adlersparre till E.G. Flach 29/1 1833. *Brev från Georg Adlersparre till Erik Gabriel Flach*. (1929), s. 106.

bättre täckning i övriga landet. En övergång till *Aftonbladet* hade troligen varit ett för drastiskt steg för GM:s nätverk och framtidsplaner, med dess rabulism och kritik av ämbetsmannaväldet. Ny redaktör för *Dagligt Allehanda* blev 1832 W.F.A Dalman, tidigare redaktör och delägare i *Journalen*.

Den år 1832 publicerade pamfletten markerade slutpunkten i samarbetet med svärfadern PAW. Denne hade ett nära samarbete med Carl Johan och var av denne utsedd att leda en journalistisk motoffensiv mot den liberala pressen och då främst *Aftonbladet*.²⁵²

I denna motoffensiv passade GM, efter de senaste debatterna, inte in. Nästa projekt blev mindre politiskt laddat. Han skrev en uppsats; *Om potäters uppdragande genom frön* (1832), som publicerades i *Kongl. Svenska landtbruks-akademiens handlingar*. GM hade varit korresponderande ledamot av denna akademi sedan 1824.

GM inledde ett samarbete med det stora N.M. Lindhs tryckeri och förlag i Örebro som var det största förlaget i landet. GM och Nils Magnus Lindh hade vissa gemensamma bekanta. Godsägaren Fredrik Kalling på Myrö utanför Örebro och stadens postinspektör B.A. Aminoff var tidigare kollegor till GM och hälsningar till dessa förekommer i breven till Lindh. N.M. Lindh var en utpräglad affärsman och hade ingen känd politisk uppfattning men var sannolikt anhängare av frihandel. Han hade under 1820-talet utfört en pionjärgärning som utgivare av billiga böcker i massupplagor. Den stora inkomstkällan var dock psalmböcker, katekeser och andaktsböcker. Den typografiska kvalitén var låg. Förlaget hade vuxit till landets största. Lindh hade även ekonomiska intressen i järnbruk och jord. Efter Nils Magnus död 1835 övertog sonen Per Magnus förlaget och en stor förmögenhet. Om denne är inte så mycket känt, han omtalas anekdotiskt och parodiskt nedsättande. Under hans tid ökade den typografiska kvaliteten och de kulturella ambitionerna ökade. Den största händelsen under denna tid var uppköpet av V.F. Palmgrens förlagsverksamhet som omfattade utgivningen av *Svenskt biografiskt lexikon*.²⁵³ Det första projektet för GM blev att från franskan översätta Alfio Grassis *Turkiska kartan eller Ottomanniska rikets religiösa, civila och militära organisation*. Översättningen publicerades 1833 och i förordet dedicerades utgåvan till kronprins Oscar. I förordet till detta verk skriver GM:

E.K.H:s store Herr Fader [Carl Johan; min anm.], målet för den Scandinaviska vördnaden och kärleken, har visserligen, lik en annan GUSTAF WASA, frälsat, frejdat, ordnat det på branten af en politisk afgrund lutande Svenska Fäderneslandet, och lik en annan CARL X tillskyndat det segrens ära och ökade landamären, ej, som han, blott med provinser, men med ett Konungadöme, ej, som han, endast med svärdets, - men tillika med hjertats alltid ädlare, - makt.²⁵⁴

Vad som kan utläsas ovan är en hyllning till Carl Johans sätt att utöka landets yta och i en känslig politisk situation rädda Sverige från en katastrof. Alltså en hyllning till 1812 års politik med dess vänskapliga politik gentemot Ryssland, avstående från Finland, och skandinaviska förbrödring med den svensk-norska unionen. Detta innebär något av en anpassning från GM:s sida åtminstone den mest tydliga delen när det gäller den norska frågan som en del av 1812 års politik och den skandinaviska identiteten, som legitimerade denna. Det går att ana en viss opportunistik från GM:s sida. Utformningen av förordet skall ses mot bakgrunden av dennes strävan att återfå förtroende och att på nytt komma ifråga för en utnämning till landshövding. Likheter med "affären Eek" är slående. Även i detta fall ådrog

²⁵² Nordmark, Dag. 2001. Liberalernas segertåg . *Den svenska pressens historia*. Del II. Åren då allting hände (1830-1897), s. 34-36.

²⁵³ Bergström, Carl Olof. 1990. Förlagets födelse, uppgång och fall. *Lindh's litterära industri. Ett förlag och tryckeri i Örebro*, s. 43-48.

²⁵⁴ Grassi, Alfio. 1833. *Turkiska kartan eller Ottomanniska rikets religiösa, civila och militära organisation*. Förord av GM, s. 1.

sig GM:s skrifter Carl Johans missnöje varefter GM publicerar en översättning som dediceras till kronprins Oscar. I detta fall är avsikten tydligare, att rehabilitera sig politiskt. Ett utdrag ur ett brev från GM till Lindh visar hur GM tillhör det liberala fältet och samtidigt försöker hålla sig väl hos Carl Johan:

En recension öfver Turkiska kartan är expedierad till Aftonbladet, men ännu icke influtit, ty de recommendera blott sina egna förlagor, ehuru denna Redaktion, likasom Allehandas, har förbindelser till mig. Obegripligt att en så intressant bok icke går bra i Bokhandeln. Framdeles skall jag uppge för tit en stor plan värdig Tit kraft och vidsträckt verksamhet och efter all anledning mycket lönande. Jag skall dock först vidtala H_s M_t derom.²⁵⁵

Vad den plan som omtalas gick ut på är oklart. Det kan inte vara frågan om det stora verket om finska kriget, det omtalas i början av brevet och GM ber om ett förskott till detta på 37 392 kr. För *Danmarks historia* begärs 9 348 kr. Det senare beviljades, men inte det förra. Förskottet motiveras med att han utom kostnader för byggnader och odlingar även har utgifter för sitt litterära företag; ”Jag nämde muntligen att jag måste påkosta utdrag ur KrigsHofrätten, Krigs archivets med flera offentl. källor och dessutom vill jag köpa Fiendtiska Journalen, likasom jag nyss redan köpt den Eekska Journalen under samma krig.”²⁵⁶ GM hade alltså tre litterära projekt år 1833, *Turkiska kartan*..., *Finska krigshistorien* och *Danmarks historia* och uppenbarligen ett fjärde planerat. Dessutom medverkan i *Dagligt Allehanda*, som enligt Adlersparres uppgift inbringade 8 988 kr/mån,²⁵⁷ och sannolikt i mindre omfattning i *Aftonbladet*. Samtidigt arrenderades Gustafsvik ut under år 1833-34.²⁵⁸ Det innebär att GM 1833 och delar av 1834 ägnade sig åt författarskap och journalistik på heltid.

Nästa projekt med Lindhs förlag blev *Danmarks historia*, ett sammandrag och en översättning av flera danska historikers verk. Den var avsedd att användas på svenska gymnasieskolor och universitet. En första del av verket trycktes utan att komma ut i bokhandeln. Denna del var delvis baserad på den danske historikern Peter Frederik Suhms arbete om Danmarks medeltid.²⁵⁹ Projektet avbröts i samband med GM:s flytt till Norrland år 1834 och förläggaren Nils Magnus Lindhs död år 1835.

Brytningen med Wallmark och kretsen kring Carl Johan avspeglas i de vittnen som valdes vid Gustafs och Hedvigs barns dop. Dopvittnen hämtades ur familjens nätverk och förstärkte banden inom detta.²⁶⁰ Fadrdarna skulle vara förebilder för barnen, de hade vissa ekonomiska förpliktelser gentemot barnen och hade ofta en något högre samhällelig status än föräldrarna.²⁶¹ Dopen vid barnen Claras dop 1827 och Carl Magnus 1829 var tillställningar med företrädare för konservativa grupper vid hovet eller närstående denna. Förutom släktingar som P.A. Wallmark är detta tydligast med vittnen (frånvarande och närvarande) som Carl Johan, Magnus Brahe och Ulrik Koskull.²⁶² Brahe var greve, arméchef och riksmarskalk. Koskull friherre, adjutant hos konungen och ledde ett sångsällskap vid hovet.²⁶³

²⁵⁵ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till boktryckeri- och förlagsfirman N.M. Lindh i Örebro 1830. Ep.L.19:5. KB.

²⁵⁶ Originalsummor: för verket om finska kriget 400 rd bco, för *Danmarks historia* 100 rd bco. Brev från Gustaf Adolf Montgomery till boktryckeri- och förlagsfirman N.M. Lindh i Örebro 1830. Ep.L.19:5. KB.

²⁵⁷ Originalsumma: 100 rd bco/mån. Se sidan 47 i denna uppsats.

²⁵⁸ Boo AI:4. 1830-1841. (SVAR mikrokort nr. 13664). SSA, s. 175.

²⁵⁹ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till boktryckeri- och förlagsfirman N.M. Lindh i Örebro 1833 och 5/4 1838. Ep. L. 19:5. KB.

²⁶⁰ Se sidorna 5 och 9 i denna uppsats.

²⁶¹ Bondeson, Lars. 1996. *Seder och bruk vid födelse och dop*, s. 41-49.

²⁶² Boo C:3. 1805-1861. (SVAR mikrokort nr. 13670). SSA, s. 51 och s. 59.

²⁶³ Artéus, Gunnar. 1977. Koskull, släkten. *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 21, s. 494.

Dessutom adliga medlemmar av hushåll vid herrgårdar i trakten; Louise Cederström från Beatelund och fru Leuhusen från Säby.²⁶⁴ Detta mönster bröts vid dopet av Louise 1832. Då var den opolitiska statssekreteraren Carl Gabriel Grip med hustru och dotter närvarande. Dessutom kammarrättsrådet C.C. Munthe som ägde egendomen Rensätra i Boo socken. Vidare Agnes Fredrika Maria Cedercrona som var gift med kyrkoherde D.A. Zielfeldt. Slutligen familjen de Camps informator Carl Henric Lundblad,²⁶⁵ som två år tidigare avsåg att medverka i *Aftonbladet*, men avstätt, för andra uppdrag eller för att journalistiken inte passade honom.²⁶⁶ Ingen av dessa var alltså konservativa eller politiskt aktiva, ingen var heller adlig.

Brytningen är även tydlig i breven från GM till PAW som uteblir helt under perioden 1832 till 1834. En likadan lucka finns dock för perioden 1826-1828 och kan bero på andra orsaker som att de rensats ut eller förkommit. De brev som sedan finns har meddelanden för vidarebefordran till Carl Johan vilket kan tolkas som så att GM:s direktkontakt med denne upphört och att han är beroende av PAW:s inflytande för att återställa en tillitsbaserad relation. Denna tolkning skulle behöva understödjas av en genomgång av GM:s brev till Carl Johan. En liknande brytning hade CHA tidigare fått uppleva. Han hade fram till 1813 tillhört den inre kretsen kring Carl Johan. CHA betraktade det emellertid som självklart att 1809 års revolutionärer, alltså även han själv, skulle ha ett avgörande inflytande över den svenska politiken. Detta gick dåligt ihop med Carl Johans självhärskartendenser, och en brytning mellan dem ägde rum 1813. CHA tvingades därför ta avsked från armén och blev därefter med sitt engagemang för den liberala rörelsen mer eller mindre utstött i hovkretsarnas societet.²⁶⁷ Till skillnad från GM hade dock CHA en relativt fri ekonomisk situation. Som en av landets största godsägare var han inte beroende av inkomsterna från ämbete eller författande. Han kunde därför, i likhet med Lars Johan Hierta som även hade en stark ekonomi, behålla en central position i det liberala politiska fältet.

4.11. Delsammanfattning

Under den här studerade perioden är det tydligt hur GM bygger upp ett nätverk eller utvecklar ett tidigare existerande. Vid detta har han god hjälp av sina inflytelserika kusiner F.W von Ehrenheim och F.F. Montgomery. Han utvecklar en tillitsbaserad relation med Carl Johan och med P.A. Wallmark som sedan blir hans redaktör, tryckare/förläggare och svärfar. Den brist i bildning hans tidigare bristfälliga undervisning orsakat kunde åtgärdas under en längre period med tillgång till biblioteket på Åkerö, tillhandahållet av F.F. Montgomery som även stödde honom i hans publicistiska projekt och stod för kost och logi.

Efter en period av sjuklighet tog GM avsked från aktiv militär tjänst och avstod från sina planer på vidare studier och deltagande i det grekiska, sedan det polska frihetskriget. I stället inleddes en bana som författare och journalist samt mycket aktiv riksdagsman. GM förde en anmärkningsvärt självständig linje politiskt men var verksam i det konservativa fältet och kan i huvudsak sägas arbeta för samma mål som detta. Att de konservativa och liberala bildade

²⁶⁴ Boo C:3. 1805-1861. (SVAR mikrokort nr. 13670). SSA, s. 51 och s. 59.

²⁶⁵ Boo C:3. 1805-1861. (SVAR mikrokort nr. 13670). SSA, s. 69. Uppgiften att Grip var opolitisk är hämtad ur Höjer, Torvald T:son. 1960. *Carl XIV Johan. Konungatiden*, s. 327 där Grip beskrivs som "...en ren ämbetsman utan politisk betydelse." Övriga biografiska uppgifter om dessa dopvittnen hämtade ur Quist, Axel. 1983. *En bok om Värmdö skeppslag. Med gårdshistoriker för Värmdö, Bo, Gustafsberg och Ingarö socknar*, passim.

²⁶⁶ Se sidan 39 i denna uppsats.

²⁶⁷ Grade, A. 1918. Anckarsvärd, Carl Henric. *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 1, s. 628-634. Tjerneld, Andreas. 2000. Carl Henric Anckarsvärd - alltid i opposition. *Biblis*. Nr. 3-4, s. 60-62.

olika fält är något jag inte problematiserar, detta är ämne för en separat uppsats, utan utgår från.

Den underström av frihetsideal som gick genom GM:s författarskap, och som utgick från ett frihetsideal som snarare var liberalt än konservativt, och hans uppfattning om hur utrikespolitiken skulle föras, skulle dock visa sig vara ödesdigert för hans tilltänkta roll som ämbetsman och författare. Delvis hängde detta samman med de förtjänstmöjligheter som fanns i den framväxande marknaden för litterära produkter. Hans författarskap var alltså inte i första hand den traditionsenliga där författarskapet var en del i meriteringen inför ett ämbete. I samband med fejden kring Adlersparres handlingar utvecklade GM en kritik som, delvis utan denna avsikt, drabbade Carl Johan och regeringen mer än de tilltänkta motståndarna som var *Aftonbladet*, Adlersparre och de liberala.

Efter denna debatt hade GM kommit i förtroendekris i sin relation till Carl Johan, och denna behövde förbättras för ett framtida ämbete vilket behövdes för en trygg inkomst för en växande familj. GM:s åtgärder under den följande perioden var därför ägnade åt att förbättra detta. Detta tog sig uttryck i positiva skildringar av Carl Johan som fältherre och politiker, påverkan genom P.A. Wallmark som fortfarande hade Carl Johans tillit, och accepterande av posten som bruksförvaltare på en avlägsen ort. Det finns även en annan nätverksförklaring till GM:s byte av fält. Redaktören på GM:s nya tidning *Dagligt Allehanda*, W.F.A Dalman, hade tidigare varit redaktör och delägare i den tidigare, *Journalen*, detta samband skulle dock behöva undersökas närmare. Vidare skulle naturligtvis GM:s medverkan i *Dagligt Allehanda* behöva undersökas för att öka förståelsen för denna process. Bytet av förlag till det opolitiska och marknadsinriktade N.M. Lindhs är mer oproblematiskt. Förutom att relationen till P.A. Wallmark och främst Carl Johan påverkades av debatten och bytet visar även dopvittnesanalysen att det övriga nätverket förändrades; det nya nätverket var opolitiskt och stod längre från den utövande makten.

GM:s författarroll utvecklades; i början av 1830-talet kan iakttagas en konflikt mellan rollen att skriva för den regeringstrogna sidan och den att skriva för marknaden. Den nya rollen blev, delvis därför, delvis för förändringar i nätverks- och omvärldssituationerna, att skriva direkt för marknaden på heltid under år 1833. Detta var inte något åsyftat, utan en konsekvens av bytet av fält och det uteblivna ämbetet. Den omvärldshändelse som åsyftas är då främst den franska revolutionen av år 1830 och de starkare liberala rörelserna i Europa som helhet.

5. Krigsskildring och liberalism – en röst från fjällen

5.1. Bruksförvaltare och samhällsomvandlare i Huså

Det var Hedvigs svåger, grosshandlaren Gustaf Beskow, som gav GM möjligheten att överta posten som förvaltare vid Huså bruk i det inre av Jämtland, vid Åreskutans fot. GM hade visserligen ingen erfarenhet av bergshantering, men efter några lektioner i bergsvetenskap vid Bergsskolan i Falun och en inspektionsresa till Huså våren 1834 ansåg han sig redo att ta sig uppgiften an.²⁶⁸ Detta var ett projekt i tidens anda. Finland skulle inom Sveriges gränser vinnas åter, med göticismens storhetsdrömmar i bakgrunden. En satsning på de naturresurser och industrier som hade utvecklingspotential ägde rum. Carl Johan var mycket engagerad i detta och ägde själv flera bruk i Norrbotten. Att driva ett bruk framgångsrikt var för GM ett utmärkt sätt att rehabilitera sig politiskt och åter komma ifråga för en post som landshövding.

Bruket utgjorde ett litet samhälle i sig med ca 800 invånare som dock var utspridda över en ganska stor yta. Antalet invånare kan jämföras med Östersunds som då uppgick till ca 450. Det var en för länet betydande industri, och som dess förvaltare och i praktiken chef blev GM en av det avlägsna och till ytan stora men till invånarantal och ekonomiska förhållanden mindre betydelsefulla länets mest inflytelserika personer, vid sidan av landshövdingen Mikael von Törne och chefen för Jämtlands fältjägarregemente, överste Johan Fredrik Boy.

GM införde en rad förbättringar på bruket. En kombinerad präst och lärare anställdes. Länets första ångbåt gjorde vedleveranserna pålitliga. En fond inrättades som skulle underhålla skadade och pensionerade bruksarbetare samt änkor efter förolyckade. Transporten av den färdiga kopparen omdirigerades att gå via Trondheim istället för via Sundsvall. Länets första nykterhetsförening grundades. Vid sidan av dessa förbättringar av villkoren för arbetarna i utilitaristisk eller möjligen socialkonservativ anda, genomfördes en rad produktionshöjande och kostnadsnedsättande åtgärder vilka gjorde att bruket efter ett par år kunde visa en vinst.²⁶⁹ Inga av dessa åtgärder var särskilt unika utan förändringar i samma riktning genomfördes samtidigt på andra bruk. Den liberale politikern Jonas Waern, som blivit disponent på Uddeholms bruk 1830 gjorde exempelvis i utilitaristisk anda stora ansträngningar för att förbättra de ekonomiska förhållandena för bruksarbetarna och undervisningen för deras barn.²⁷⁰

GM:s lönevillkor i Huså framgår inte. För att få en uppfattning om dessa kan nämnas att förvaltaren vid Munkfors 1870 fick 6 085 kr i kontant lön/månad och i kostpengar 1 623 kr/månad för varje bokhållare. Dessutom ”hö för ladugården, trädgården fritt skött, fri bostad och vedbrand” och dessutom ”en liten ölhandel för att upphjälpa sina inkomster”.²⁷¹ Det sista kan nog uteslutas för nykteristen GM, som dock nyttjade alkohol med måtta och hade ett vinskåp. Brukspatron Clasons familj på Furudal tog under perioden 1834-1841 ut i

²⁶⁸ Ullberg, Gösta. 1967a. *Huså bruks historia*, s. 208-211.

²⁶⁹ Ullberg, Gösta. 1967a, s. 208-213. [Törne, Mikael von]. Femårsberättelser för åren 1827, 1828, 1829, 1830 och 1831. *Jämtland och Härjedalen under 1800-talet. Landshövdingeberättelser åren 1818-1855*. (1999), s. 75-76. [Lagerheim, Lars Magnus]. Femårsberättelse för åren 1838, 1839, 1840, 1841 och 1842. *Jämtland och Härjedalen under 1800-talet. Landshövdingeberättelser åren 1818-1855*, s. 96-97.

²⁷⁰ Andersson, Ingvar. 1960. *Uddeholms historia. Människor, händelser, huvudlinjer. Från äldsta tid till 1914*, s. 294-312.

²⁷¹ Originalsummor: kontant lön 1500 kr/år, kostpengar 400 kr/år. Andersson, Ingvar. 1960, s. 399.

genomsnitt 37 161 kr/månad från Furudals bruk.²⁷² Nu var inte GM någon förvaltare i vanlig mening, företagsstrukturen var en annan med de långa geografiska förhållandena. Han kallas dessutom omväxlande förvaltare och disponent, men tituleras oftast överste. I ett brev säger sig GM vara ”mycket tacksam öfver mina lönewillkor” men att han har ”stora utgifter”.²⁷³ Det senare antyder ett förhållande som man bör vara medveten om, dåtida löner var förknippade med vissa tjänstespecifika utgifter, exempelvis representation och resor, begreppet nettolön kan därför vara missvisande. Det är dock sannolikt att GM:s lön legat närmare förvaltaren i Munkfors 6 085 kr/månad än patron Clasons uttag eller lön på 37 161 kr/månad. GM:s reella nettolön kan uppskattas till ca 15 000 kr/månad. Enligt tidigare beräkningar hade GM från Gustafsvik och medverkan i *Journalen*, senare i *Dagligt Allehanda* en ungefärlig månadsinkomst på 16 000 kr.

Den nya befattningen borde därför innebära en ungefär lika stor men säkrare inkomst. Detta särskilt som det var väldigt svårt att medverka i pressen annat än med någon enstaka recension och andra bidrag. Även övrigt författarskap var svårt att utöva i början med tanke på biblioteks- och arbetssituationen. Om alltså inkomsten som bruksförvaltare var säker så var även inkomsten som landshövding säker, som nytillträdd sådan hade GM haft en månatlig inkomst på åtminstone 13 000 kr/månad, och denna tjänst hade varit lättare att kombinera med författarskap. Den senare tjänsten hade alltså av löneskäl varit att föredra. Samtidigt växte familjen och därmed dess utgifter. Mot bakgrund av detta är det förklarligt av ekonomiska skäl att GM var angelägen om att så fort som möjligt komma igång med författarskapet och det stora verket över finska kriget.

5.2. Förändrad biblioteks- och arbetssituation

Familjen bestod nu av; Gustaf 44 år, Hedvig 30 år, döttrarna Clara 7 år och Louise 2 år, samt den finlandfödda hushållerskan Maria Ulrica Möller, 22 år. Sonen Carl Magnus hade avlidit.²⁷⁴ Maria eller ”Mimi” Möller omtalas senare som fosterdotter, men det är osäkert när hon antogs som sådan. De flyttade till Huså i september 1834. Bostadssituationen var problematisk. Den tidigare förvaltarebostaden låg för nära bruket och hade blivit otjänlig som bostad. Vad som stod till buds var ett litet torp, som provisorisk bostad medan en ny byggdes.²⁷⁵ Det blev tre år i torpet, som var avsedd som bostad för en gruvarbetarefamilj, och på intet vis svarade mot de krav man kan ställa på en lokal för bokliga aktiviteter, med sina små, mörka och förmodligen fuktiga utrymmen.

I början av år 1834 hade GM tillställt en byggmästare ritningar till en herrgård. Den stod färdig hösten 1837 och länets första herrgård invigdes i januari 1838 under högtidliga och festliga former.²⁷⁶ Det blev, precis som på Gustafsvik, en huvudbyggnad i två våningar och två lägre flyglar. Herrgården låg vid Kallsjön och avskildes från bruket med solformade järngrindar och en 200 meter lång allé. Det kan vara motiverat att genomföra en kortare stilanalys av herrgården i Huså eftersom bostaden samtidigt utgjorde arbetsplats och hade en viktig funktion i sällskapslivet och nätverksutbytet. Carl Johan anpassade medvetet den franska stilen empire till svenska förhållanden. Den blev enklare och ljusare, med svenska

²⁷² Originalsumma: 5 152 rd bco/år. Hasselberg, Ylva. 1998. *Den sociala ekonomin. Familjen Clason och Furudals bruk 1804-1856*, s. 68-69.

²⁷³ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Pehr Adam Wallmark 25/5 1836. Ep.V.4:14. KB.

²⁷⁴ Boo AI:4. 1830-1841. (SVAR mikrokort nr. 13664). SSA, s. 175. Kall AI:4. 1827-1836. (SVAR mikrokort nr. S70819), s. 136.

²⁷⁵ Ullberg, Gösta. 1967a. *Huså bruks historia*, s. 210f.

²⁷⁶ Ullberg, Gösta. 1967a, s. 215-219.

träslag som björk istället för mahogny. Den nya stilen som kallades Karl Johansstilen fick stort genomslag i alla samhällsgrupper och i alla hörn av riket. Fullt medvetet tilläts dock den norska arkitekturen, som traditionellt hämtat impulser från Tyskland och Holland, utvecklas vidare i den traditionen, exempelvis vid byggandet av slottet i Oslo.²⁷⁷ Att välja stil var alltså inte bara ett estetiskt val utan även ett politiskt.

Huvudbyggnaden på bostället Kungsgården uppfördes under senare delen av 1820-talet. Överste Johan Fredrik Boy såg till att det blev en kopia av Carl Johans lustslott Rosendal, översatt i en blygsam träarkitektur.²⁷⁸ GM förhöll sig emellertid mycket fritt till den rådande modestilen och uppförde den nya huvudbyggnaden i en stil som snarare är tillbakablickande mot 1700-talet. En tydlig influens är Boo herrgård, en gång Carl Gustaf Tessins bostad. Detta är tydligt främst i en strävan att betona skillnaden mellan de olika våningarna, istället för som inom Karl Johansstilen betona skillnaden mellan mitt och sidenpartier. Även kapellet, i det att det utförts som en flygel i samma stil som huvudbyggnaden, kan härledas till Boo herrgård²⁷⁹ i vars kapell GM tidigare förrättat tjänst som kyrkvärd.

Det går att dra paralleller mellan GM:s fria förhållningssätt till den dominerande och av kungen till svenska förhållanden anpassade empiren och CHA:s, den liberale politikern. Även CHA hade förhållit sig fritt till denna stil vid ombyggnaden av corps-de-logiet vid Carlslund utanför Örebro ett par år tidigare. Ombyggnaden sköttes av den ledande arkitekten C.C. Gjörwell och avviker från dennes övriga produktion och har inte markerat mittparti och sidopartier som på Rosendal och Kungsgården.²⁸⁰ Detta föranleddes sannolikt av speciella önskemål från CHA. Inredningen blev mer tidstypisk men i den övre hallen utformades sköldar i stuck med den galliska tuppen. Detta kan tolkas som ett uttryck för sympatier med de franska liberala idéerna eftersom det inte har någon heraldisk anknytning till familjen, men kan även ses som en anspelning på familjen Anckarsvärds franska ursprung.²⁸¹ Carlslunds herrgård var dock en mer påkostad anläggning än Huså vilket dels avspeglar det faktum att CHA var en förmögen man och tillhörde högadeln. Dels avspeglar det det faktum att statuskonsumtionen generellt var högre i Närke än i Jämtland, och att syftet var att upprätthålla nätverksrelationer även på riksplanet.

Herrgården i Huså och bostället Kungsgården besågs naturligtvis mest av lokalbefolkningen, och enstaka långväga besökare, men Carl Johan besökte Kungsgården 1835 och Huså herrgård utgjorde objekt för ett antal teckningar av C.J.F. Plagemann år 1844 och fick väl därigenom en något större spridning.²⁸²

I huvudbyggnadens bottenvåning på Huså fanns förstuga/vindfång, hall, kök, sal, kontor, herrum, salong, handkammare, skafferier och en kammare. Planlösningen var sexdelad med sal

²⁷⁷ Alm, Göran. 1999. Arkitekturen och inredningskonsten. *Karl Johanstidens konst*, s. 58-74.

²⁷⁸ Detta är tydligt i fasaden, där mitten och sidopartierna markerades i den långa, smala byggnadskroppen. Detta omdöme utgår från hur Kungsgården ser ut idag och från att man strävat efter att bevara det ursprungliga utseendet vid restaureringar och vid förflyttandet av byggnaden på 1850-talet. Inga samtida teckningar över gårdssidan på Kungsgården är kända, endast en målning som odetaljerat återger trädgårdsfasaden. Huvudbyggnaden på Kungsgården finns avbildad i Westerberg, Lennart. 1980. Kungsgården – dess herrar och hus. *Fältjägaren*. Nr. 51, s. 92. För bilder och byggnadshistoria över Rosendal, se exempelvis Alm, Göran. 1999. Arkitekturen och inredningskonsten. *Karl Johanstidens konst*, s. 58-73.

²⁷⁹ Resare, Ann. 1970. *Boo vid vattnet. Sammandrag av byggnadshistorisk inventering i Boo kommun*, s. 63-67.

²⁸⁰ Sjöberg, Ursula. 1994. *Carl Christoffer Gjörwell 1766-1837. Byggnader och inredningar i Sverige och Finland*, s. 115-208.

²⁸¹ Sjöberg, Ursula. 1994, s. 201f.

²⁸² [Plagemann, Carl Johan Fredrik] (1942-44). *C.J.F. Plagemanns resor i Norrland, Dalarna och Västmanland samt på Gotland: åren 1833-1856 / text och bilder utgivna och kommenterade av Carl Johan Lamm*.

och förstuga i mitten.²⁸³ En trappa upp fanns övre hall, kontor, kammare, toaletterum, salong och fyra rum vilka användes som sovrum, förmak och gästrum.²⁸⁴ En av flyglarna utgjorde kapell, den andra hade utrymmen för tvätt- och mangelstuga samt pigkammare. Kontoret på bottenvåningen låg i direkt anslutning till förstugan och herrummet. Det har utgjort arbetsplats för brukets bokhållare. Herrummet låg i anslutning till detta kontor och salongen. Det hade en separat ingång i en av pocherna. Detta rum mätte 550*585 cm och i höjd 259 cm.²⁸⁵ Dörrar, taklister och bröstpanel var bestrukna med en ljust grå oljefärg. I rummet fanns en kakelugn. Ovanför bröstpanelen troligen en grå papperstapet. Det hade plankgolv, tre fönster med vardera två lufter och sex stora rutor.²⁸⁶ Kontoret 1 trappa upp, som användes av GM, mätte 275*300 cm och i höjd 300 cm.²⁸⁷ Den fasta inredningen lika som i herrummet. Det hade ett fönster med två lufter och åtta stora rutor.²⁸⁸

Fönstrens placering, kontorets i söder, herrummets i söder och väster, antyder att de litterära aktiviteterna i herrummet var en eftermiddagssyssla. Vid denna tid var dagsljuset fortfarande den viktigaste formen av belysning, som i övrigt bestod av tjärhaltiga furustickor, oljelampor och vid särskilda tillfällen talgljus. Stearinljus började tillverkas vid Liljeholmen år 1839 men var de första åren för dyra för att användas i större utsträckning.²⁸⁹ En även för dessa breddgrader ovanlig lösning var att placera herrummet mot gårdssidan. En placering mot trädgårdssidan hade gett större möjlighet till avskildhet och solljus. Det går här att se en direkt influens från Åkerö.²⁹⁰ Syftet var sannolikt både att anknyta till Tessin och Åkerö samt att prioritera sällskapsrummen - den lilla salongen placerades i stället mot trädgårdssidan. I Huså dominerade den grå färgen inomhus, en färg som i första hand användes under den gustavianska tiden och senare delen av frihetstiden. Möblerna var dock av mahogny och björk och troligen tidsenliga i Karl Johansstil.

Liberal eller ej så var statuskonsumtionen viktig. Huvudbyggnad med flyglar värderades 1838 till 538 177 kr,²⁹¹ medan hela bruket 1829 värderades till 4 327 778 kr.²⁹² Andelen blir 12.4 %. Detta är fullt jämförbart med statuskonsumtionen som familjen Clason ägnade sig åt på Furudals bruk utanför Orsa i Dalarna. Herrgården på Furudals bruk byggdes under början av 1800-talet och värderades 1818 till 544 521 kr, medan hela bruket 1813 värderades till 3 668 735 kr.²⁹³ Andelen blir 14.8 %. På Gustafsvik hade värdet på herrgård med flyglar motsvarat 16.7 % av värdet på godset.²⁹⁴ Detta gods låg emellertid i ett område där statuskonsumtionen generellt var högre vilket man måste ta hänsyn till vid en jämförelse. Vid alla dessa beräkningar har möbler och lös inredning inte tagits med. Den egentliga andelen av herrgårdarnas andel av hela godsets värde, och därmed statuskonsumtionen, blir därför i realiteten högre och har variationer som inte framkommer i denna uppsats.

²⁸³ Agdler-Sunesson, Eva. 1984. Huså herrgård, uppmätning/skiss, skala 1:50, bottenvåning.

²⁸⁴ Agdler-Sunesson, Eva. 1984. Huså herrgård, uppmätning/skiss, skala 1:50, plan 1trappa.

²⁸⁵ Agdler-Sunesson, Eva. 1984. Huså herrgård, uppmätning/skiss, skala 1:50, bottenvåning.

²⁸⁶ Försäkning nr. 17234, Kalls socken, Huså kopparhytta, 1838. (SVAR mikrokort nr. B 17234) Brfv. Agdler-Sunesson, Eva. Brev till uppsatsförfattaren 18/8 2003.

²⁸⁷ Agdler-Sunesson, Eva. Brev till uppsatsförfattaren 18/8 2003.

²⁸⁸ Försäkning nr. 17234, Kalls socken, Huså kopparhytta, 1838. (SVAR mikrokort nr. B 17234). Brfv.

²⁸⁹ Garnert, Jan. 1990. Belysning. *Nationalencyklopedin*. Bd 2, s. 399.

²⁹⁰ Se sidan 26 i denna uppsats.

²⁹¹ Originalsumma: 6 448 rd bco. Försäkning nr. 17234. Kalls socken, Huså kopparhytta, 1838. (SVAR mikrokort nr. B17234). Brfv.

²⁹² Originalsumma: 50 000 rd bco. Ullberg, Gösta. 1967a, *Huså bruks historia*, s. 194.

²⁹³ Originalsummor: för herrgården 6 291 rd bco, för bruket 43 958 rd bco. Hasselberg, Ylva. 1998. *Den sociala ekonomin. Familjen Clason och Furudals bruk 1804-1856*. s. 183.

²⁹⁴ Se sidorna 36f i denna uppsats.

Stor omsorg lades ned för att den nya bostaden skulle bli ändamålsenlig och förses med rätt möbler. I ett brev av den 25/5 1836 till Wallmark, som köpt Gustafsvik, ber han denne att sända två av Hedvigs mahognybyråer sjövägen till Sundsvall, därefter skulle de transporteras med häst och vagn 30 mil.²⁹⁵ Samma problem uppstod även vid förflyttningen av det privata biblioteket.

I ett senare brev till PAW av den 8/11 1837 skriver GM; ”Jag med den söta Louise är och nu inflyttade i det nya hôtelet, der wi bo lika afwundsvärdt beqvämt, trefligt och varmt, som wi förut bodde beklagansvärdt illa”. Han fortsätter med att beklaga sig över att befinna sig så långt borta från händelsernas centrum ”Den enas [svägerskan Fredrique; min anm.] kärleksföremål och den andras [utrikesminister Gustaf af Wetterstedt; min anm.] Stats litterära bestyr uptager för mycket deras tankar och verksamhet, att någon deraf skulle kunna sträckas ända upp till Sweas högsta fjell.” Hedvig, som då var gravid, befann sig i Stockholm; ”För att ända till foten af Åreskutan införa fler och fler minnen från det vackra, oförglömliga Gustafsvik, som Swärfars smek och verksamhet ännu mer förskönat, ber jag Swärfar ha godheten att sända mig en ritning på de täcka grindar i Solform Swärfar der låtit göra. Jag vill med dylika surpriser min goda Hedda och Beskow då de, såsom wi med visshet hoppas och påräkna, komma hit i nästa sommar.”²⁹⁶ Wallmark hade köpt Gustafsvik, vilket sannolikt förklarar att GM kunde bli delägare i Huså bruk.

En tydlig skillnad i GM:s brev till PAW vid denna tid är att de innehåller många upplysningar som han ber PAW vidarebefordra till Carl Johan. Exempelvis nämner han en ekonomidirektör Wikström som ger felaktiga rapporter. I samma brev skriver GM ”Det gläder mig att Swärfar är i tillfälle att upprätthålla den goda opinionen om mig hos Konungen”.²⁹⁷ En annan skillnad är att politik och litteratur inte längre behandlas i breven. Carl Johan reste genom länet samma år till Trondheim. Värddar vid genomresan var landshövdingen Mikael von Törne och överste Arvid Hammarskjöld. Överste Boy såg till att vara bortrest; han ville undvika den dyra representationen eftersom han hade en ansträngd ekonomisk situation. Både GM och Carl Johan höll då tal inför en församlad folkmassa. Carl Johans svarstal och en beskrivning av genomresan ville GM sedan ha införda i *Sveriges Stats-Tidning* som PAW var redaktör för.

Breven är över huvud taget inställsamma gentemot både Carl Johan och PAW. Det tycks även som om GM:s övertagande av brukets drift upptagits positivt i fråga om utmärkelser. Bergsnärningen var en prioriterad verksamhet med vars hjälp landets problem skulle åtgärdas. Samma år tar GM definitivt avsked från armén och tilldelas då graden överste. Vid genomresan tilldelas han *Medalj för medborgerlig förtjänst*. I fråga om dopvittnen och de upplysningar de gör om nätverk följs mönstret från 1832 års dop. Vid sonen Carl Gustaf Oscars dop 1841 var, förutom brorsdottern Adolfine, endast icke politiskt aktiva och icke adliga officerare vid Jämtlands regemente och medlemmar av deras hushåll närvarande; Överstelöjtnant Charliere och fru. Kapten Sahlberg med fru. Kapten Ström. Löjtnant Bonsdorff och mamsell Åström.²⁹⁸

Det kan vara motiverat för att få en fullständig bild av GM:s arbetsvillkor och författarroll att här redogöra för bok- och bibliotekssituationen i den avlägsna orten, även om GM ofta

²⁹⁵ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Pehr Adam Wallmark 25/5 1836. Ep.V.4:14, KB.

²⁹⁶ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Pehr Adam Wallmark 8/11 1837. Ep.V.4:14, KB.

²⁹⁷ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Pehr Adam Wallmark 20/10 1835. Ep.V. 4:14, KB.

²⁹⁸ Kall C:3. 1805-1853. (SVAR mikrokort nr. S70824). ÖLA, s. 213. Vid sonen Gustaf Gabriels dop 1836 har inga vittnen antecknats. Källa: Ibid s. 196. Dottern Sofia Mathilda Carolina föddes 1838, enligt senare uppgift i Östersund, men har inte återfunnits i Östersunds, eller Kalls, födelseböcker. Kall C:3 Ibid, och Östersund C:1 1789-1851. (SVAR mikrokort nr. 70395). ÖLA.

besökte Stockholm och med korrespondens inte var helt begränsad till det lokala utbudet. Någon bokhandel eller något tryckeri fanns inte i Östersund. Situationen hade dock förbättrats sedan GM:s senaste sejour i provinsen 15 år tidigare. Professor Carl Zetterström hade donerat sin boksamling om 12 000 volymer.²⁹⁹ Till denna nästan överdimensionerade samling³⁰⁰ stod en byggnad vid Frösö trivialskola färdig att användas år 1833. Enligt Zetterströms testamente skulle dels lärarna och skolungdomen ha tillgång till ”Lexica och Auctores Classici, samt på de förnämsta verk i Svenska Historien och Svenska Witterheten”. Dels skulle landets invånare ha tillfälle att låna böcker ”Lexica, skolböcker m.m. undantagne.” Biblioteket sköttes som bisyssla av en av trivialskolans lärare. Lokalen var ej uppvärmd p.g.a brandrisken och försedd med tjocka murar som gjorde att den var iskall året runt. Byggnaden hade ett enda stort rum i vilket fanns 8 stora bokpelare som sträckte sig upp till taket.³⁰¹ Tillgången till samlingen försvårades av att det ännu inte fanns någon katalog över den.³⁰²

Biblioteket låg nära Kungsgården på Frösön och kunde alltså besökas av GM vid resor till Östersund - Frösön. Brukets affärer och möjligen det sociala livet tog även troligen GM till Trondheim, närmaste större stad, 15 mil väster om Huså. Trondheims stad hade en hamn som var utskeppningshamn för kopparen tillverkad i Huså. Vidare var staden centrum för koppartillverkningen i Norge. I Trondheim fanns en bokhandlare, Braekstad & Co som beskrivs som en ”...naesten europeiske Boglade”.³⁰³ Under 1820-talet hade sällskapslivet utvidgats från att ha ägt rum i bostäderna till klubbar samtidigt som kulturutbudet blivit något större. I staden fanns då ett skikt av borgare som förenade sitt yrke med utpräglade litterära och estetiska intressen.³⁰⁴

Brukets affärer och det sociala livet tog GM med jämna mellanrum till Stockholm. Resan dit från Huså tog ca en vecka. Det kunde alltså inte bli så många resor på ett år, men istället blev vistelserna ganska långa. Brukets störste och, efter GM, mest aktive delägare var Gustaf Beskow som alltså även var Hedvigs sväger. Vid sina uppehåll i huvudstaden disponerade GM rum i Beskows hus på Stora Nygatan 45 i Gamla Stan. Tillfälle fanns alltså att utnyttja bibliotek och arkiv som beskrivits tidigare.³⁰⁵

Resorna till och från huvudstaden var inte bortkastad tid, utan kunde utnyttjas till studiebesök och andra nyttigheter. I november 1841 hade GM vistats i Stockholm ca 4 månader och begav sig norrut. Hans resällskap, tullförvaltaren S.F. Siösteen förde dagbok och skildrar ett angenämt, och nätverksbevarande, besök den 12/12 på Wifors bruk norr om Gävle, innehaft av Berndt von Schinkel. Besöket innefattade konversation, pianomusik utövat av fru von Schinkel, övernattnings och gratis lagning av trasiga medar. Berndt hade under Carl Johans uppsikt samlat material till *Minnen ur Sveriges nyare historia*, som gavs ut på 1850-talet och gav den officiella synen på samtidens händelser. Siösteen hade då ledsnat på GM:s sällskap; ”...ämnade resa ensam, ty jag hade äfven ledsnat wid en wiss mans egenkärlek og uthålliga envishet, snålhet og tal om sig sjelf.”³⁰⁶ Siösteens omdömen om GM bekräftar bilden av denne

²⁹⁹ Holm, Gunilla. 1987. *Jämtlands bibliotek – Jämtlands läns bibliotek*, s. 8f.

³⁰⁰ Västerås gymnasiebibliotek, med liknande uppgifter och beläget i ett betydligt mer befolkningstätt område var lika omfattande. Åberg, Åke. 1987. *Västerås mellan Kellgren och Onkel Adam. Studier i provinsens litterära system*, s. 82.

³⁰¹ Holm, Gunilla. 1987, s. 8f.

³⁰² [Backman, Carl Johan & Berggren, Erik]. 1852. *Katalog öfver Jemtlands bibliothek*. Inledningen.

³⁰³ Mykland, Knut. 1996. *Trondheims historie 997-1997. Bind 3. Fra Sögaden til Strandgaten 1807-1880*, s. 359.

³⁰⁴ Ibid, s. 109-114.

³⁰⁵ Se sidan 39 i denna uppsats.

³⁰⁶ [Siösteen, Samuel Fredric]. 1939. Östersund och Jämtland på 1840-talet. Utdrag ur tullförvaltare Siösteens dagbok. *Gamla Östersund. Årsskrift 1939*, s. 32.

som egocentrisk och svår att samarbeta med. Omdömet återkommer senare i dagboken. Den 19/12 hade de anlänt till Östersund, en stad som Siösteen aldrig tidigare sett och beskriver som en håla, men med ett gudomligt läge, han fortsätter i sin dagbok:

Söndag 19/12 ...Wid min ankomst inträdde Landshöfdingen Montgomery för att göra mig besök. Jag betalte genast visiten og fick derwid presentera mig för fru Landshöfdingskan, som syntes mig wara ett galant Fruntimmer ... Måndag 20/12. ... Åt middag hos min företrädare fältkamrer Hallström tills. med Regements Läk. Doktor Wetterberg, med hwilken jag på afton efter Hallströms Voiture reste på gott före i grannt wäder till Kungsgården på Frösön att besöka General adjutanten Boij, som artigt emot tog mig. Wi råkade här t.f. Landshöfding Montgomery med dess söta fru. De reste före oss.³⁰⁷

Här återfinnes alltså översten och generaladjutanten Boy (Boij) som intog en central roll i sällskapslivet vilket centrerades kring Östersund - Frösön. Den doktor Wetterberg som nämns är regementsläkaren Carl Anton Wetterbergh eller "Onkel Adam", som vid denna tid hunnit medverka med noveller i *Aftonbladet* och *Stockholms-Posten*. Flera noveller gavs sedan ut i bokform 1842 med *Genrebilder*. Hans författarskap kännetecknades av filantropi och sympati med de fattiga.³⁰⁸ Han var den ende i provinsen, förutom GM, som ägnade sig åt någon i vidare kretsar känd litterär verksamhet. Han startade 1845 länets första tidning, *Jemtlands Tidning* och samma år grundades länets första tryckeri. Innan dess gav han en gång i veckan ut en handskriven "tidning" som bestod av de viktigaste nyheterna ur ett par tidningar som han prenumererade på. Denna "tidning" delades sedan ut till bekanta.³⁰⁹ Kanske var det Wetterbergh som i en första fas renskrev *Historia öfver...* (1842).³¹⁰

Siösteens dagböcker ger intressanta inblickar i umgängeslivet i Östersund och dess omnejd. Av Siösteens anteckningar att döma umgicks man relativt fritt oberoende av stånd och samhällsställning. Jämfört med umgänget i Boo och andra regionala centra som Umeå och Karlstad/Kristinehamn med omgivningar var sällskapslivet relativt torftigt och den kulturella nivån låg. Detta omdöme bygger på en kvalitativ jämförelse av arkitekturen på de olika orterna.³¹¹ Arkitekturen utgjorde naturligtvis en grundförutsättning för, och ett mått på, statuskonsumtion, sällskapsliv, och andra kulturella yttringar som litteratur, teater och musik. Det framgår av en jämförelse mellan Huså, den enda och därmed främsta bruksherrgården i Jämtland och det nästan samtidigt uppförda Krontorp. Det senare blev den enligt min bedömning i arkitektoniskt och statusmässigt hänseende främsta bruksherrgården i Värmland. Den uppfördes av brukspatronen och hovmarskalken Carl Fredrik Hammarhjelm som byggherre och sannolikt den ledande arkitekten Fredrik Blom.³¹² Herrgården var en del av det

³⁰⁷ [Siösteen, Samuel Fredric] 1939. Östersund och Jämtland på 1840-talet. Utdrag ur tullförvaltare Siösteens dagbok. *Gamla Östersund. Årsskrift 1939*, s. 35.

³⁰⁸ Mortensen, Johan. 1913. *Från Aftonbladet till Röda rummet*, s. 338-350. Gustafsson, Madeleine & Lönnroth, Lars & Melberg, Arne & Räftegård, Börje. 1993. Romanens väg till Röda rummet ca 1780-1880. *Den svenska litteraturen*. Bd III. *De liberala genombrotten 1830-1890*, s. 61-62.

³⁰⁹ Rådman Fjellmans anteckningar om Östersund. *Gamla Östersund. Årsskrift 1941*, s. 15

³¹⁰ Roos har uppgiften att en person i Östersund renskrev *Historia öfver...*(1842) innan den sändes till korrekturläsaren AIA. Roos, John E. 1953. *Gustaf Montgomery som historiker och medborgare*, s. 230.

³¹¹ Här har använts: För Boo; Resare, Ann. 1970. *Boo vid vattnet. Sammandrag av byggnadshistorisk inventering i Boo kommun 1967-68*, passim. För Umeå; Eriksson, Karin. 1975. *Studier i Umeå stads byggnadshistoria. Från 1621 till omkring 1895*, passim. För Karlstad/Kristinehamn: Lindahl, Göran. 1988. *Byggnadskonst i Värmland. Ditt Värmland*, s. 132-165. För Östersund: Bromé, Janrik. *Östersunds stads historia*. Del 1. 1762-1862, passim.

³¹² Boström, Hans-Olof. 2000. Fredrik Blom i provinsen. *Byggnader och betydelser. En antologi om arkitektur*, s. 91-95. Carlsson, Gunilla. 2000. *Tre herrgårdar – en jämförelse mellan Svartå, Ölsboda och Krontorp*, s. 17-32.

relativt intensiva sällskapslivet i Värmland, Närke och Västergötland vid denna tid,³¹³ och hade bibliotek, elegant salong, biljardrum och teater.³¹⁴ Här övernattade Carl Johan vid sina resor till Norge där den attentatsrädde konungen fick ett litet fönsterlöst rum i mitten av byggnaden omgivet av vakter.³¹⁵

Huså herrgård med flyglar värderades 1838 till 538 177 kr.³¹⁶ Krontorps herrgård med flyglar värderades 1829 till 1 234 030 kr.³¹⁷ Om statuskonsumtionen alltså i Huså inte nådde upp till den man ägnade sig åt på Krontorp räknat på detta sätt, var den fullt jämförbar med den man ägnade sig åt på Furudal.³¹⁸ De mer perifert belägna anläggningarna i Huså och Furudal hade som syfte att upprätthålla nätverksrelationer på lokal och regional nivå, medan Krontorp, Carlslund,³¹⁹ och Moesgård,³²⁰ syftade till att upprätthålla nätverksrelationer även på riksnivå. Krontorp, Carlslund och Moesgård hade alla till skillnad från Huså och Furudal eleganta salonger, bibliotek och biljardrum och var därför mer anpassade för ett utökat sällskapsliv. Som en slags kompensation hade I.G. Clason och Henrietta Gahn på Furudal en träffpunkt i det av släkten ägda gahnska huset på Trädgårdsgatan i Stockholm.³²¹ På samma sätt kan man säga att familjen Montgomery hade en träffpunkt i det beskowska huset på Stora Nygatan, kanske även i PAW:s bostad på Slottsbacken och på Gustafsvik.

Krontorp uppfördes visserligen med drag av en i Sverige ovanlig form av empire, vad som slår en är den stora portiken med sex kolonner, som dominerar fasaden istället för att markera mitten i en långsmal byggnadskropp där även sidorna markeras, som på Rosendal och Kungsgården. Detta skall dock inte ses som ett uttryck för en avvikande politisk uppfattning hos byggherren Carl Fredrik Hammarhjelm utan som ett resultat av att arkitekten Fredrik Blom tidigare varit engagerad i uppförandet och utformandet av Elghammar i Södermanland. Dess byggherre Curt von Stedingk hade varit Sveriges ambassadör i S:t Petersburg och i en första fas anlitat en arkitekt, Giacomo Quarhengi, verksam i denna stad. Influenser från Quarhengis ritningar är sedan synliga i främst portiken på Krontorp.³²² Hammarhjelm var dessutom konservativ och hade därför ingen anledning att uttrycka en avvikande politisk uppfattning.

GM:s arkitektur i Huså, som främst till exteriören, men även i interiörens färgsättning och rummens proportioner var tillbakablickande mot frihetstiden och 1700-talet,³²³ kan dock ses som uttryck för en avvikande, mot upplysningstiden orienterad politisk uppfattning. Samtidigt var den försedd med tillräckliga referenser till den samtida arkitekturen för att ha en även generellt nätverksuppfyllande funktion. På samma sätt kan man se CHA:s Carlslund, där exteriören avviker från den samtida Karl Johansstilen. Interiören blev dock mer samtida men med ideologiskt fyllda symboler som den galliska tuppen.³²⁴

³¹³ Boström, Hans-Olof. 2000, s. 85f. Lilljebjörn, Henrik. 1912. *Minnen från förra hälften av 1800-talet*, passim. Se även sidorna 20-21 i denna uppsats.

³¹⁴ Schoultz, Gösta von. 1968. *Krontorp. Slott och herresäten i Sverige*. Bd 2. Värmland, s. 294-296. Carlsson, Gunilla. 2000, s. 20.

³¹⁵ Boström, Hans-Olof. 2000, s. 91-95. Carlsson, Gunilla. 2000, s.20.

³¹⁶ Se sidan 55 i denna uppsats.

³¹⁷ Originalsumma: 822 687 rd bco. Försäkning nr. 15189. Visnums socken, Krontorp, år 1829. (SVAR mikrokort nr. B15189). Brfv.

³¹⁸ Se sidan 55 i denna uppsats.

³¹⁹ Se sidan 54 i denna uppsats.

³²⁰ Se sidorna 20-21 i denna uppsats.

³²¹ Hasselberg, Ylva. 1999. *Den sociala ekonomin. Familjen Clason och Furudals bruk 1804-1856*, s. 181-184.

³²² Boström, Hans-Olof. 2000, s. 94. Carlsson, Gunilla, s. 29-31.

³²³ Se sidorna 54-55 i denna uppsats.

³²⁴ Se sidan 54 i denna uppsats.

I Huså bestod GM:s och familjens umgänge av den tidigare förvaltaren C. A. Sparrman samt dennes fru Elisabeth Margareta Wiklund. Den senare var dotter till ägaren av Ljusnedals bruk i Härjedalen vid vilket Sparrman tidigare varit förvaltare. De hade därför ett betydande lokalt nätverk vilket GM kunde ha nytta av. Vidare bestod umgänget i Huså av den kombinerade läraren och prästen Erik Norrman med hustru Anna Helena Carlsson. Dessutom av bruksläkaren Hallongren med familj, samt av bokhållaren Berg som hade sin arbetsplats i kontoret på herrgårdens bottenvåning och intog sina dagliga måltider i dess matsal.³²⁵ Här fick GM chansen att själv utöva predikan. När prästen hade förhinder förrättade han nämligen gudstjänsten i det lilla brukskapellet.³²⁶

För döttrarnas utbildning anställde GM och Hedvig en guvernant, Carolina Cöhler från Stockholm. Hon beskrivs som kunnig och "...i musik nära nog mästarinna utom att hon ej kunde sjunga". Sommaren 1840 var de tvungna att avskeda henne för att hon blivit gravid. Carolina uppgav sedan att GM var far till barnet, något som GM förnekade. Enligt GM hade Carolina övertalats att skylla faderskapet på honom av barnets far, löjtnanten Adolf Boy, och farfadern överste Johan Fredrik Boy. Motivet var att få GM att framstå som omoralisk i den pågående kampanjen om posten som landshövding, och att få barnet försörjt. En för GM möjlig graverande omständighet är att han sänt gåvor till barnet och sedan sörjt för att det blev intaget på barnhem.³²⁷ Det är normalt saker som en barnafader gör, inte en tidigare arbetsgivare. Det kan förstås vara så att han vägletts av omtanke och velat undvika en skandal som skulle skada alla parter. Utomäktenskapliga snedsprång var i allmänhet inte skandaler så länge de sköttes snyggt. Året innan hade Johan Fredrik Boy själv gjort sig skyldig till ett sådant vilket resulterat i skilsmässa.³²⁸

Det är osäkert i vilken grad GM hade kontakt med syskonen och övriga familjemedlemmar i Finland. Modern hade avlidit 1834. Med brodern Edvard hade GM brevkontakt och de båda bröderna träffades 1837 för första gången på 27 år, på Åland. Edvard var gift med Eva Lovisa Elfving och de hade tre döttrar och två söner. Efter Edvards utnämning till postmästare flyttade de 1834 in på övervåningen i det nyligen uppförda posthuset på Eckerö, Åland. Posthuset var ritat av den ledande arkitekten Engel och var, avspeglade Ålands strategiska betydelse som gränsbefästning nära den svenska huvudstaden, i det större formatet och utförd i en ganska sträng empire. Edvards och Eva Lovisas 24 år gamla dotter Adolfine hade sedan ca 1837 vistats i PAW:s hem i Stockholm. Det är ett exempel på hur tidens borgerlighet lämnade bort sina barn till andra familjer för att de där skulle få lära sig saker som var nödvändiga för deras framtida roller, knyta kontakter och kanske hitta en äkta maka/make. Adolfine vistades i januari 1841 i Huså där hon övertagit uppgiften som guvernant.³²⁹ I mars 1842 vistades Gustafs och Hedvigs dotter Louise, som då var 10 år gammal, hos Edvard och Eva Lovisa på Åland. I detta brev, som vittnar om hur GM är angelägen om dotterns sociabilitet, heter det vidare:

Tala ej mycket, men var ej heller njugg på ord: ett gladt och sant svar är alltid välkommet och ett oskyldigt samspråk kärt för alla; deremot är onödig tystnad och långsamma svar hvarken passande eller uppmuntrande, utan tvärtom misstanke väckande eller afskräckande. Kläd dig snart och väl, men aldrig pråligt; qvinnans klädnad bör vara en bild af dess hela väsende. Enkelt, konstlöst, oskyldigt. Se der din Fars lefnadsregler för dina år och några år härefter. Läs dem ofta

³²⁵ Ullberg, Gösta. 1967a. *Huså bruks historia*, s. 211-218.

³²⁶ Ullberg, Gösta 1967a, s. 218.

³²⁷ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Pehr Adam Wallmark 8/11 1837. Ep.V:14. KB

³²⁸ Westerberg, Lennart. 1972. *Reformatorn på Kungsgården Johan Fredrik Boy*, s. 25.

³²⁹ Kall C:3. 1805-1853. (SVAR mikrokort nr. S70824). ÖLA, s. 213.

och utantill; hvad minnet bibehåller intränger oförmärkt i hjerta och lefverne. Jag hinner denna gång ej mer än att berätta dig att wi nu bo i Östersund, att jag har mycket att göra hemma och på resor, att wi ofta ha främmande, att wi om Lördag ha bal...³³⁰

Den nya arbetssituationen medförde alltså begränsade möjligheter till medverkan i pressen. Försök i den vägen gjordes dock. I ett brev till Gustaf Lagerbielke, då ansvarig för *Stats-Tidning*, framgår att han vill införa "...några ord i anledning af Herschels interessanta verkliga brev från Goda Hoppsudden."³³¹

5.3. Fler biografier och en politisk programförklaring

Kring mitten av 1830-talet tar publicisten V. F. Palmblad i Uppsala initiativet till *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenske män*. I det första bandet som trycktes 1835 bidrog GM med en biografi över generalen Carl Johan Adlercreutz. Biografen följer i mycket mönstret från de tidigare biografierna över Edelstam och von Vegesack, men var mer kortfattad. Referenserna till antiken har utelämnats. Adlercreutz:s agerande under 1808-09 års krig och under 1809 års revolution prisas. Enligt GM hade svenska folket honom att tacka för att landet inte vid revolutionen kastades in i inbördeskrig och kaos. Som i de tidigare verken resonerar GM kring orsakerna till det svenska nederlaget. Skulden läggs på regeringen, det högsta befälet och de materiella skillnaderna mellan Sverige och Ryssland. Fortfarande hyllas soldaternas och allmogens agerande, som framgår av detta utdrag:

Finska allmogen, hvars fosterlandskänsla alltid varit utmärkt, medföljde eller föregick Arméen i dess operationer, oroade fienden, tog på egen hand, endast med bössor, liar och yxor, fångar och magasin och hade mangrant fattat till vapen, om nu blott vapen, uppmuntran och ledning kunnat erhållas. Men emedan från den dåvarande regeringens sida ingenting åtgjordes att planmässigt föra eller understödja kriget; så saknades även förråd af krigsförnödenheter att utdela åt den af ädel krigslystnad brinnande Finska allmogen.³³²

GM uppger i ett brev av den 9/12 1835 till lexikonets utgivare, V. F. Palmblad, att han inför biografen haft de engelska, tyska och franska biografiska lexikonerna som föredöme. Dessutom ämnade han be "...min mycket värderade och aktade vän – vår snillrika Geijer, genomögn mitt anspråkslösa opus."³³³ Det är tredje gången i denna uppsats som kontakter med Erik Gustaf Geijer nämns. Någon djupare kontakt hade de dock inte.³³⁴ I brevet till den konservativa Palmblad tar GM avstånd från *Aftonbladet*: "Det är skvallrets tid och därför har *Aftonbladet* den bästa afsättning."³³⁵

GM anger som sin målsättning med biografen:

³³⁰ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Louise Montgomery 31/3 1842. Tryckt i: Ullberg, Gösta. 1967b. Landshövding Gustaf Adolf Montgomery. *Jämtens. Föreningen Heimbygdas årsbok 1967*, s. 105-106.

³³¹ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Gustaf Lagerbielke 16/5 1836. Bilaga i brev till J.C. Hellberg. Postdirektör J.C. Hellbergs papper H1:23. GUB.

³³² [Montgomery, Gustaf Adolf].1835. Carl Johan Adlercreutz. *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenske män*. Bd 1, s. 331f.

³³³ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Vilhelm Fredrik Palmblad 9/12 1835. Ep.P3a. KB.

³³⁴ GM nämns inte i; [Geijer, Erik Gustaf] (1964). *Ur Erik Gustaf Geijers liv. Skildringar och brev, de flesta opublicerade*. Del 2. 1818-1847. [Geijer, Erik Gustaf] (1923). Geijers brev till hans hustru 1808-1846. *Samlade skrifter*. Del 12. [Geijer, Erik Gustaf]. (1931). Brev. *Samlade skrifter*. Del 13. Observera dock att detta endast är ett urval av Geijers brev.

³³⁵ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Vilhelm Fredrik Palmblad 9/12 1835. Ep.P3a. KB

Jag har hållit mig vid et visst total intryck, undvikande alla minutiösa detaljteckningar, dem jag sett utlänningarna äfven ha undvikit i dessa ... biografier, som blott avse det mest karakteristiska och allmänt upplysande om personen. Eljest blifva de alfabetiska biografierna antingen för långa, tröttande eller för dyra.³³⁶

Det förefaller som om GM inför denna biografi gjort mer av förstudier i aktuell biografiskrivning än inför biografierna över Edelstam och von Vegesack på 1820-talet. Bidraget har också en mer individuell prägel och mindre av äreminne. Men till den romantiska biografins ideal,³³⁷ med dess sökande efter dolda känslodjup och inlevelse i svunna epoker har han fortfarande ganska långt. Ett intryck är att det egentliga syftet är att ge sin bild av kriget och nederlagets orsaker samt av 1809 års revolution, och det rörde sig ju egentligen om samtids-historia mer än om svunna epoker. Efter denna biografi hade man kanske kunnat vänta sig en biografi över general Döbeln eller någon annan deltagare i detta krig. Vid denna tid bodde emellertid GM i det tidigare beskrivna torpet, ej lämpat för boklig produktion. När den nya herrgården stod färdig i slutet av 1837 blev förhållandena bättre.

År 1839 publicerades sedan hans biografi över Samuel Gustaf Hermelin i *Biographiskt lexicon...* Även detta verk har en något mer individuell prägel. Detta var hans första biografi över någon som inte deltagit i 1808-09 års krig. Som behandlats tidigare i uppsatsen hade han hållit ett tal över Hermelin, som sedan tryckts, i samband med 1823 års riksdag. GM:s insikter i Hermelins gärning hade ökat sedan dess då han ju själv blivit, liksom Hermelin varit, verksam inom den norrländska bergshanteringen.

Nästa skrift: *En röst från fjellen* (1840) är en politisk programförklaring. Dess tillkomst skall ses mot bakgrund av den pågående kampanjen om posten som landshövding i Östersund och kanske även mot bakgrund av den pågående riksdagen. Av skriften framkommer att GM utvecklats i liberal riktning. Han uttalar sig för en tvåkammarriksdag. Rösträtten skulle begränsas till personer med en viss inkomst, medan gruppen valbara inte skulle begränsas på samma sätt. GM:s idéer om tryckfrihet och försvarets utformning var desamma som tidigare. GM bad W.F.A. Dalman och AIA att läsa igenom verket för utlåtande innan tryckning. Båda var upptagna av riksdagsbestyr.

Sent omsider läste AIA igenom verket och ansåg att det borde tryckas. GM gav AIA mycket fria händer att ändra i manuskriptet; ”Du har magt att ändra och förbättra både i mening och ord, hvad du anser behöfligt och för vårt finska namn lämdande till nytta och heder”. Vidare skulle verket ges ut ”...på tryckarens förlag eller på min räkning”.³³⁸ Med tanke på broschyrens liberala ståndpunkter och brist på finländska nationella utgjutelser har dock AIA underlåtit att förändra innehållet. GM skriver i ett brev den 10/6 1840 att AIA borde föreslå ”...Boije & Fritzes Bokhandel att överta förlaget eller åtminstone försäljningen så att jag slipper att göra med flere än en Bokhandel.”³³⁹ Det var troligen GM själv som gick i förlag för skriften, som trycktes på P.A. Norstedts tryckeri i Stockholm. GM ber vidare AIA;

Bed vännen Lindeberg anmäle det med öfverseende i Aftonbladet och vännen Dahlman eller Arvidsson det i Dagligt Allehanda, så torde jag få åtminstone någon del av tryckningskostnaden ersatt. Zielfeldt har låfvat att förskjuta den. Se till att upplagan i typografiskt hänseende öfver-

³³⁶ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Vilhelm Fredrik Palmblad 9/12 1835. Ep.P3a. KB.

³³⁷ Hildebrand, Bengt. 1939. Biografisk historiografi och svenskt biografiskt lexikon. *Personhistorisk Tidskrift*, s. 138-206.

³³⁸ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Adolf Iwar Arwidsson 31/3 1840. Ep.A.12.KB.

³³⁹ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Adolf Iwar Arwidsson 10/6 1840. Ep. A.12.KB.

träffar innehållet.³⁴⁰

GM:s politiska ställningstaganden förefaller influerade av Erik Gustaf Geijer, som efter sin åsiktsförskjutning eller övergång till liberalismen 1838 förespråkade liberala reformer där associationer, en slags prototyp till senare folkrörelser, skulle spela framträdande roller.³⁴¹ Det kan även röra sig om en påverkan från ett lokalt nätverk; även Carl Anton Wetterbergh var nämligen åtminstone från 1847 anhängare av sådana associationer.³⁴² I GM:s tappning kallas de menighetsstyrelser, underifrån - perspektivet tonas ned, och de skulle sätta fosterlandets intressen före särintressen.³⁴³

I oktober 1841 utbröt tidningspolemiken kring tillsättandet av en ny landshövding i Östersund. Den fördes huvudsakligen av anonyma insändare i den nystartade sundsvallstidningen *Alfvar och Skämt*. Men även stockholmstidningarna *Aftonbladet*, *Svenska Minerva* och *Svenska Biet*, blandade sig i och tog ståndpunkt efter politisk färg. GM betraktades som liberal, även om hans liberalism ifrågasattes, motkandidaten J.F. Boy som konservativ.³⁴⁴ I debatten vändes mot GM det arbetareuppror som utbrutit i Huså år 1839. Kanske upproret hade kunnat undvikas om GM uppträtt mer diplomatiskt, men det hade mycket litet eller inget politiskt innehåll och berodde inte heller på GM:s sätt att sköta bruket. Arbetarna, som var påverkade av alkohol, regerade istället på den hungersnöd de drabbats av till följd av missväxt.³⁴⁵ Liknande saker inträffade på andra håll i landet förorsakat av missväxt och dåliga ekonomiska konjunkurer. Dessa faktorer kan ses som en delförklaring till de s.k. Crusenstolpe-kravallerna som utbröt sommaren 1838. En annan delförklaring var naturligtvis de ökade spänningarna mellan regeringen och den liberala oppositionen, som underblåstes av *Aftonbladets* framgångsrika kampanjer.³⁴⁶

Segrare i kampen om posten som landshövding blev GM som i november 1841 utsågs till tillförordnad men väntade med att flytta in till residenset i Östersund till mars följande år då han utsågs till ordinarie. Utnämmandet kan te sig märkligt med tanke på GM:s allt mer liberala politiska åskådning och regeringens hårdnackade motstånd mot den liberala oppositionen samt Carl Johans politiska utveckling i konservativ riktning. GM hade varit aktuell för en sådan post i 17 år. Carl Johan hade i ett brev till Oscar under sin resa genom länet 1835 yttrat åsikten att länet behövde en aktiv och auktoritär person, som i en första fas fick igång utvecklingen.³⁴⁷ GM hade under sina år som förvaltare vid Huså bruk verkligen lyckats vända den negativa utvecklingen. Bruket producerade mer än någonsin. 1833 hade produktionen uppgått till 30.9 ton, 1840 till 70.7 ton koppar.³⁴⁸ Dessutom visade bruket återigen vinst. Motkandidaten Boy hade sedan 1826 varit mycket aktiv i mineralutvinningsförsök i länet,

³⁴⁰ Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Adolf Iwar Arwidsson 10/6 1840. Ep.A.12. KB.

³⁴¹ Ehnmark, Anders. 1999. *Minnets hemlighet. En bok om Erik Gustaf Geijer*, s. 155-174.

³⁴² Gustafsson, Madeleine & Lönnroth, Lars & Melberg, Arne & Räftegård, Börje. 1993. Romanens väg till Röda rummet. *Den svenska litteraturen*. Bd III. De liberala genombrotten 1830-1890, s. 62.

³⁴³ Montgomery, Gustaf. 1840. *En röst från fjellen. Politiska åsikter*, s. 40-41.

³⁴⁴ Ullberg, Gösta. 1967b. Landshövding Gustaf Adolf Montgomery. *Jämten*, s. 91-108.

³⁴⁵ Ullberg, Gösta. 1967a. *Huså bruks historia*, s. 222-231.

³⁴⁶ Karlbom, Rolf. 1967. *Hungerupplopp och strejker 1797-1867. En studie i den svenska arbetarrörelsens uppkomst*, s. 105-107. Wichman, Knut. 1927. *Karl XIV Johans regering och den liberala oppositionen under 1830-talets senare hälft*, passim.

³⁴⁷ Carl Johans uttryck på franska "un gouverneur actif et patriarcale, comme on l'était au premier age" Höjer, Torvald T:son. 1960. *Carl XIV Johan. Konungatiden*, s. 467.

³⁴⁸ [Törne, Mikael von] Femårsberättelse för åren 1832, 1833, 1834, 1835 och 1836. *Jämtland och Härjedalen under 1800-talet. Landshövdingeberättelser åren 1818-1855*. (1999), s. 84-85. [Lagerheim, Lars Magnus] Femårsberättelse för åren 1838, 1839, 1840, 1841 och 1842. *Jämtland och Härjedalen under 1800-talet. Landshövdingeberättelser åren 1818-1855*. (1999), s. 96-97. Ullberg, Gösta. 1967a, s. 273.

utan att någon av de bolagsbildningar han startat överlevt.³⁴⁹ Boy, som adlats av Carl Johan, var i övrigt en stark kandidat. Han hade deltagit i 1813 och 1814 års fälttåg, var konservativ, hade Carl Johans förtroende samt hade tidigare vikarierat som landshövding. Till nackdelarna hörde emellertid de misslyckade mineralutvinningsförsöken, att han var frånskild, hade dålig ekonomi, samt var godsägare i Västergötland. Det befarades att han därför ofta skulle vara frånvarande från ämbetet i Östersund.

Tidningsattackerna mot GM fortsatte även efter valet. Med sina många kontroversiella skrifter, karakteristiska manér och impulsiva pratsamhet var han en tacksam måltavla för en framväxande norrländsk tidningsindustri. Att artiklarna kunde uppväcka känslor framgår av en anteckning i S.F. Siösteens dagbok från 22/2 1842; ”Gjorde jag på morgonen besök hos fru Montgomery. [i Huså; min anm.] Det gjorde mig mycket ondt om henne, då hon gråtande omtalade Tidnings skrifweriet emot hennes man – det jag bad henne aldeles slå ur hågen.”³⁵⁰ Hedvig var i allmänhet lojal mot sin man. När arbetarna släpade ut hennes man och misshandlade honom med käppar (enligt vad GM sedan berättade träffade de dock endast varandra) gick hon ut och ställde sig bredvid honom, något som hade en lugnande inverkan.³⁵¹

När GM sedan lämnade förvaltarskapet i Huså ordnade han en större avskedsfest till vilken alla anställda var inbjudna. De överlämnade då en silverpokal med inskription. GM hade dagen till ära skrivit en *Grufvsång*, som skulle framföras till melodin *Gustafs skål*. Här återges de två första verserna:

1.
Bröder opp
Med lust att våra pligter sköta
Och med hopp
Nu grufvans djup att möta,
Skyndom dit
Der er så lugnt att vara

2.
I dess schakt
wi träng fram till Nya skatter
och vår Magt
Der intar nya trakter,
Våra bloss
Belysa djupet härligt
och vårt arbet tillgår ärligt
och förnöjer oss³⁵²

5.4. Nya kontakter med Lindhs förlag

Kontakterna med det Lindhska förlaget i Örebro hade alltså upphört med GM:s flytt till Huså och med Nils Magnus Lindhs död år 1835. Det påbörjade projektet *Danmarks historia* tycks

³⁴⁹ Hedberg, Magnus. 1992. *Bergverk i Jämtlands län. Dröm och verklighet 1651-1871*, s 126-151. Wichman, Holger. 1962. Bergsbruk, handel och hantverk. Östersunds utveckling. *Jämtlands och Härjedalens historia*. Del IV. 1720-1880, s. 524-535.

³⁵⁰ [Siösteen, Samuel Fredric]. 1940. Östersund och Jämtland på 1840-talet. Utdrag ur tullförvaltaren Fredric Siösteens dagbok. *Gamla Östersund. Årsskrift 1940*, s. 25.

³⁵¹ Ullberg, Gösta. 1967a. *Huså bruks historia*, s. 224-225.

³⁵² Visan tryckt i: Ullberg, Gösta. 1967a. *Huså bruks historia*, s. 231-233.

ha haft låg prioritet för Nils Magnus efterträdare, sonen Per Magnus Lindh. Dessutom var det, som beskrivits tidigare, svårt för GM att ägna sig åt litterära aktiviteter i det lilla torpet. I april 1838, när han installerat sig i den nya kombinerade bostaden och arbetsplatsen skriver han en förfrågan om fortsatt samarbete till P.M. Lindh. Jag har inte hittat någon uppgift om att *Danmarks historia* gavs ut,³⁵³ kanske bedömdes avsättningen för osäker. Vad gäller verket om 1808-09 års krig, som här går under arbetsnamnet *Finska Krigshistorien*, gjordes en annan bedömning, som jag får anledning att återkomma till i nästa kapitel. Brevväxlingen mellan GM och Lindh, som troligen aldrig träffats, håller en affärsmässig ton och deras samarbete var mer präglad av ekonomiska kalkyler än det mellan GM och Wallmark. Det sistnämnda var ju från början mer grundat på politiska och ideologiska ställningstaganden för att slutligen bli mer komplicerat och fyllt av motsättningar. Vem som stod för den affärsmässiga risken vid utgivandet av böcker i förhållandet mellan GM och Wallmark är ofta svårt att avgöra, breven är upptagna av andra ämnen.

I Per Magnus Lindhs kalkyler måste ha ingått möjligheten av att sälja boken till Finland. Landet hade stränga censurbestämmelser. Ilkka Mäkinen har undersökt hur P.U.F. Sadelin, som samtidigt byggde upp ett bibliotek på Åland, berördes av censuren. Hon har funnit att det fanns sätt för de bildade grupperna att föra in även förbjuden litteratur förbi censuren. När ett paket till Sadelin från en bokhandlare i Sverige anlände hade bokhandlaren deklarerat att det innehöll böcker, något som Sadelin betecknade som ett misstag. Det var inte heller några större problem under någon period att föra in förbjudna tidningar som exempelvis *Aftonbladet*. Sadelins manövrer involverade för övrigt i hög grad GM:s bror Edvard, som var postmästare på Åland.³⁵⁴ Dessa möjligheter måste ha stått klara för en aktör på bokmarknaden som P.M. Lindh. Det sätt varpå dessa tidningar och böcker spreds bör ha varit i stor utsträckning beroende av nätverk.

Som diskuterats ovan fanns det ekonomiska skäl för GM att ägna sig åt författarskap under tiden i Huså, och då inte i pressen. För att fullborda den *Danmarks historia* i sammandrag som diskuterats begärde GM 41 732 kr, vilket kanske Lindh bedömde vara för mycket. Den summa som överenskommit med N.M. Lindh och nu med P.M. Lindh för *Historia öfver...* var 166 929 kr samt 25 friexemplar.³⁵⁵ Mot bakgrund av diskussionen ovan om den relativt låga förvaltarelönen, utebliven ersättning för pressmedverkan och växande familj framstår det ekonomiska motivet som framträdande. Ersättningen för *Historia öfver...* (1841) motsvarade troligen en årslön. Som en jämförelse var samtidigt C.J.L. Almqvist verksam på heltid som författare och måste då skriva fyra *Det går an* per år för att uppväga den förlorade inkomsten från sin tidigare tjänst som lärare. Almqvists månadslön som lärare var då 8 346 kr.³⁵⁶

5.5. Finska krigets skildrare – frågan om A.I. Arwidsson som medförfattare

Jag har inte haft möjlighet att ta del av all forskning som behandlat GM:s inflytande på Johan Ludvig Runebergs verk *Fänrik Ståls sägner* (1848, 1860), eller dess inverkan på bilden av 1808-09 års krig. Ämnet är för omfattande. Mitt intryck är dock att det fram till 1972 rådde konsensus i uppfattningen att GM var ensam författare till *Historia öfver kriget emellan*

³⁵³ Sökningar har gjorts i: Linnström, Hjalmar. 1961. *Svenskt boklexikon 1830-1865*.

³⁵⁴ Mäkinen, Ilkka. 2000. *P. U. F. Sadelin (1788-1858) Präst, skribent och biblioteksman*, s. 44-55.

³⁵⁵ Originalsumma: för *Danmarks historia* 500 rd bco, för *Historia öfver...* (1842) 2 000 rd bco. Brev från Gustaf Adolf Montgomery till boktryckeri och förlagsfirman N.M. Lindh i Örebro 5/4 1838. Ep.L. 19:5. KB.

³⁵⁶ Originalsumma: 1 200 rd bco/år. Svedjedal, Johan. 1987. *Almqvist – berättaren på bokmarknaden. Berättartekniska och litteratursociologiska studier i C.J.L. Almqvists prosafiktion kring 1840*, s. 238.

Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809 (1842). År 1972 publicerades Olavi Junnilas avhandling som behandlar Adolf Iwar Arwidssons verksamhet under tiden i Sverige. Verket finns inte översatt till svenska och eftersom jag inte behärskar det finska språket har jag inte kunnat ta del av huvudtexten i Junnilas bok, men så här skriver han i den engelska sammanfattningen:

His [Adolf Iwar Arwidssons; min anm.] revised edition of *Friedrich Rühs "Finland och dess invånare"* (1827) was, in fact, a completely new work compared with the first edition. It contains *the first complete survey of Finnish history*. Arwidsson's main point of interest were the Finnish early culture and the war of 1808-09. According to Arwidsson the ancient Finns had an advanced culture. The war of 1808-09 he saw as a national heroic drama. A Finnish soldier had been tough, brave, and faithful. In other words, he had in difficult situations shown the best characteristics of a Finn. Arwidsson was one of the first historians who studied this war and its background, and he contributed to the publications of *Carl Johan Holm's "Anteckningar öfver Fälttågen emot Ryssland Åren 1808 och 1809"* (1836), *Gustaf Adolf Montgomerys "Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809"* (1842), and the posthumous *"Anteckningar af Grefve Magnus Björnstjerna"* (1851-52). Arwidsson deserves some credit for the fact that *J.L. Runeberg* at the end of the 1840's published his poetical collection *"Fänrik Ståls sägner"*, which has had a remarkable influence on the development of self-esteem and national feeling in Finnish people.³⁵⁷

I Junnilas version har alltså Arwidsson ett avgörande inflytande på Holms, Montgomerys och Björnstjernas verk. Junnilas verk har inte fått något större inflytande. Den ende mig veterligt som har samma uppfattning är Kari Tarkiainen (1993), i *Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809-1944*, s. 81-82, och i *Svenska finlandsuppfattningar under tvåhundra år* (2002).³⁵⁸ Junnilas och Tarkiainens versioner har inte vunnit inflytande över andra forskare som ägnat sig åt frågeställningar kring finska kriget och Runeberg. Exempelvis Martin Hårdstedt, som i sin avhandling publicerad 2002 betraktar GM som ensam författare.³⁵⁹ Även i Johan Wredes *Johan Ludvig Runeberg – klar och gåtfull* (1999) betraktas GM som ensam författare till verket.³⁶⁰

Verket *Historia öfver...* (1842) har en krönikeartad framställning och en detaljrikedom som försvårar överblicken över de stora skeendena, men var det första verket som analyserade, eller försökte analysera, kriget på tre nivåer: 1. Regeringsnivå 2. Fältherrenivå 3. Truppnivå. Kanske GM läst Carl von Clausewitz rekommendation i den vägen, vars verk *Vom Kriege* gavs ut på tyska 1832-34. Den mest inflytelserika militärteoretikern i samtiden var Jomini, vilken var något av militärteorins positivist och von Clausewitz mer av hermeneutiker. Av dessa tycks GM vara mer influerad av von Clausewitz i sitt tänkande, båda har en mer tolkande approach och betonar moralens betydelse liksom krigets samband med politiken.³⁶¹ Om alltså GM analyserar kriget på tre nivåer så är han klar över att orsakerna till nederlaget stod att finna i brister på regerings- och fältherrenivåerna, medan truppernas mod och agerande prisas. Detta är naturligtvis en generalisering och GM framhåller enstaka regerings-

³⁵⁷ Junnila, Olavi. 1972. *Ruotsiin Muuttanut Adolf Iwar Arwidsson ja Suomi (1823-1858)*, s. 291-292.

³⁵⁸ Tarkiainen, Kari. 2002. *Svenska finlandsuppfattningar under tvåhundra år. Det hotade landet & det skyddade. Sverige och Finland från 1500-talet till våra dagar. Historiska och säkerhetspolitiska betraktelser*, s. 72-73.

³⁵⁹ Hårdstedt, Martin. 2002. Om krigets förutsättningar. *Den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i Norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808-09*, s. 44.

³⁶⁰ Wrede, Johan. 1999. *Runeberg – klar och gåtfull. Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400-1900*, s. 260.

³⁶¹ Se: Clausewitz, Carl von. 2002. *Om kriget*. (1:a uppl. 1832-34), passim. Johansson, Alf W. 1988. *Europas krig. Militärt tänkande, strategi och politik från Napoleon till andra världskrigets slut*, s. 24-68.

medlemmar som förgäves försökt tala kungen till rätta. Främst av dem F.W. von Ehrenheim som behandlats tidigare i uppsatsen och lämnat många uppgifter om händelserna. På fält-herrenivå lyfts en del, exempelvis von Döbeln, upp till hjältar, medan främst Klingspor får utstå en mycket hård kritik. På truppnivå prisas soldaternas, det lägre befälets, och även allmogen som bildade fristående förband, för mod, offervilja och förslagenhet. Även här lyfts enstaka personer fram som underofficeren Roth. Här följer ett utdrag där GM på fältherrenivå visar på Klingspors bristfälliga ledarskap:

Man kan väl ej fritaga Ryska öfverbefälet från stora felsteg och misstag, men dessa blefvo, på ett eller annat sätt, godtgjorda; och lyckan, de klokas och dristigas vanliga följeslagare, gynnade *Kamenskij*, hvaremot *Klingspor*, hvilket oftast är fallet med obeslutsamheten och svagheten, föll ifrån det ena misstaget eller felsteget i det andra, och hade hvarken insigt att uppfatta eller sinnesstyrka att verkställa djerfva och afgörande rörelser och företag.³⁶²

Här följer ett utdrag ur texten där GM redovisar en positiv syn på truppernas anda och agerande. Detta citat är nästan ordagrant hämtat ur GM:s biografi över översten Edelstam från 1825;³⁶³

Den kallblodighet och ordning, med hvilken 100 man af Wasa läns ungdom, anförde af löjtnant *Colliander*, under skjutning plutonsvis, steg för steg, försvarade sig mot den häftigt påträngande fienden af mångdubbelt antal, väckte sjelfva veteranens beundran.[Not:] Detta bevisar, hvad äfven Napoleon med sina unga konskriberade ådagalade, att det icke hos fosterländskt sinnade män, behöfves mycken exercisvana, för att bli dugliga krigare. Skada blott, att ej all Finlands vapenföra och krigslystna ungdom och män blefvo bevärade och något öfvade, samt derefter begagnade mot fienden !³⁶⁴

Som framgår av dessa utdrag fäster alltså GM stor vikt vid moralens och stridsviljans betydelse. Bristande sådan på regerings- och fältherrenivåerna var de främsta orsakerna till det svenska nederlaget. Dessutom tillkom i exempelvis kungens fall bristande intellektuell eller kanske psykologisk förmåga och ojämlikheten mellan de ryska och svenska rikena i fråga om personella och materiella resurser, samt uppenbart förräderi som vid överlämnandet av fästningen Sveaborg.

GM har själv inte, mig veterligt, uppgett i vilken grad Arwidsson haft inflytande över texten till *Historia öfver...* (1842). Han har i efterhand angett att han i samband med överlämnandet av texten till trycket diskuterat innehållet med generalen Magnus Björnstjerna.³⁶⁵

Juridiskt sett var rätten till textens utformning på GM:s sida. Detta talar för att han måste ha meddelat sig skriftligt till AIA om han avsett att ge denne stor frihet att ändra i texten. Det finns ingenting i breven till AIA eller till förläggarna Lindh som tyder på detta.

För att avgöra frågan om Arwidssons inflytande på den sedan tryckta texten framstår en jämförelse mellan GM:s originalkoncept och den tryckta texten som den bästa metoden.

Visserligen kan GM vid samtal eller brevväxling med Arwidsson eller Lindh ha tagit initiativ till förändringar av texten, men konceptet framstår ändå som den mest tillförlitliga källan till

³⁶² Montgomery, Gustaf. 1842. *Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809*. Del II, s. 13.

³⁶³ Montgomery, Gustaf Adolf. 1825. *Biografi öfver f.d. Landshöfdingen och Riddaren med Stora korset af K. Swärdsorden, Wälborne herr Gustaf Edelstam*, s. 29-30.

³⁶⁴ Montgomery, Gustaf Adolf. 1842. *Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809*. Del I, s. 177.

³⁶⁵ [Montgomery, Gustaf Adolf]. 1859. Reklamation (1:sta) af Landshöfding G. Montgomery; införd i *Post och Inrikes-Tidningar* N:o 157 den 6 juli 1852. Tryckt i: *Historiska reklamationer rörande 1788, 89 och 90, samt 1808 och 9 årens fälttåg i Finland*, s. 1.

GM:s intentioner som finns tillgänglig. Detta sagt med reservation för det faktum att jag inte själv haft tillfälle att ta del av originalkonceptet. Det kan vara försett med senare anteckningar eller ha någon annan egenskap som gör att det är svårt att använda. Junnila är den ende av de fyra forskare jag behandlar i detta kapitel som undersökt tillkomstprocessen inför verket *Historia öfver...* (1842).

Varför Junnila anser att AIA haft ett avgörande inflytande är alltså svårt att följa eftersom jag inte behärskar finska. Det är få av GM:s rättelser och synpunkter som blir tillgodosedda av breven till P.M. Lindh. Exempelvis utgavs verket i två delar i stället för de av GM föreslagna tre. Därifrån till att ändra i texten i större utsträckning utan författarens medgivande är steget dock långt, och GM skyddades av lagstiftningen i det fallet. Vare sig i dessa brev eller i breven till AIA framkommer något som tyder på att AIA haft någon annan roll än korrekturläsarens. Frågor om ändringar tas upp till diskussion och det förefaller visserligen som om AIA tar vissa initiativ exempelvis till en översättning till tyska, men besluten om ändringar tas av författaren eller förläggaren. De uppfattningar om krigets förlopp och nederlagets orsaker som ges i *Historia öfver...* (1842) hade man även i sina huvuddrag kunnat läsa i GM:s tidigare verk. Uppfattningen om AIA:s stora inflytande kan möjligen bero på en felläsning i ett av breven där GM ger AIA fria händer i fråga om ändringar av texten i ett annat verk.³⁶⁶ Det är dock svårt att dra denna slutsats med utgångspunkt från denna undersökning.

5.6. Delsammanfattning

GM:s nya position som bruksförvaltare på en avlägsen ort förminskade det sociala nätverket och möjligheterna att delta i den aktuella samhällsdebatten. Det sågs som en nödvändig uppoffring på väg mot en post som landshövding. Positionen var även en logisk följd av den förtroendekris som uppstod i samband med debatten kring Adlersparres historiska handlingar och bytet av fält från det konservativa till det liberala.

Tiden i Huså blev framgångsrik både med avseende på bruksdriften och med tanke på att det stora verket om det finska kriget slutfördes där. Medverkan i pressen var dock mycket liten. Förutom bytet av fält påverkade flytten till den avlägsna orten nätverket. Även arbets-situationen påverkades. Under tre års tid omöjliggjorde den litterära verksamhet och även efter detta försvårades den av de geografiska avstånden. Detta hade dock mindre betydelse för verket över finska kriget som han samlat material till under nära 20 års tid. Den bostad och arbetsplats som uppfördes kan tolkas stilmässigt som ett liberalt uttryck, samtidigt som den utgjorde del av ett sällskapsliv syftande till att upprätthålla nätverksrelationer främst på ett lokalt och regionalt plan. Den liberala påverkan är tydlig i den politiska programförklaringen som skrevs 1840. Detta till trots utsågs han till landshövding av en allt mer konservativ kung. Detta har delvis en nätverksförklaring; GM kunde hela tiden påverka Carl Johan genom P.A. Wallmark och den förtroendekris som tidigare uppstått i samband med debatten kring utgivandet av Adlersparres handlingar därmed överstånden. Delvis kan det förklaras av GM:s framgångar som bruksförvaltare. Någon författare och journalist på heltid enligt den nya modellen blev GM inte under perioden.

GM blev dock inte heller någon skrivande ämbetsman, där skrivandet ses som en del av ämbetsutövandet och grund för befordran, enligt den äldre modellen. Det finns samtida paralleller. C.J.L. Almqvist var, samtidigt som GM fullbordade verket över finska kriget och

³⁶⁶ Se sidan 62 i denna uppsats.

kandiderade till posten som landshövding, verksam som författare på heltid i väntan på en post som ämbetsman. Förklaringen till detta skall dock inte i första hand ses i det faktum att denna äldre modell var under avveckling under perioden, utan i GM:s, och Almqvists, politiska åskådning och ovilja att förändra denna eller att låta bli att delta i den offentliga debatten. GM:s författarroll under den tidigare perioden där skrivandet kombineras med ett annat yrke och politisk verksamhet är annars liknande den som W.F.A. Dalman och C.H. Anckarsvärd hade. Frågan om A.I. Arwidssons medverkan i verket över finska kriget har inte kunnat avgöras men det bedöms ha liten betydelse för frågeställningen i denna uppsats. Detta eftersom verket har samma version av orsakerna till händelseförloppet som GM gett i olika skrifter under 15 års tid, och eftersom GM:s ekonomiska villkor har kunnat framtagas. GM har inte vittnat om vilken påverkan eller intryck 1830 års revolution i Frankrike och de följande liberala framstegen gjort på honom. Han lämnade det konservativa fältet för det liberala två år efter detta och samarbetade senare med W.F.A. Dalman vilken han knytt kontakten med redan under tiden på *Journalen*. En rimlig förklaring är att både kontextuella förändringar som revolutionen, den framväxande marknaden för litterära produkter och nätverket hade betydelse för bytet av fält.

6. Epilog - senare liv och verksamhet

6.1. Uppburen författare och kritiserad landshövding i Umeå

I mars 1842 blev GM ordinarie landshövding i Östersund, men erhöll förflyttning till Umeå redan i juni s.å. Hans flytt till Umeå kom att sammanfalla med utgivningen av *Historia öfver...* (1842). Familjen bestod då av Gustaf, 52 år, Hedvig 38, döttrarna Clara 15, Louise 10 och Matilda 4, samt sonen Carl Gustaf 1 år. Dessutom av fosterdottern och hushållerskan Maria Ulrica Möller, 30.

Boken *Historia öfver...* (1842) kan på många sätt beskrivas som en framgång, den fick stort inflytande och stor spridning. Tiden som landshövding i Umeå blev dock inte särskilt framgångsrik. Redan från början väckte GM motvilja genom ett häftigt och auktoritärt uppträdande. En särskild antagonist hade han i den likaledes nytillträdde borgmästaren J.G. Rothoff. Den framväxande norrlandspressen hade en tacksam måltavla i GM och dennes impulsivt yttrade mindre väl valda ord.³⁶⁷ Det läsesällskap som hade funnits i staden vid GM:s vistelse här på 1810-talet hade upphört, men en litterär salong, bildad kring kyrkoherden A. A. Grafström hade tillkommit. På 1840-talet fick staden även sina första bokhandlare och tryckerier.³⁶⁸

GM:s litterära produktion under tiden i Umeå blev ringa. Han förberedde en uppföljare till *Historia öfver...* (1842) som aldrig blev färdig. Utöver detta trycktes några småskrifter och han medverkade i viss utsträckning i dagspressen.³⁶⁹ Under senare delen av 1830-talet utbröt återigen en debatt kring bilden av Carl Gustaf Tessin och frihetstiden. Erik Gustaf Geijer hade tecknat en mörk bild av perioden, och anklagades av M.J. Crusenstolpe för ytlig rojalism. GM blandade sig i viss utsträckning i denna debatt genom en recension i *Tidning för Vester- och Norrbottens län* år 1844. Han visade där att han hade samma positiva grundsyn på Tessin och frihetstiden som vid utgivandet av Tessins dagbok 20 år tidigare.³⁷⁰

År 1848 kom första delen av Johan Ludvig Runebergs *Fänrik Ståls sägner* ut. Den lästes med förtjusning av GM som fyra månader senare skriver ett brev till författaren där han uttrycker sin beundran över verket. En brevväxling börjar och Runeberg erkänner att han inspirerats av GM:s *Historia öfver...* (1842): ”Hvad mina källor beträffar har jag följt min Bror samt traditionen”,³⁷¹ skriver Runeberg i ett av sina brev. Med utgivandet av *Fänrik Ståls sägner* blev Runeberg en mycket känd och uppskattad skald både i Finland och Sverige. När han 1851 gjorde sin första utlandsresa, till Sverige, blev han föremål för en stor uppmärksamhet. Som sista inslag i resan besöktes familjen Montgomery i Umeå.³⁷² Främst Runebergs och Elias Lönnroths verk användes under 1840-talet för att skapa en finsk historia och identitet före år 1809, en motsvarighet till göticismen i Sverige, Danmark och Norge. Den då unge

³⁶⁷ Steckzén, Birger. 1981. *Umeå stads historia 1588-1888*, s. 388-389.

³⁶⁸ Jacobsson, Roger. 1995. *Boklig kultur i Umeå före 1850. Om tryckeriverksamhet och bokförmedling*.

³⁶⁹ Se bil. 2. Att han i viss utsträckning medverkade i dagspressen framkommer av hans recension år 1844 i *Tidning för Vester- och Norrbottens län*, Holst, Walfrid. 1931. *Carl Gustaf Tessin under rese- riksdagsmannan- och de tidigare beskickningsåren*, s. XIX-XXI. Dessutom medverkade han med flera artiklar under år 1852 i *Post- och Inrikes-Tidningar* i samband med utgivandet av Magnus Björnstjernas memoarer, se s. 67 i denna uppsats.

³⁷⁰ Holst, Walfrid. 1931, s. XIX-XXI.

³⁷¹ Brev från Johan Ludvig Runeberg till Gustaf Adolf Montgomery 1849. Tryckt i: *Johan Ludvig Runebergs efterlämnade skrifter*. Del I, s. 297.

³⁷² Brydolf, Erik. 1966. *Runeberg och Sverige*, s. 95.

studenten August Schauman i Helsingfors har i efterhand beskrivit den verkan *Historia öfver...* (1842) och *Fänrik Ståls sägner* (1848) hade på den nationella andan i Finland:

Minnena av 1808-09 års krig och dess hjältar, tidigare levande endast i den muntliga traditionen, blevo nu historiskt sammanställda i den ena boken efter sist av Montgomery (1842); vid läsningen därav klappade alla hjärtan, och dessas kamrars dörrar öppnades redan för Fänrik Stål ... Oaktat allt tryck från ovan och allt trycktvång växte sålunda märkbart år för år de nationella vingarna.³⁷³

Enligt Benedict Anderson är nationalismen konstruerad och ett resultat av ett selektivt minne.³⁷⁴ Lars Elenius har sett en sådan selektion och konstruktion i Sverige och Finland vid denna tid. För Finland ingick de av Runeberg formulerade orsakerna till förlusten som en viktig beståndsdel. För Sveriges del förklarade man att Finland varit ett bihang till Sverige, snarare än en del av landet, och förlustens betydelse förträngdes på detta sätt.³⁷⁵

Generalen och greven Magnus Björnstjernas memoarer utgavs år 1852. För tiden efter 1804 var de emellertid i stort sett skrivna på fri hand av sonen och utgivaren Carl Magnus B.³⁷⁶ Verket gav upphov till en debatt där GM bl.a försvarade befolkningens i Västerbotten agerande under kriget. GM:s inlägg publicerades i *Post och Inrikes-Tidningar* och trycktes sedan tillsammans med övriga inlägg i debatten i *Historiska reklamationer rörande 1788, 89 och 90, samt 1808 och 9 årens fälttåg i Finland* (1859).

GM:s bok *Historia öfver...* (1842) översattes även till franska och förlänade GM hederslegionen,³⁷⁷ och han blev hedersledamot i flera lärda sällskap, i Frankrike och Sverige.³⁷⁸ Med utbrottet av Krim-kriget blev frågan om Sveriges deltagande på brittisk sida mot Ryssland åter aktuell, en konflikt som GM i egenskap av landshövding i ett gränsområde engagerade sig i.³⁷⁹

Under tiden i Umeå utökades familjen med två döttrar och en fosterson, O.W.G. Norrman. Den senare var biologisk son till brukspredikanten och dennes hustru i Huså. GM hade varit vittne vid dennes dop 13 år tidigare. Han började i Umeå skola 1848 och i gymnasiet i Härnösand 1852. I Umeå fick hushållet inslag det inte haft tidigare, exempelvis en betjänt, till en följd av ökade representativa uppgifter.³⁸⁰

³⁷³ Schauman, August. 1922. *Levnadsminnen. Från sex årtionden i Finland*. Förra delen. (1:a uppl. 1892-94), s. 115.

³⁷⁴ Anderson, Benedict. 2000. *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*, passim.

³⁷⁵ Elenius, Lars. 1999. Förlusten av Finland – ett svenskt trauma. *Svenska överord. En bok om gränslöshet och begränsningar*, s. 75-92.

³⁷⁶ Carlsson, Sten. 1961. *Svensk historia*. Del II. Tiden efter 1718, s. 11.

³⁷⁷ Asker, Björn. 1987. Montgomery, Gustaf Adolf. *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 25, s. 704. Montgomery, Gustaf Adolf. 1875. Montgomery, Gustaf Adolf. Tillägg och rättelser. *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 7, s. 512f.

³⁷⁸ Montgomery, Gustaf Adolf. 1875, s. 512f.

³⁷⁹ Blanche, August. 1872. Samlade arbeten. Minnesbilder. (I *Illustrerad Tidning* 8/6 1861), s. 106. Steckzén, Birger. 1981. *Umeå stads historia 1588-1888*. (1:a uppl. 1922), s. 370.

³⁸⁰ Umeå sfs AI:10. 1843-1852. (SVAR mikrokort nr. S60110), s. 1. Umeå sfs AI:11a. 1853-1859. (SVAR mikrokort nr. S60111). S. 1. HLA.

6.2. Litterär verksamhet och föreningsliv i Stockholm

GM tog avsked som landhövding år 1856, 66 år gammal, och bosatte sig som pensionerad i Stockholm. Med följde Hedvig 52, sonen Carl Gustaf och de tre yngsta döttrarna. Döttrarna Clara och Louise gifte sig under de närmaste åren och bosatte sig i Stockholm. Med följde även trotjänarinnan, fosterdottern och hushållerskan Maria Ulrica Möller 44, som år 1860 gav ut en kokbok till vilken GM skrev ett förord. Den på detta sätt minimerade familjen skrev in sig i Finska församlingen.³⁸¹ De bosatte sig i ett hus på Norrmalmsgatan 11³⁸² (nuvarande Biblioteksgatan), som då var en visserligen centralt belägen men inte särskilt exklusiv adress av samtida fotografier att döma åtminstone delvis bebyggd med slitna träkåkar. Förklaringen till den blygsamma bostaden var sannolikt en tyngd familjeekonomi. I hemmet fanns fortfarande vid bosättningen i Stockholm fem ogifta döttrar, dessutom studerade den ende sonen och fostersonen vid universitetet i Uppsala.

GM hade blivit känd vid det här laget, främst för verket *Historia öfver...* (1842), och umgicks i en krets av yngre litteratörer. Vid firandet av 50-årsminnet av 1809 års krig var han ordförande i festkommittén. Huvudtalare var CHA, och August Blanche höll ett uppmärksammat anti-ryskt tal.³⁸³ Med anledning av jubiléet utgav han även, tillsammans med andra författare, ett samlingsverk över kriget. Den litterära produktionen omfattade dessutom ett par biografier. På GM:s initiativ grundades *Finska gillet*, en motsvarighet till de olika landskapsgillen som fanns i huvudstaden. Syftet var att främja den sociala samvaron bland de finlandfödda. GM blev föreningens ordförande.³⁸⁴ Han engagerade sig i skarpskytterörelsen och blev mer aktiv som riksdagsman, uttalade sig i riksdagen som förut för en reform av den militära utbildningen och gav vid flera tillfällen, exempelvis i fråga om giftomannarätten, uttryck för liberala åsikter.³⁸⁵

Den 31/5 1860 skulle GM:s brorson Robert August promoveras vid universitetet i Helsingfors. Detta aktualiserade en länge planerad resa till Finland. Det blev ett tre veckor långt segertåg för GM, som i hög grad oroade de styrande i generalguvernementet. Under festligheterna lästes flera tillfällighetsdikter tillägnade GM upp. En var skriven av Runeberg, en annan av Zakarias Topelius, ur vilken denna strof är hämtad, som kanske återspeglar stämningen och de ungdomsbravader som avhandlades:

Fyll ditt glas! Låt druvan blöda
Lif för lif och blod för blod!
Låt det frusna hjertat glöda
Blixtrande af ungdomsmod!
Lyft din blick mot ärans höjder!
Storma hurtigt segerns brant!
Midti dagens bleka fröjder
Står von Döbelns adjutant!³⁸⁶

³⁸¹ Finska församlingen AII:11. 1856-1871. (SVAR mikrokort nr. 82762), s. 292. SSA.

³⁸² Tarkiainen, Kari. 1993. Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809-1944.

Finnarnas historia i Sverige. Del 2, s. 203.

³⁸³ Johannesson, Eric. 1987. August Blanche: den ädle folkvännen. *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809-1914*, s. 96-97.

³⁸⁴ Tarkiainen, Kari. 1993, s. 199-205.

³⁸⁵ Asker, Björn. 1987. Gustaf Adolf Montgomery. *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 25, s. 704.

³⁸⁶ [Montgomery, Gustaf Adolf]. 1931. G. Montgomerys egenhändiga beskrifning öfver sin resa till Finland 1860. Med några randanteckningar av Karin Allardt. *Historiska och Litteraturhistoriska studier* 7, s. 133.

Resan innefattade även ett besök hos Runeberg i Borgå.³⁸⁷ Den andra delen av *Fänriks Ståls sägner* kom ut detta år, men inte heller denna gång blev GM, som uttryckt en önskan att bli ”besjungen” i den omnämnd. Vistelsen och resan innebar ett utdraget festande, där GM stod i centrum för uppmärksamheten, med många sinnesrörelser. Det tycks ha blivit för mycket för GM, som vid det här laget hunnit bli en gammal man. Ingenting märktes under själva resan, men strax efter hemkomsten insjuknade han och blev sängliggande.³⁸⁸ Gustaf Montgomery avled 26/5 1861 i sitt hem i Stockholm.³⁸⁹

³⁸⁷ [Montgomery, Gustaf Adolf]. 1931. G. Montgomerys egenhändiga beskrifning öfver sin resa till Finland 1860. Med några randanteckningar av Karin Allardt *Historiska och Litteraturhistoriska studier* 7, s. 96-160.

³⁸⁸ Crusenstolpe. Magnus Jacob. 1862. Montgomery, Gustaf Adolf. *Svea. Folkkalender för 1862*, s. 160f.

³⁸⁹ *Ibid.*

7. Sammanfattande diskussion

7.1. Nätverksförklaringar

I början av uppsatsen argumenterade jag för att studier av fält inspirerade av Bourdieu och bokhistoriska studier inspirerade av Darnton bör kompletteras av studier av nätverk för att öka förståelsen för historisk förändring och spridandet av idéer.

Syftet med denna del är att undersöka hur nätverket kring en person påverkade dennes intellektuella utveckling och hur denna utveckling i sin tur påverkade nätverket. Min utgångspunkt var en redan iakttagen förändring, Gustaf Montgomerys byte av fält från det konservativa till det liberala. Att det existerade sådana fält är något som inte problematiseras i uppsatsen, det hade krävt en egen undersökning.

GM växte upp under knappa förhållanden och deltog i det finska kriget och valde sedan att stanna kvar i svensk tjänst. Han visade tidigt en vilja till opinionsbildande verksamhet och var missnöjd med sin militära placering i provinsen. Efter en bristfällig utbildning fick han tack vare kusinen F.F. Montgomery chans till självstudier i dennes bibliotek. Denne understödde även hans författarskap. En annan kusin, F.W. von Ehrenheim, försåg honom med kontakter ur sitt nätverk. I detta nätverk fanns P.A. Wallmark som han utvecklar en tillitsbaserad relation med och som sedan blir hans redaktör, förläggare och svärfar. GM blir författare och journalist i det konservativa fältet i vilket Wallmark är en central aktör med eget tryckeri och tidningen *Journalen*, men förde en anmärkningsvärt självständig linje. Han skaffar familj och blir alltmer beroende av inkomster från sitt författarskap även om det kombineras med inkomster från ett gods. Målet blir att kombinera författarskap med ett ämbete, där en befattning som landshövding ligger närmast till hands, även om det skulle innebära att han måste lämna stockholmsområdet.

Vändpunkten kom i samband med den uppmärksammade debatten i samband med utgivandet av Adlersparres historiska handlingar under början av 1830-talet. Det starka frihetsidealet i fråga om åsikter som var mer liberalt än konservativt och kommit till uttryck redan vid 1823 års riksdag kom här, sannolikt påverkad av de starka liberala strömningarna i Europa, till uttryck i en kritik som drabbade de konservativa mer än de liberala. Debatten fortsatte även sedan Carl Johan uppmanat honom att upphöra med den. Dessutom framkom uppgifter om GM:s revolutionsplaner 20 år tidigare vilka om de utförts skulle ha allvarligt stört förhållandet till Ryssland, ett land som Carl Johan var angelägen om att föra en vänskaplig politik med. Detta var en politik som GM, i likhet med den liberala oppositionen, kritiserade. Detta skall delvis ses mot bakgrund av att förlusten av Finland även innebar en separation från familjen och kollegor som stannade kvar i detta land. Debatten orsakade en förtroendekris i relationen till Carl Johan och många åtgärder i det följande kan ses som försök att reparera denna trots byte av fält.

GM började medverka i det liberala *Dagligt Allehanda* vars redaktör, W.F.A Dalman tidigare varit redaktör och delägare i Wallmarks tidning *Journalen*, samt i viss mån i *Aftonbladet*. Han bytte även förlag till det opolitiska och marknadsinriktade N.M. Lindhs förlag i Örebro. Bland de åtgärder vilka kan ses som försök att reparera förtroendekrisen gentemot Carl Johan är GM:s positiva beskrivning av dennes unionspolitik och fältherreegenskaper. Även övertagandet av bruket i Huså, till större delen ägd av hans hustrus svåger G. Beskow, skall ses som en del i detta. Under denna tid slutförde han det stora verk om finska kriget som sedan skulle få inflytande över Runebergs diktning och den finländska identiteten. Hela tiden

bearbetade han Wallmark som genom sitt inflytande hos Carl Johan kunde förbättra den tillit som var nödvändig för att GM skulle bli tilldelad ett ämbete. Han blev även utsedd till landshövding år 1841, till vilket den framgångsrika bruksdriften bidrog. Den tidigare eftertraktade kombinationen av ämbete och författarskap blev dock inte verklighet under den långa ämbetsperioden i Umeå. Under denna period blev dock boken om finska kriget en framgång.

Uppsatsen visar hur starkt nätverket kring släkten var i det förindustriella samhället. Detta förklarar GM:s position i det konservativa fältet men ger även delförklaringar till bytet och visar hur även när han sedan byter fält till det liberala trots detta kan utnyttja nätverket för att rehabilitera sig politiskt efter detta byte och förtroendekrisen som uppstod i samband därmed. Nätverket påverkades av bytet och förtroendekrisen men upphörde inte att fylla sin socialt reproduktiva funktion. Det går naturligtvis att göra studier av de samtida fälten och kommunikativa kretsloppen som visar hur GM eller andra samtida nåddes och påverkades av liberala idéer men det är min reflektion mot bakgrund av resultatet i denna uppsats att dessa skulle bli ofullständiga utan en studie av nätverken som visar dessa samband.

7.2. Omvärldsförklaringar

Denna del syftar till att analysera hur ideologiska och politiska förändringar i omvärlden bidrar med förklaringar till GM:s byte av fält från det konservativa till det liberala år 1832. Den mest betydande förändringen under första delen av perioden var den helomvändning i utrikespolitiken som åstadkoms av Carl Johan vilken syftade till en vänskaplig politik gentemot Ryssland och union med Norge. Detta åstadkoms när Ryssland dominerade norra Europa och var starkt reaktionärt. Många, inklusive GM, hade istället hoppats på ett revanschkrig mot Ryssland för att återta Finland. GM skulle sedan argumentera med viss återhållsamhet för den senare linjen. Ett annat drag i hans politiska åskådning under början av 1820-talet var stödet för en utvidgad tryckfrihet och omgestaltning av försvaret. GM kom alltså redan från början i en oppositionsställning i flera frågor.

Den mest betydande förändringen under den senare delen av undersökningsperioden var 1830 års revolution i Frankrike som innebar ett spridande av de liberala idéerna. Mest påtagligt i Sverige var detta med Lars Johan Hiertas grundande av *Aftonbladet* samt C.H. Anckarsvärds och J.G. Richerts liberala manifest. Det är lätt att i efterhand se ett tidsmässigt samband med GM:s byte av fält två år senare. I denna uppsats har jag dock ambitionen att skriva historia *framlänges* istället för *baklänges* och sätta mig in i aktörens perspektiv. GM har inte själv vittnat om vilket intryck denna revolution och efterföljande strömningar haft på honom. Den kanske viktigaste av liberalismens kampfrågor, tryckfriheten, hade även haft en låt vara modest anhängare i GM redan 1823. Händelserna i omvärlden som de beskrivits ovan utgör dock rimligen delförklaringar till GM:s position delvis i opposition, en position som prövades under 1830-talets början då polariseringen i svensk politik skärptes.

Den kompromisslöshet och de delvis oppositionella åsikter han sedan visade under debatten i samband med utgivandet av Adlersparres historiska handlingar influerades sedan sannolikt av tidens idéer om åsikts- och tryckfrihet, och de förtjänstmöjligheter som var förknippade med detta, snarare än av syftet att främja den egna karriären, försvara regeringens politik eller konservativa idéer. Detta var inte förenligt med det samarbete som etablerats med P.A. Wallmark som konservativ förläggare, tryckare och redaktör.

7.3. Förändringar i författarrollen som förklaringar

Syftet med denna del är att analysera hur förändringar i författarrollen påverkade GM:s byte av fält från det konservativa till det liberala. Under periodens början var författandet huvudsakligen medel för personer att hävda sig i kampen för en befordran till ämbetsman och sedan en förlängning av ämbetet. Denna modell var emellertid under förändring under perioden. Främst i England växte en ny författarroll fram där pressens och billiga publikationers framväxt skapade en ny marknad och författare kunde ägna sig på heltid åt att tillfredsställa den. Utvecklingen i Sverige var långsammare. Inte förrän på 1830-talet med *Aftonbladets* upplagor kunde en tidning tillräckligt avlöna sina medarbetare. Förutom en period på 1820-talet då GM levde fritt på kusinen F.F. Montgomerys gods och stöttades av denne samt av F.W. von Ehrenheim enligt en mecenatmodell, och år 1833, hade GM alltid andra arbeten som huvudsakliga inkomstkällor. Det är svårt att avgöra vad som var mest inkomstbringande, att verka för det konservativa publicistiska och politiska fältet, eller det liberala. Det förra gav möjlighet till kungligt stöd, det senare var mer utlämnat åt marknadens efterfrågan. GM, liksom den samtide C.J.L. Almqvist, hade dock en politisk åskådning och ovilja att förändra denna som gjorde att de var mer hänvisade till det liberala fältet.

Det är även sannolikt att GM tagit intryck av denna nya roll och de nya förtjänstmöjligheterna som fanns i den framväxande litterära marknaden i debatten i samband med publiceringen av Adlersparres historiska handlingar. Detta gjorde i sin tur att han såg mer på marknadens efterfrågan och den allmänna opinionen än till relationen till den politiskt mer konservativa redaktören och tryckaren P.A. Wallmark. GM blev sedan delvis som en konsekvens av detta verksam i det liberala fältet och samarbetade med de marknadsinriktade förläggarna Lindh i Örebro. Under ett år, 1833, var han sedan verksam som författare på heltid och skrev då både böcker, översatte och medverkade i pressen. Sannolikt var han en av de första i Sverige som hade denna författarroll. Han var sedan verksam som författare i glesbygd, med de specifika förhållanden detta är förknippat med, samtidigt som han hade andra yrken.

Den relativt fristående författarroll GM hade möjliggjordes till stor del av hans nätverk och faller delvis utanför de modeller som beskrivits ovan och hade återverkan, mest negativ, på hans karriär utanför litteraturen. Den blandning av författande, annat yrkesutövande och riksdagspolitik som GM hade under perioden 1825-1832 hade han gemensam med W.F.A. Dalman och C.H. Anckarsvärd. Av dessa var dock sannolikt GM mest ekonomiskt beroende av sitt författarskap. GM:s mest inflytelserika verk, över finska kriget, blev även det mest kommersiellt framgångsrika, och inbringade motsvarande en årslön.

7.4. Slutdiskussion

Ser man på GM:s byte av fält år 1832 efteråt och skriver historia *baklänges* är det lätt att förklara detta byte med den franska revolutionen av år 1830 och de starkare liberala rörelserna i samtiden. Jag anser att jag i uppsatsen har kunnat ge en mer komplex förklaring till detta byte, vars orsaker återfinns både i omvärldsförändringar, förändringar i författarrollen och i nätverket. Har jag då skrivit historia *framlänges*? Jag har kunnat ge denna mer komplexa förklaring tack vare en kronologisk biografisk framställning där jag analyserat GM:s utveckling utifrån dessa tre förklaringsmodeller. Därmed har jag gett förklaringar till varför GM betedde sig som han gjorde i den avgörande debatten kring Adlersparres historiska handlingar, och valde att fortsätta trots att han uppmanades att upphöra av Carl Johan. Hade GM insett följderna av detta hade han troligen upphört. Förklaringsmodellerna ger insikt i

detta händelseförlopp men har vissa brister i fråga om att ge den inlevelse som är nödvändig för att ge en mer inlevelsefylld förklaring till GM:s handlande där hans syfte med sitt handlande står i centrum. Jag har märkt att ambitionen att skriva en sådan biografisk skildring med inlevelse har kommit i konflikt med ambitionen att förhålla mig objektiv till biografi-objektet. Kanske man därför kan säga att jag kunnat förhålla mig relativt objektiv till mitt biografi-objekt, men som en följd därav inte riktigt lyckats skriva den inlevelsefyllda historieskrivningen *framlänges*, men tack vare de tre förklaringsmodellerna och den kronologiska, biografiska framställningen undvikit att skriva historia *baklänges*.

En sak som framkommit i uppsatsen är herrgårdsbibliotekets betydelse. Att tillgången till dessa styrdes av nätverket, och att denna tillgång kunde ha stor betydelse är tydligt i GM:s fall. Det visar att det inte räcker med att se på bibliotekens innehåll vid vissa tidpunkter och ägarnas kontakter med bokhandlare för att få fram bibliotekens roll i spridandet av idéer. Dessa bibliotek var en del av ett komplicerat mönster av nätverksutbyte och statuskonsumtion som idag är relativt okänt.

Vissa delar av uppsatsen skulle behöva utvecklas. Vad som konstituerar ett fält och vad de fält som förekommer är för slags fält är något som är ganska oklart i uppsatsen. Trots detta har försöket att berika ämnet bokhistoria och studiet av fält med studier av nätverk, i uppsatsen visat sig vara givande eftersom det erbjuder nya förklaringsmodeller, och pekar därför framåt mot vidare forskning kring exempelvis spridandet av de liberala idéerna.

8. Sammanfattning

Studier av nätverk motiveras i början av uppsatsen med att de kompletterar studier av fält inspirerade av Bourdieu och av kommunikativa kretslopp inspirerade av Darnton. Uppsatsen är en biografisk studie med drag av gruppbiografi som syftar till att beskriva en författares och journalists, Gustaf Montgomerys, nätverk i det tidiga 1800-talets Sverige

Studien tar sin utgångspunkt i en iakttagen förändring; denna författares byte av fält från det konservativa publicistiska och politiska fältet kring Carl XIV Johan till det liberala.

Undersökningen av nätverket syftar då till att ge förklaringar till detta byte samt att beskriva hur detta byte i sin tur påverkade nätverket.

Till metod valdes den källkritiska, som här används delvis i hermeneutiskt syfte och ambitionen är att skriva historia *framlänges* istället för *baklänges*, enligt Göran B Nilssons rekommendation i det avseendet.

I det tredje kapitlet skildras GM:s uppväxt, undervisning och tidig militär karriär. Han växte upp på landsbygden i norra Finland, då en del av Sverige, under blygsamma materiella och kulturella förhållanden. Han blev tidigt faderslös och modern förlorade förståndet. Han togs om hand av släktingar och fick en kort undervisning, blev sedan militär och deltog i kriget mot Ryssland 1808-1809. Efter det traumatiska nederlaget och åtskiljandet av Finland från Sverige stannade GM kvar i svensk tjänst, ett beslut som hade stor återverkan på GM:s nätverk, genom åtskiljandet från familj och barndomsvänner. Ett tidigt uttryck för GM:s politiska intentioner och opinionsbildande verksamhet var den planerade revolution som skulle befria Finland från de ryska ockupanterna år 1812.

I det fjärde kapitlet skildras GM:s självstudier på Åkerö, debut som författare och publicist. GM var missnöjd med tjänstgöringen som militär i provinsen och ägnade sig efter olika initiativ i andra riktningar åt journalistiken, författarskapet och politiken. Detta möjliggjordes genom stöd av kusinerna F.F. Montgomery och F.W. von Ehrenheim som stod för kost, logi, tillhandahållande av bibliotek och arkiv samt förmedlande av kontakter. En sådan kontakt var P.A. Wallmark som var den kanske främste publicisten i kretsen kring Carl Johan. Han blev snart GM:s redaktör, förläggare och svärfar. GM skaffar familj och slår sig ned på godset Gustafsvik i Stockholms skärgård. Han deltar i ett flertal uppmärksammade debatter varav den som kom att få störst betydelse var den kring Georg Adlersparres historiska handlingar som publicerades i början av 1830-talet. GM stod vid denna tid nära hovet och den utövande makten, och i tur för en placering som landshövding vilken roll planerades att kombineras med författarskap. I debatten visade emellertid GM att hans åsikter om politiken gentemot Ryssland och tryckfrihet stod närmare liberalerna än de konservativa. Dessutom att han inte hade stått främmande för revolutioner. Vissa delar av debatten kunde även tolkas som en direkt kritik av Carl Johans patriotism. Den tillit som tidigare funnits i relationen till Carl Johan skadades och GM bytte fält till det liberala. Fortfarande var målet att bli landshövding, och många av GM:s följande åtgärder skall ses i ljuset av detta. Han uttalar sig positivt om Carl Johan som fältherre och politiker. Han accepterar en befattning som förvaltare vid ett avlägset beläget bruk, Huså, ett erbjudande från hans hustrus svåger, Gustaf Beskow.

I det femte kapitlet skildras krigsskildraren och den liberala politikern vid fjällbäcken. GM:s nätverk hade förändrats av bytet av fält, det blev mer opolitiskt och stod längre från makten. Svärfadern P.A. Wallmark kunde emellertid påverka Carl Johan och efter en framgångsrik tid som bruksförvaltare erbjöds han en post som landshövding i Östersund, senare i Umeå. Under

tiden i Huså fullbordades även verket om finska kriget som kom att få betydelse som inspirationskälla för J.L. Runeberg och den finländska nationella identiteten. I det sjätte kapitlet epilog – senare liv och verksamhet skildras för fullständighetens skull tiden som landshövding i Umeå, senare som pensionerad i Stockholm.

I analysdelen i kapitel 7 görs återkopplingar till frågeställningen. Jag har kommit fram till att GM:s nätverk i form av inflytelserika släktingar hade betydelse för placeringen i det konservativa fältet. Det går sedan att hitta nätverksförklaringar till bytet av fält till det liberala och positionen inom detta; GM:s åsikter i den finska frågan påverkades av hans finska nätverk som åsyftade en återförening av detta land med Sverige, ett mål som stod i direkt konflikt med regeringens politik. Dessutom saknade han inte föregångare, flera liberalt anfäktade medarbetare i den konservativa tidning GM arbetat för hade bytt fält till det liberala. Delvis påverkades sannolikt GM av liberala rörelser som växte sig starka efter den borgerliga revolutionen i Frankrike av år 1830, och vars inställning i tryckfrihetsfrågan överensstämde med GM:s. Den nya författarrollen där författaren vänder sig till marknaden kom här även i konflikt med rollen som debattör på den konservativa, regeringstroga. Till stor del kan dock GM:s byte av fält även förklaras av att den tillit som var en nödvändig beståndsdel i en nätverksrelation påverkades negativt i förhållande till ledande aktörer i det konservativa fältet under en debatt. GM:s familjenätverk påverkades av bytet av fält men upphörde inte att fylla sin socialt reproduktiva funktion; genom dess åtgärder möjliggjordes en post som bruksförvaltare och senare som landshövding. Skildrat på detta sätt blir spridandet av idéer och historisk förändring en fråga om nätverk. Detta är naturligtvis en förenkling och nätverksstudier, studier av fält och kommunikativa kretslopp är menade att komplettera varandra.

9. Käll- och litteraturförteckning

9.1. Otryckta källor

Brandförsäkringsverket, Stockholm (Brfv)

Brandförsäkringsbrev;
Jämtlands län, Kall socken
Stockholms län, Värmdö socken
Värmlands län, Visnums socken

Landsarkivet i Härnösand (HLA)

Husförhörslängd, Västerbottens län, Umeå stadsförsamling

Landsarkivet i Uppsala (ULA)

Husförhörslängd, Södermanlands län, Bettna socken

Landsarkivet i Östersund (ÖLA)

Husförhörslängd, Jämtlands län, Kall socken
Födelsebok, Jämtlands län, Kall socken
Födelsebok, Jämtlands län, Östersunds församling

Stockholms Stadsarkiv (SSA)

Husförhörslängd, Stockholms län, Boo socken
Födelsebok, Stockholms län, Boo socken
Församlingsbok, Stockholms stad, Finska församlingen

Kungliga Biblioteket, Stockholm (KB)

Handskriftsavdelningen

Brev från Edvard Montgomery till bibliotekarie Pehr Adam Wallmark
Brev från Fredrik Fabian Montgomery till bibliotekarie Pehr Adam Wallmark
Brev från Gustaf Adolf Montgomery till bibliotekarie Adolf Iwar Arwidsson
Brev från Gustaf Adolf Montgomery till boktryckeri- och förlagsfirman N.M. Lindh i Örebro
Brev från Gustaf Adolf Montgomery till professor Vilhelm Fredrik Palmblad
Brev från Gustaf Adolf Montgomery till bibliotekarie Pehr Adam Wallmark

Riksarkivet, Stockholm (RA)

Gustaf Adolf Montgomerys samling

Krigsarkivet, Stockholm (KrA)

Biografica, vol. 13

Göteborgs Universitetsbibliotek (GUB)

Handskriftsavdelningen

Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Gustaf Lagerbielke (bilaga i brev till J.C. Hellberg)

Agdler-Sunesson, Eva. Arkitekt. Sweco FFNS. Östersund

Huså herrgård, uppmätning/skiss, skala 1:50, bottenvåning, (1984).
Huså herrgård, uppmätning/skiss, skala 1:50, plan 1 trappa, (1984).
Brev till uppsatsförfattaren 18/8 2003.

9.2. Tryckta källor och källbearbetningar

[Adlersparre, Georg] (1962). *Brinkman och Adlersparre. En brevväxling från Karl Johans-tiden. Med inledning och kommentar av Daniel Toijer*. Stockholm: Natur och Kultur.

[Adlersparre, Georg] (1929). *Brev från Georg Adlersparre till Erik Gabriel Flach*. Utgivna av Lars Dalgren. Karlstad.

[Backman, Carl Johan & Berggren, Erik] (1852) *Katalog öfver Jemtlands bibliothek*. Östersund.

Bonde, Knut. Herrskap i Sörmland. (1945) Ur en brevväxling från 1800-talets början. Ingår i: *Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok*, s. 151-164.

[Fjellman, A.P.] (1941). Rådman Fjellmans anteckningar om Östersund. Ingår i: *Gamla Östersund. Årsskrift 1941*. Utgiven av Föreningen Gamla Östersund, s. 3-16.

[Geijer, Erik Gustaf] (1923). Geijers brev till hans hustru 1808-1846. *Samlade skrifter*. Del 12. Stockholm: Norstedts.

[Geijer, Erik Gustaf] (1931). Brev. *Samlade skrifter*. Del 13. Stockholm: Norstedts.

[Geijer, Erik Gustaf] (1964). *Ur Erik Gustaf Geijers liv. Skildringar och brev, de flesta opublicerade*. Del 2. Sammanställning av William Gordon Stiernstedt. (Geijersamfundets skriftserie 5). Stockholm: Natur och Kultur.

[Lagerheim, Lars Magnus] (1999). Femårsberättelser för åren 1838, 1839, 1840, 1841 och 1842. Ingår i: *Jämtland och Härjedalen under 1800-talet. Landshövdingeberättelser åren 1818-1855*. Utgiven av Jamtli / Jämtlands läns museum. Östersund: Jamtli förlag, s. 91-102.

[Montgomery, Gustaf Adolf] (1984). Uppgift till 1819 års mantalsskrivning. Tryckt i: Löding, Oscar. *"Af Jemteland är intet att göra: historisk antologi*. Östersund, s. 48.

[Montgomery, Gustaf Adolf] (1967). Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Louise Montgomery 1842. Tryckt i: Ullberg, Gösta. Landshövding Gustaf Adolf Montgomery. Ingår i: *Jämten. Föreningen Heimbygdas årsbok 1967*. Årg. 60. Östersund: Heimbygdas förlag, s. 105-106.

[Montgomery, Gustaf Adolf] (1912). Brev från Gustaf Adolf Montgomery till Johan Ludvig Runeberg 1849. Tryckt i: Söderhjelm Werner. Ur Runebergs brevväxling. Meddelanden om arkivets i Borgå nya förvärv. (Förhandlingar och uppsatser 25. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland CV). 1911. Helsingfors.

[Montgomery, Gustaf Adolf] (1931). *G. Montgomerys egenhändiga beskrifning öfver sin resa till Finland 1860. Med några randanteckningar av Karin Allardt*. (Historiska och litteratur-historiska studier 7. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 220). Helsingfors, s. 96-160.

Montgomery-Silfverstolpe, Malla (1910). *Memoarer*. Del 3. 1819-1825. Grandinson, Malla (utg.). Stockholm.

Montgomery-Silfverstolpe, Malla (1911). *Memoarer*. Del 4. 1825-1861. Grandinson, Malla (utg.). Stockholm.

[Plagemann, Carl Johan Fredrik] (1942-44). *C.J.F. Plagemanns resor i Norrland, Dalarna och Västmanland: åren 1833-1856 / text och bilder utgivna och kommenterade av Carl Johan Lamm*. Bd 1-II. Lund.

Protocoll, hållna hos Högloflige Ridderskapet och Adeln vid Lagtima Riksdagen i Stockholm. År 1823. Bd 1. Stockholm. (1829).

Protocoll, hållna hos Högloflige Ridderskapet och Adeln vid Lagtima Riksdagen i Stockholm. År 1823. Bd 4. Stockholm. (1829).

Protocoll, hållna hos Högloflige Ridderskapet och Adeln vid Lagtima Riksdagen i Stockholm. År 1823. Bd 7. Stockholm. (1829).

[Runeberg, Johan Ludvig] (1878). Brev från Johan Ludvig Runeberg till Gustaf Adolf Montgomery 1849. Tryckt i: *Johan Ludvig Runebergs efterlämnade skrifter*. Del I. Viborg: Clouberg & C:o, s. 297.

[Siösteen, Samuel Fredric] (1939). Östersund och Jämtland på 1840-talet. Utdrag ur tullförvaltare Siösteens dagbok. Ingår i: *Gamla Östersund. Årsskrift 1939*. Utgiven av Föreningen Gamla Östersund. Östersund, s. 30-37.

[Siösteen, Samuel Fredric] (1940). Östersund och Jämtland på 1840-talet. Utdrag ur tullförvaltare Siösteens dagbok. Ingår i: *Gamla Östersund. Årsskrift 1940*. Utgiven av Föreningen Gamla Östersund. Östersund, s. 19-31.

Staf, Nils. (1939). *Register till kronotaxeringslängderna år 1825*. (stencil) Riksarkivet, Stockholm.

Stockholms adresskalender år 1823.

[Tegnér, Esaias] (1954). *Esaias Tegnér's brev*. Utgivna av Tegnér'samfundet. Redigerade av Nils Palmberg. Del III, 1824-1825. Malmö: Allhems förlag.

[Törne, Mikael von] (1999). Femårsberättelse för åren 1832, 1833, 1834, 1835 och 1836. Ingår i: *Jämtland och Härjedalen under 1800-talet. Landshövdingeberättelser åren 1818-1855*. Utgiven av Jamtli / Jämtlands läns museum. Östersund: Jamtli förlag, s. 81-90.

Wright, Magnus von (1996). Dagbok 1824-1834. *Konstnärbröderna von Wrights dagböcker I*. (Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 600:1). Helsingfors.

[Zielfeldt, Daniel August] (1944). Zielfeldt, Lennart. Ur prosten D.A. Zielfeldts dagboks-anteckningar 1823-1857. Ingår i: *Värmdö skeppslags fornminnesförenings årsbok 1942-1944*. Norberg, Rune (utg.). (Skrifter utgivna av Värmdö skeppslags fornminnesförening). Norrtälje, s. 28-45.

9.3. Litteratur

[Adlersparre, Georg] (1832). *Den okändes sista hälsning eller Den brokige riddaren lyftad ur sadeln. Fortsättning af Anmärkningarne öfver en recension af de Historiska handlingarne.* Stockholm.

Alm, Göran (1999). Arkitekturen och inredningskonsten. Ingår i: *Karl Johanstidens konst.* Lund: Bokförlaget Signum.(Signums svenska konsthistoria [9]), s. 35-116.

Almqvist, Daniel (1949). Den åldrade J.O. Wallin. Ingår i: *Personhistorisk tidskrift.* Årg. 47, s. 85-118.

Anckarsvärd, Carl Henric (1833). *Politisk trosbekännelse.* Stockholm.

Anderson, Benedict (2000). *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning.* Översättning: Sven-Erik Torhell. Göteborg: Daidalos. Orig:s titel: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* (Revised and extended second edition).

Andersson, Ingvar (1960). *Uddeholms historia. Människor, händelser, huvudlinjer. Från äldsta tid till 1914.* Stockholm: Norstedts.

Andrén, Sigvard (1955). Wallmark, Peter Adam. Ingår i: *Svenska män och kvinnor, biografisk uppslagsbok.* Bd 8. Stockholm, s. 206.

Aronsson, Torbjörn (2002). *Att förmedla litteratur. Aftonbladets roll som förmedlare av litteratur under en period av samhällsförändring och nya roller för författare år 1830-1831.* Opublicerad B-uppsats i biblioteks- och informationsvetenskap. Bibliotekshögskolan i Borås.

Artéus, Gunnar (1977). Koskull, släkten. Ingår i: *Svenskt biografiskt lexikon.* Bd 21. Stockholm, s. 493-497.

Asker, Björn (1987). Montgomery, Gustaf Adolph. Ingår i: *Svenskt biografiskt lexikon.* Bd 25. Stockholm, s. 702-706.

Bennich-Björkman, Bo (1970). *Författaren i ämbetet. Studier i funktion och organisation av författarämbeten vid svenska hovet och kansliet 1550-1850.* (Studia Litterarum Upsaliensia 5). Diss. Uppsala universitet. Uppsala: Svenska bokförlaget.

Bergensträhle, C.G.A. (1917). *Kungl. Västerbottens regementes krigshistoria.* Stockholm.

Berghman, Arvid (1949). *Nordiska riddareordnar och dekorationer.* (Riksheraldikerämbetets skriftserie 11). Malmö.

Bergström, Carl Olof (1990). Förlagets födelse, uppgång och fall. Ingår i: *Lindhs litterära industri. Ett tryckeri och förlag i Örebro.* Gustafsson, Lars (red.). Utgiven av Örebro universitet. (Örebro Studies 5). Örebro, s. 43-54.

Beskow. (1995). Ingår i: *Svenska släktkalendern 1995.* Thorsell, Elisabeth (red.). Årg. 27. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, s. 52-72.

Beskow, Bernhard von (1928). *Levnadsminnen*. 2:a uppl. (1:a uppl. 1857). Stockholm: Norstedts.

Björklund, Stefan (1964). *Oppositionen vid 1823 års riksdag. Jordbrukskris och borgerlig liberalism*. (Studia historica upsaliensia XVI). Diss. (sammanfattning). Uppsala universitet. Uppsala: Svenska bokförlaget/Norstedts.

Blanche, August (1872). Gustaf Adolf Montgomery. I *Illustrerad Tidning* 8/6 1861. Tryckt i: *Samlade arbeten. Minnesbilder. Med författarens lefnadsteckning af Adolf Hedin*. Stockholm: Bonniers, s. 105-107.

Boberg, Stig (1989). *Carl XIV Johan och tryckfriheten*. Göteborg.

Bondeson, Lars (1996). *Seder och bruk vid födelse och dop*. Stockholm: Verbum

Bonham-Carter, Victor (1978). *Authors by Profession*. Vol.1. From the introduction of printing until the Copyright Act 1911. Los Altos: William Kaufmann Inc.

Bonnier, Isidor Adolf (1935). *Anteckningar om svenska bokhandlare intill år 1935 påbörjade av Isidor Adolf Bonnier*. Del II. Stockholm och Uppsala. Kompletterade och utgivna av August Hånell. Stockholm: Albert Bonniers förlag.

Borell, Berit (1948). *De svenska liberalerna och representationsfrågan på 1840-talet*. Diss. Stockholms universitet. Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Boström, Hans-Olof (2000). Fredrik Blom i provinsen. Ingår i: *Byggnader och betydelser. En antologi om arkitektur*. Festskrift till Anders Åman. Johansson, Britt-Inger & Lovén, Christian (red.). Stockholm: Arkitektur, s. 85-97.

Bring, Samuel E. (1961). *Svenskt boklexikon 1700-1829. Riksdagshandlingar*. (Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet 32:2). Uppsala.

Bromé, Janrik (1936). *Östersunds historia*. Del 1. 1762-1862. Östersund.

Broschyr (1990). *Nationalencyklopedin*. Bd 3. Höganäs: Bra Böcker, s. 343.

Burman, Carina (2000). *Bremer. En biografi*. Stockholm: Bonniers.

Byberg, Lis (2001). "Den nye bokhistorien". Ingår i: *Norsk Tidsskrift för Biblioteksforskning*. Årg. 6. Nr. 15, s. 50-70.

Bygdén Leonard (1926). *Hernösands stifts herdaminne. Bidrag till kännedom om prästerskap och kyrkliga förhållanden till tiden omkring Luleå stifts utbrytning*. Del IV. Uppsala: Almqvist & Wiksell.

Bygdén, Leonard (1974). *Svenskt anonym- och pseodonymlexikon. Bibliografisk förteckning öfver uppdagade anonyma och pseodonymer i den svenska litteraturen*. Faksimilutgåva av originalupplagan med rättelser och tillägg samt person – och pseodonymregister. (1:a uppl. 1898-1915). Stockholm: Bokförlaget Rediviva. (Suecia Rediviva 40).

- Carlsson, Gunilla (2000). *Tre herrgårdar – en jämförelse mellan Svartå, Ölsboda och Krontorp*. Opublicerad C-uppsats i konstvetenskap. (2000:816). Karlstads Universitet.
- Carlsson, Sten (1961). Tiden efter 1718. *Svensk historia*. Del II. Carlsson, Sten & Rosén, Jerker. Stockholm: Bonniers.
- Carpelan, Tor (1958). *Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna*. Bd 2. Helsingfors: Frenckellska tryckeri Aktiebolagets förlag.
- Clausewitz, Carl von (2002). *Om kriget*. Översättning och granskning Hjalmar Mårtensson, Klaus-Richard Böhme och Alf W Johansson. (1:a uppl. 1832-34). Stockholm: Bonniers. Orig:s titel: Vom Kriige.
- Crusenstolpe, Magnus Jacob (1862). Gustaf Adolf Montgomery. Ingår i: *Svea. Folkkalender för 1862*. Årg.18. Stockholm: Bonniers, s. 158-161.
- Darnton, Robert (1998). Vad är bokhistoria ? Ingår i: *Böcker och bibliotek. Bokhistoriska texter*. Björkman, Margareta (red.). Lund: Studentlitteratur, s. 29-53.
- Edenheim, Ralph (1995). Åkerö. Ingår i: *Carl Gustaf Tessin. Kulturpersonen och privatmannen 1695-1770*. Stockholm: Atlantis, s. 107-122.
- Ehnmark, Anders (1999). *Minnets hemlighet. En bok om Erik Gustaf Geijer*. Stockholm: Norstedts.
- [Ehrenheim, Fredrik Wilhelm von] (1819). *Tessin och tessiniana. Biograpie med anecdoter och reflexioner, samlade utur framledne riks-rådet m.m. grefve C.G. Tessins egenhändiga manuscripter*. Stockholm.
- Elenius, Lars (1999). Förlusten av Finland – ett svenskt trauma. Ingår i: *Svenska överord. En bok om gränslöshet och begränsningar*. Granqvist, Raoul (red.). Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, s. 75-92.
- Elgenstierna, Gustaf (1998). *Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser*. Facsimileutgåva. (1:a uppl. 1930). Del V. Stockholm.
- Eneroth, Olof (1864). *Herregårdar uti Södermanland: Skildrade af O-E-. Med 57 taflor tecknade efter naturen af Fr. Richardt*. Stockholm.
- Eriksson, Bengt (2003). När Dick Harrison fick Augustpriset: Avundsjuka kolleger vägrade äta av tårtan! Ingår i: *Tidningen Boken*. Årg. 17. Nr. 3, s. 18-22.
- Eriksson, Karin (1975). *Studier i Umeå stads byggnadshistoria. Från 1621 till omkring 1895*. Diss. Umeå universitet. (Acta Universitatis Umensis. Umeå Studies in the Humanities 3). Umeå
- Eriksson, Karin (1988). Västerbottens landshövdingar. Ingår i: *Västerbotten*. Utgiven av Västerbottens museum och Västerbottens läns hembygdsförbund. Årg 19. Ny Följd. Nr. 4, s. 303-306.

- Fredriksson, Gunnar (1980). Lars Johan Hierta, Aftonbladet och den liberala pressideologin. Ingår i: *Aftonbladet – en svensk historia*. Stockholm: Tidens förlag, s. 13-128.
- Gamby, Erik (1998). Fredrik Rådberg. Publicist och demokrat i Karl Johanstidens Sverige. Ingår i: *Litteraturens vägar. Litteratursociologiska studier tillägnade Lars Furuland*. Uppsala: Gidlunds, s. 53-72.
- Garnert, Jan (1990). Belysning. Ingår i: *Nationalencyklopedin*. Bd 2. Höganäs: Bra Böcker, s. 399.
- Gejvall, Birgit (1988). *1800-talets stockholmsbostad. En studie över den borgerliga bostadens planlösning i hyreshusen*. 2:a omarbetade upplagan. (Monografier utgivna av Stockholms stad 16). Stockholm.
- Gillingstam, Hans (1987). Montgomery, släkt. Ingår i: *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 25. Stockholm, s. 191-199.
- Grade, A. (1918). Anckarsvärd, Carl Henric. Ingår i: *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 1, s. 626-641.
- Gustafsson, Madeleine & Lönnroth, Lars & Melberg, Arne & Räftegård, Börje (1993). Romanens väg till Röda rummet ca 1780-1880. Ingår i: *Den svenska litteraturen*. Bd III. De liberala genombrotten 1830-1890. Lönnroth, Lars & Delblanc, Sven (red.). Stockholm: Bonnier Alba, s. 53-88.
- Hammarlund, K.O. (1949). *Riksdagsåhörare. En äventyrlig nyhet på Karl Johans tid*. Stockholm: Norstedts.
- Harrison, Dick (2000). *På Klios fält. Essäer om historisk forskning och historieskrivning*. Lund: Historiska Media.
- Harrison, Dick (2002). *Karl Knutsson. En biografi*. Lund: Historiska Media.
- Hasselberg, Gösta (1944). *Vänersborgs historia*. Del II. Tiden 1834-1944. Göteborg.
- Hasselberg, Ylva (1998). *Den sociala ekonomin. Familjen Clason och Furudals bruk 1804-1856*. (Studia Historica Upsaliensia 189). Diss. Uppsala universitet. Uppsala.
- Hasselberg, Ylva. Müller, Leos & Stenlås, Niklas (2002). Åter till historiens nätverk. Ingår i: *Sociala nätverk och fält*. Gunneriusson, Håkan (red.). Utgiven av Uppsala universitet. (Opuscula Historica Upsaliensia 28). Uppsala, s. 7-31.
- Hedberg, Magnus (1992) *Bergverk i Jämtlands län. Dröm och verklighet 1651-1871*. Lidingö: Science & Art.
- Hederyd, Olof (1992). *Haparanda efter 1809*. (Tornedalens historia III). Haparanda: Birckarlens förlag.
- Hildebrand, Bengt (1939). Biografisk historiografi och Svenskt biografiskt lexikon. Några huvudlinjer av utvecklingen. Ingår i: *Personhistorisk tidskrift*. Årg. 40. s. 138-206.

- Hildebrand, Bengt & Westin, G. (1949). Nils Johan Ekdahl. Ingår i: *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 12. Stockholm, s. 584-591.
- Holm, Gunilla (1987). *Jämtlands bibliotek - Jämtlands läns bibliotek*. Opublicerat specialarbete. Högskolan i Borås. Institutionen Bibliotekshögskolan. Borås.
- Holm, Nils F. (1949). Fredrik Wilhelm (von) Ehrenheim. Ingår i: *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 12. Stockholm, s. 267-273.
- Holst, Walfrid (1931). *Carl Gustaf Tessin under rese-, riksdagsmanna- och de tidigare beskickningsåren*. Diss. Lund: Borelius.
- Hårdstedt, Martin (2002). *Om krigets förutsättningar. Den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i Norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808-09*. (Skrifter från institutionen för historiska studier 3). Diss. Umeå Universitet. Umeå.
- Höjer, Torvald T:son (1960). *Carl XIV Johan. [3] Konungatiden*. Stockholm: Norstedts.
- Jacobson, Gustaf (1931). Wilhelm Fredric Achates Dalman. Ingår i: *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 10. Stockholm, s. 93-112.
- Jacobsson, Roger (1995). *Boklig kultur i Umeå före 1850. Om tryckeriverksamhet och bokförmiddling*. Utgiven av Avd. för bok- och bibliotekshistoria. Lunds universitet. (Bokhistoriska skrifter 1). Stockholm: Carlssons.
- Jacobsson, Roger (1998). *På bokhistoriskt vis. Ouvertyrer & utblickar*. Utgiven av Avd. för bok- och bibliotekshistoria. Lunds universitet. (Bokhistoriska skrifter 2). Stockholm: Carlssons.
- Jansson, Allan (1935). *Försvarsfrågan i svensk politik från 1809 till Krimkriget*. Diss. Uppsala universitet. Uppsala.
- Jansson, E.Alfred (1946). *Boo sockens historia*. Stockholm.
- Johannesson, Eric (1987). August Blanche, den ädle folktalaren. Ingår i: *Heroer på offentlighetens scen. Politiker och publicister i Sverige 1809-1914*. Stockholm: Tiden, s. 80-172.
- Johansson, Alf W. (1988). *Europas krig. Militärt tänkande, strategi och politik från Napoleon-tiden till andra världskrigets slut*. Stockholm: Tiden.
- Johnson, Paul (1992). *Det modernas födelse 1815-1830*. Översättning: Margareta Eklöf. Stockholm: Ratio. Orig:s titel: The birth of the modern: world society 1815-1830.
- Junnila, Olavi (1972). *Ruotsiin Muuttanat Adolf Iwar Arwidsson ja Suomi (1823-1858)*. (Historiallisia Tutkimuksia 87). English summary: Adolf Iwar Arwidsson as a Finnish emigrant in Sweden (1823-1858). Diss. Helsingfors.
- Karlbom, Rolf (1965). Ehrenheim och Fryxell. Till frågan om frihetstidens rehabilitering under 1800-talet. Ingår i: *Scandia*. Årg. 31. Nr. 1, s. 173-188.

Karlbom, Rolf (1967). *Hungerupplopp och strejker 1797-1867. En studie i den svenska arbetar-rörelsens uppkomst*. Lund: Gleerups.

Kihlberg, Leif (1968). *Lars Hierta i helfigur*. Stockholm: Bonniers.

Klinge, Matti (1983). *Runebergs två fosterland*. 2:a uppl. Helsingfors: Söderström & C:o.

Klindt-Jensen, Ole (1976). *Moesgård*. 2:a uppl. Utgiven av Forhistorisk museum- Moesgård. Højbjerg.

Konow, Jan von (1989). Adel. Ingår i: *Nationalencyklopedin*. Bd 1. Höganäs: Bra Böcker, s. 48-50.

Krigsarkivets beståndsöversikt (1995). Del 9. Kartor och ritningar. Fotografica. Bibliotek. Gäfvert Björn (red.). (Meddelanden från Krigsarkivet XVII). Stockholm.

Lagerlöf, Selma (1998). Gösta Berlings saga. (1:a uppl. 1891). Ingår i: *Gösta Berlings saga. Ur Osynliga länkar. Ur Kristuslegender*. (Sveriges klassiker). Stockholm: Gedins, s. 15-320.

Lagerqvist, Lars & Nathorst-Böös, Ernst (2002). *Vad kostade det ? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Stockholm: Natur och Kultur / LTs förlag.

Landberg, Georg (1973). *Hans Järta som landshövding i Kopparbergs län 1812-1822. Mot bakgrund av tidigare verksamhet och samhällstänkande*. (Skrifter utgivna av Statsvetenskapliga Föreningen i Uppsala Nr 65). Diss. Uppsala universitet. Stockholm: Rabén & Sjögren.

Landberg, Georg (1975). Hans Järta. Ingår i: *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 20. Stockholm, s. 525-535.

Libell (1993). *Nationalencyklopedin*. Bd 12. Höganäs: Bra Böcker, s. 263.

Lilljebjörn, Henrik (1912). *Minnen från förra hälften av 1800-talet, utg. av E.G. Lilljebjörn med 17 illustrationer av författaren*. Andra uppl. (1:a uppl. 1867). Stockholm: Wilhelm Billes bokförlag.

Lindahl, Göran (1988). Byggnadskonst i Värmland. Ingår i: *Ditt Värmland. Kulturmiljöprogram för Värmland och värmlänningar*. Del 1. Utgiven av Kulturmiljöenheten, Länsstyrelsen i Värmlands län. Karlstad, s. 132-165.

Linnström, Hjalmar (1961). *Svenskt boklexikon åren 1830-1865*. Del 1-2. 2:a uppl. (1:a uppl. 1867-1884). Uppsala: Bokgilletts förlag.

Lundström, Bo (1999). *Officeren som arkitekt och konstnär i det svenska 1800-talet*. (Acta Universitatis Upsaliensis Ars Suetica 18). Diss. Uppsala universitet. Uppsala.

Lönnroth, Ami & Mattsson, Per Eric (1996). *Tidningskungen. Lars Johan Hierta – den förste moderne svensken*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.

- Malmquist, Jan-Eric (1998). Kongl. redaktörer. Ingår i: *Några hyll(nings)centimeter*. Burius, Anders mfl. (red.). Festskrift till Folke Sandgren. Utgiven av Kungliga Biblioteket. (Acta Bibliothecae Regiae Stockholmiensis 58). Stockholm, s. 299-314.
- Mannerheim, Johan (1983). Svenska boktryckarlängder 1483-1983. Ingår i: *Svensk boktryckerihistoria 1483-1983 med inledande öfversigt. Af G.E. Klemming och J.G. Nordin*. Jubileumsutgåva 1983 med tillägg. Stockholm: Mannerheim & Mannerheim, s. 77-112.
- Martin, Frank (1949). Gustaf Adolf Montgomery. Ingår i: *Svenska män och kvinnor, biografisk uppslagsbok*. Bd 5. Stockholm, s. 333.
- Mickwitz, Joachim (1999). Åboromantiken och A.I. Arwidsson. Ingår i: *Finlands svenska litteraturhistoria*. Första delen: Åren 1400-1900. Utgiven av Svenska Litteratursällskapet i Finland. Stockholm: Atlantis, s. 216-219.
- Montesquieu, Charles Louis de Secondat de La Brède et de (1990). *Om lagarnas anda*. Inledning och urval av Stig Strömholm. Översättning av Dagmar Lagerberg. (1:a uppl. 1759). Stockholm: Ratio. Orig:s titel: De l'esprit des loix.
- Montgomery, Gustaf Adolf; för perioden 1812-1842: se verkförteckningen, bilaga 2.
- Montgomery, Gustaf Adolf (1859). Reklamation (1:sta) af Landshöfding G. Montgomery; införd i *Post och Inrikes-Tidningar* N:o 157 den 6 juli 1852. Tryckt i: *Historiska reklamationer rörande 1788, 89 och 90, samt 1808 och 9 årens fälttåg i Finland*. Örebro: N.M. Lindh, s. 1-3.
- Montgomery, Gustaf Adolf (1860). Johan Fredrik Eek. Ingår i: *Svenskt biografiskt lexikon*. Ny följd. Bd 3. Örebro: N.M. Lindhs förlag, s. 250-252.
- Montgomery, Gustaf Adolf (1877). Gustaf Adolf Montgomery. Tillägg och rättelser. Ingår i: *Svenskt biografiskt lexikon*. Ny följd. Bd 7. Stockholm: F&G Beijers förlag, s. 512-514.
- Mortensen, Johan (1913). *Från Aftonbladet till Röda rummet: strömningar i svensk litteratur 1830-1879*. 2:a uppl. (1:a uppl. 1905). Stockholm.
- Murray, Robert (1979). *Var är den vän? En bok om Johan Olof Wallin*. Stockholm: Skeab Verbum.
- Mykland, Knut (1996). Fra Sögaden til Strandgaten 1807-1880. *Trondheims historie 997-1997*. Bind 3. Sandnes Jorn mfl.(red.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Mäkinen, Ilkka (2000). *P.U.F. Sadelin (1788-1858) Präst, skribent och biblioteksman*. (Finnish Information Studies 15). Översatt av Solveig Stormbom. Utgiven av Universitetet i Tammerfors - Åbo Akademi - Universitetet i Uleåborg.
- Möller, Håkan (1997). *Den Wallinska psalmen*. Brodd, Sven-Erik & Selander, Sven-Åke (red.). (Kyrkovetenskapliga studier 56). Diss. Uppsala universitet. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Nilsson, Göran B. (1988). Historia som humaniora. Ingår i: *Historisk tidskrift*. Årg. 108. Nr. 1, s. 1-13.

Norberg, Johan (1999). *Den svenska liberalismens historia*. Stockholm: Timbro.

Nordahl, Helge (2003). Ulf Birgersson – den förste klosterhistorikern i Vadstena. Ingår i: *Parnass. De litterära sällskapens tidskrift om skönlitterära klassiker*. Årg. 11. Nr. 2, s. 16-23.

Nordkvist, Rickard (2001). *De namnlösa drömmarnas tid. En analys av fyra adelsmäns inställningar till den s.k. "centralförsvarsprincipen" under riddarhusdebatten 1828-30*. Opublicerad C-uppsats i historia. Karlstads universitet. (2001:843). Karlstad.

Nordmark, Dag (2001). Liberalernas segertåg. Ingår i: *Den svenska pressens historia*. Del II. Åren då allting hände (1830-1897). Gustafsson, Karl Erik & Rydén, Per. (red.). Stockholm: Ekerlids förlag, s. 18-125.

Palmer, Alan (1992). *Bernadotte. Napoleons marskalk. Sveriges kung*. Översättning av Brita Ahlberg. Stockholm: Bonnier Alba. Orig:s titel: Bernadotte - Napoleons Marshal, Sweden's King.

[Palmgren, Leonard] (1832). *En liten Diversion i den sig kallade Okändes (eller rättare Ökändes) sista hälsning, eller Den Swarte Riddaren, f.d. Ryttmästaren, nu mera Barn-Guvernör. Af Tertius Intervenens eller L. och P.* Stockholm.

Pamflett (1994). *Nationalencyklopedin*. Bd 14. Höganäs: Bra Böcker, s. 586.

Paskill (1994). *Nationalencyklopedin*. Bd 15. Höganäs: Bra Böcker, s. 3.

Pilbeam, Pamela (1999). The Liberal Revolution and the Restoration liberals, 1814-1830. Ingår i: *French history since Napoleon*. Alexander, Martin S. (ed.) London: Arnold Publishers, s. 31-58.

Quist, Axel (1983). *En bok om Värmdö skeppslag. Med gårdshistoriker för Värmdö, Bo, Gustafsberg och Ingarö socknar*. Norberg, Rune. (utg.). (1:a uppl. 1949). Faksimilutgåva. Stockholm: Rekolid.

Reid, Peter H. (2001). The Decline and Fall of the British Country House Library. Ingår i: *Libraries & Culture. Journal of library history*. Vol. 36. No. 2, s. 343-366.

Resare, Ann (1970). *Boo vid vattnet. Sammandrag av byggnadshistorisk inventering i Boo kommun 1967-68*. Utgiven av Boo kulturnämnd. Nacka.

Ridderstad, Per S. (1990). Den Lindhska firman och 1800-talets teknikförnyelse. Ingår i: *Lindhs litterära industri. Ett tryckeri och förlag i Örebro*. Gustafsson, Lars (red.). Utgiven av Örebro universitet. (Örebro Studies 5). Örebro, s. 101-114.

Rolén, Mats (1995). Landshövdingarna i Jämtlands län. Biografiska notiser. Ingår i: *Kring länsherrens gård. Länsstyrelsen i Jämtlands län 1810-1995*. Östersund: s. 159-163.

Roos, John E. (1953). *Gustaf Montgomery som historiker och medborgare*. (Historiska och litteraturhistoriska studier 29. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 338). Helsingfors, s. 219-237.

Roos af Hjelmsäter, Leonard Henrik (1823). *Porträtter af åtskillige 1823 års riksdagsmän*. Stockholm.

Rosengren, Cecilia (1999) *Tidevarvets bättre genius. Föreställningar om offentlighet och publicitet i Karl Johanstidens Sverige*. Diss. Göteborgs universitet. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Runeby, Nils (1966). Konservatismens motståndare i det tidiga 1820-talets Sverige. Ingår i: *Statsvetenskaplig Tidskrift*. Årg. 69. Nr. 4, s. 292-325.

Rydqvist, Johan Erik (1839). *Johan Olof Wallin. En minnesteckning*. Stockholm.

Rådberg, Adolf Fredrik (1847). Ingår i: *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*. Bd 13. Örebro: N.M. Lindh, s. 102-106.

Schagerholm, Annki (1994). Utmordisk litteratur före 1800. Ingår i: *På spaning efter värm-ländska herrgårdsbibliotek*. Utgiven av Centrum för historisk-filosofisk forskning. Högskolan i Karlstad. (Arbetsrapport 94:1. Humaniora). Karlstad, s. 31-46.

Schauman, August (1922). *Levnadsminnen. Från sex årtionden i Finland*. Förra delen. Ny illustrerad upplaga. (1:a uppl. 1892-94). Stockholm: Björck & Börjesson.

[Schinkel, Berndt von] (1855). *Minnen ur Sveriges nyare historia, samlade av Berndt von Schinkel*. Utgivna av C.W. Bergman. Del VII. Carl Johan och hans tid (1812-1814). Stockholm: P.A. Norstedt & Söner.

Schultz, Gösta von (1968). Krontorp. Ingår i: *Slott och herresäten i Sverige*. Västergötland, Dalsland. Värmland. Bd 2. Malmö: Allhems förlag, s.291-297.

Sjöberg, Lars (2000). Inredningar på slott och herrgårdar. Ingår i: *Carl Hårleman. Människan och verket*. Stockholm: Byggförlaget, s. 184-231.

Sjöberg, Nils (1908). Åkerö. Ingår i: *Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början*. Södermanland. Stockholm, s. 312-320.

Sjöberg, Ursula (1994). *Carl Christoffer Gjörwell 1766-1837. Byggnader och inredningar i Sverige och Finland*. Stockholm: Stockholmia.

Stecksén, Birger (1981). *Umeå stads historia 1588-1888*. Facsimileutgåva. (1:a uppl. 1922). (Norrländska skrifter 6). Umeå: Två förläggare bokförlag.

Stensson, Rune (1986). *Magnus Brahe och Carl XIV Johan. Konservatismen mot det "liberala ovädret"*. Uppsala: Bokförlaget Carmina.

Svedjedal, Johan (1987). *Almqvist – berättaren på bokmarknaden. Berättartekniska och litteratursociologiska studier i C.J.L. Almqvists prosafiktio kring 1840*. (Skrifter utgivna av

Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala Nr.21).
Diss. Uppsala universitet. Uppsala.

Svensson, Jan (1999). Aftonbladet i 1830-talets offentliga samtal. Ingår i: *Grundad 1830 av Lars Johan Hierta*. Gustafsson, Karl Erik & Rydén, Per (red.). Utgiven av Nordicom-Sverige. Göteborgs universitet. (Skriftserien Sylwan 4). Göteborg, s. 45-54.

Sylwan, Otto (1935). Till svensk biografis historiografi. Ingår i: *Sammlaren. Tidskrift för svensk litteraturhistorisk forskning*. Ny följd. Årg.16, s. 90-112.

Söderlund, Petra (2000). *Romantik och förnuft. V.F. Palmblads förlag 1810-1830*. (Skrifter utgivna av avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala. 43). Diss. Uppsala universitet. Uppsala: Gidlunds förlag.

Tarkiainen, Kari (1993). Inflyttarna från Finland och de finska minoriteterna under tiden 1809-1944. *Finnarnas historia i Sverige*. Del 2. Utgiven av Finska historiska samfundet i Helsingfors och Nordiska museet i Stockholm. Stockholm.

Tarkiainen Kari (2002). Svenska finlandsuppfattningar under tvåhundra år. Ingår i: *Det hotade landet och det skyddade. Sverige och Finland från 1500-talet till våra dagar. Historiska och säkerhetspolitiska betraktelser*. Suominen, Tapani & Björnsson, Anders (red.). Stockholm: Atlantis, s. 67-86

Theories of history (1959). *Readings from Classical and Contemporary Sources*. Gardiner Patrick (ed.). London: Collier Macmillan Publishers, s. 211-224.

Thurén, Torsten (1997). *Källkritik*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

Tjerneld, Andreas (2000). Carl Henric Anckarsvärd - alltid i opposition. Ingår i: *Biblis. Tidskrift för bokhistoria, bibliografi, bokhantverk, samlande*. Utgiven av Biblis, vänförening till Kungl. Biblioteket. Vol. 3. Nr. 3-4, s. 60-62.

Torbacke, Jarl (1998). På tröskeln till aftonbladsepoken. Ingår i: *Perspektiv på Post- och Inrikes Tidningar*. Gustafsson, Karl Erik & Rydén, Per (red.). Utgiven av Nordicom-Sverige och Göteborgs universitet. (Skriftserien Sylwan 1). Göteborg, s. 61-74.

Torbacke, Jarl (2000a). Nu grundläggs den moderna utvecklingen (1809-1830). Ingår i: *Den svenska pressens historia*. Del I. I begynnelsen (tiden före 1830). Gustafsson, Karl Erik & Rydén, Per (red.). Stockholm: Ekerlids förlag, s. 216-311.

Torbacke, Jarl (2000b). Om behovet av att skapa opinion. Svenska militära tidningar och tidskrifter under 1800-talet. Ingår i: *Historia, krig och statskonst, en vänbok till Klaus-Richard Böhme*. Zetterberg, Kent & Åselius, Gunnar (red.). Stockholm: Probus Förlag, s. 239-260.

Ullberg, Gösta (1967a). *Huså bruks historia*. Östersund.

Ullberg, Gösta (1967b). Landshövding Gustaf Adolf Montgomery. Ingår i: *Jämten. Föreningen Heimbygdas årsbok 1967*. Årg. 60. Östersund: Heimbygdas förlag, s. 91-108.

Vegesack, Thomas von (1995). *Smak för frihet. Opinionsbildningen i Sverige 1755-1830*. Stockholm: Natur och Kultur.

Wacklin, Sara (1974). *Hundra minnen från Österbotten*. 2:a uppl. (1:a uppl. 1844-45). Utgiven av Vitterhetskommissionen. Helsingfors: Schildts.

Wallberg, Evabritt (1996). Krigsvetenskapsakademiens bibliotek. Ingår i: *Fäderneslandets försvar. Kungl. Krigsvetenskapsakademien 1796-1996*. Norberg, Erik (red.). Stockholm: Atlantis, s. 373-389.

Waller, Sture M. (1949). Eek, Johan Fredrik. Ingår i: *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 12. Stockholm, s. 184-189.

Waller, Sture M. (2001). *Den svenska pressens upplagor 1824-1872*. Gustafsson, Karl Erik & Rydén, Per (red.). Utgiven av: Nordicom-Sverige, Göteborgs universitet. (Skriftserien Sylwan 8). Göteborg

Wallmark, Clara (1914). *Pehr Adam Wallmark. En tidsbild från adertonhundralets första hälft*. Stockholm: Ivar Haeggströms boktr. & bokförl.

Wallmark, Pehr Adam (1852). Pehr Adam Wallmark. Ingår i: *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*. Bd 19. Örebro: N.M. Lindhs förlag, s. 345 -473.

Westerberg, Lennart (1972). *Reformatorn på Kungsgården Johan Fredrik Boy*. (Skrifter utgivna av Jämtlands läns bibliotek III). Östersund.

Westerberg, Lennart (1980). Kungsgården – dess herrar och hus. Ingår i: *Fältjägaren*. Medlemsblad för Kongl. Jämtlands Fältjägarregemente och dess kamratförening, Fältjägarföreningen. Nr. 51, s. 72-94.

Wichman, Holger (1962). Bergsbruk, handel och hantverk. Östersunds utveckling. Ingår i: *Jämtlands och Härjedalens historia*. Del IV. 1720-1880. Stockholm: Norstedts, s. 524-547.

Wichman, Knut (1927). *Karl XIV Johans regering och den liberala oppositionen under 1830-talets senare hälft*. Diss. Göteborg: Pehrssons förlag.

Wikén, Erik (1941). Sveriges hjälp till grekerna på 1820-talet. Ingår i: *Svensk tidskrift*. Årg. 28, s. 347-352.

Wrede, Johan (1999). Johan Ludvig Runeberg – klar och gåtfull. Ingår i: *Finlands svenska litteraturhistoria*. Första delen: Åren 1400-1900. Utgiven av Svenska Litteratursällskapet i Helsingfors. Stockholm: Atlantis, s. 242-263.

Zander, Ulf (2002). Fänrik Ståls Sverige. Ingår i: *Svenska krig och krigiska svenskar. Historisk antologi*. Bergsten, Magnus (red.). Lund: Historiska Media, s. 77-94.

Zielfeldt, Daniel August (1843). Gustaf Adolf Montgomery. Ingår i: *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*. Bd 9. Uppsala: Palmblad & C., s. 133-137.

Åberg, Åke (1987). *Från Kellgren till Onkel Adam. Studier i provinsens litterära system.* (Västerås kulturnämnds skriftserie 15). Diss. Uppsala universitet. Västerås.

Åhlén, Bengt & Agneta (2003). *Censur och tryckfrihet. Farliga skrifter i Sverige 1522-1954.* Vejbystrand.

Åstrand, Sven (1975). Karl XIV Johan. Ingår i: *Svenskt biografiskt lexikon.* Bd 20. Stockholm, s.683-700.

Öhrström, Eva (1998). Mathilda Orozco – italiensk gratie i svensk salong. Ingår i: *Nordisk salonkultur. Et studie i nordiske skönånder og salonmiljøer 1780-1850.* Scott Sørensen, Anne (red.). (Odense University Studies of Scandinavian Languages and Literatures vol. 38). Odense: Odense Universitetsforlag, s. 171-188.

Öhrström, Eva (1998). Musikalisk salong i Europa och Norden – en översikt. Ingår i: *Nordisk salonkultur. Et studie i nordiske skönånder og salonmiljøer 1780-1850.* Scott Sørensen, Anne (red.). (Odense University Studies of Scandinavian Languages and Literatures vol. 38). Odense: Odense Universitetsforlag, s. 57-75.

Bilaga 1. Tabeller över familjerna Montgomery och Wallmark 1812-1842

Gustaf Adolf Montgomery (1739-1803). Major vid Österbottens infanteriregemente. Sedan arrendator i Limingo, Finland. Gift 1776 med:

Hedvig Helena Löthman (1753-1831). Efter makens död bosatt hos sonen Carl Georg.

Barn 1-9:

1. Johan Robert (1777-1783).
2. Carl Georg (1779-1846). Fanjunkare vid Österbottens infanteriregemente. Sedan bosatt i Siikajoki socken, Finland. Gift 1807 med Elisabeth Magdalena Snellman (1775-1837).
3. Fabian Hugo (1782-1832). Stadsfiskal i Kajana, Finland.
4. Maria Gustava (1783-1784).
5. Hedvig Maria (1785-1841). Gift 1810 med Johan Kivikangas (1768-1830), bonde i Siikajoki socken, Finland.
6. Johanna Fredrika (1787-1839). Gift 1819 med Anders Louvet (1765-1836), bonde i Haapaniemi, Finland.
7. Gustaf Adolf (1790-1861). Se denna uppsats.
8. Edvard (1793-1857). Fanjunkare. Postmästare i Kajana, sedan i Eckerö, Åland (Finland). Gift 1816 med Eva Lovisa Elfving (1796-1876).
9. Charlotta (1794-1826). Gift 1816 med P.J. Eschelsson (1784-), kofferdikapten i Gamla Karleby, Finland.

Pehr Adam Wallmark (1777-1858). Bibliotekarie, publicist, författare i Stockholm. Gift 1) 1802 med: Sophia Elisabeth Isoz (-1836).

2) 1847 med Hedvig Elisabeth Vallgren (1811-1868).

Barn 1-7 i första äktenskapet:

1. Sophia Margareta. (1802-1868). Gift 1822 med Gustaf Beskow (1799-1890), grosshandlare i Stockholm.
2. Hedvig Elisabeth. (1804-1874). Gift 1826 med Gustaf Adolf Montgomery.
3. Fredrika Carolina "Fredrique". (1805-1866). Gift 1838 med Nils Johan Ekdahl (1799-1870), kyrkoherde i Adolf Fredriks församling i Stockholm.
4. Eva Albertina. (1808-1809).
5. Louise. (1810-1822).
6. Charlotta Sabina. (1812-1815).
7. Clara. (1814-1822).

Barn 1-2 i andra äktenskapet:

1. Ernst Adam. (1834-).
2. Clara Lovisa. (1847-).

Gustaf Adolf Montgomery. (1790-1861).

Hedvig Elisabeth Wallmark. (1804-1874).

Barn 1-8:

1. Hedvig Clara Gabriella. (1827-1898).
 2. Carl Magnus Gustaf. (1829-1831).
 3. Lovisa (Louise) Elisabeth Charlotta. (1832-1901).
 4. Gustaf Gabriel. (1836-1837).
 5. Matilda Sofia Carolina. (1838-1923).
 6. Carl Gustaf Oskar. (1841-1863).
 7. Märta Maria Augusta. (1843-1906).
 8. Oskara Carolina Gustava. (1844-1929).
- Fosterdotter. Maria Ulrica "Mimi" Möller. (1812-1870).
Fosterson. Olof Wilhelm Gustaf Norrman. (1835-1902).

Källor:

Beskow. 1995. *Svenska släktkalendern 1995*, s. 56.

Bygdén, Leonard. 1926. *Hernösands stifts herdaminne*. Del IV, s. 280.
Carpelan, Tor. 1958. *Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna*. Bd 2, s. 730-732.
Elgenstierna, Gustaf. 1998. *Den introducerade svenska adelns ättartavlor med tillägg och rättelser*. Bd V, s. 284-286.
Hildebrand, Bengt & Westin, G. 1949. Nils Johan Ekdahl. *Svenskt biografiskt lexikon*. Bd 12, s. 584.
Wallmark, Pehr Adam. 1852. Wallmark Pehr Adam. *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män*. Bd 19, s. 566-568.

Bilaga 2. Förteckning över Gustaf Adolf Montgomerys verk under perioden 1812-1842

Egna verk

1820. *En officers vid f.d. finska armén Lefnadshändelser och Missöden (Af framl. Öfverste Eek); jemte nekrologiska bidrag af G.M. Båda dessa afhandlingar säljas til förmån för öfverste Eeks i yttersta fattigdom efterlämnade enka och oförsörjda barn*. Stockholm, tryckt hos Carl Deleen, 48 s. (källa i uppsatsen).

1823. *Dictamen hos höglofl. Ridderskapet och adeln angående förändrandet av arméens nuvarande organisation på inspectioner och brigader*. Stockholm, tryckt hos Fr.B.Nestius, 32 s.

1823. *Några ord i anledning af den hos ridderskapet och adeln gjorda motionen om indragning af stipendier som blifwit anslagne till understöd för präster, som studera medicinen*. Uppsala, tryckt hos Palmblad & C. (källa i uppsatsen)

1823. Tal öfver Friherre Samuel Gustaf Hermelin. Ingår i: *Tal, till åminnelse af aflidne riksdagsmän. Den 16 april 1823*. Stockholm, tryckt hos Georg Scheutz, s. 26-32. (källa i uppsatsen).

1823. *Stamtafla öfver adeliga ätten Montgommerie, N° 1960 B*. Nyköping, tryckt hos P.E Winge. (källa i uppsatsen).

1825. *Biografi öfwer f.d. Landshöfdingen och Riddaren med Stora korset af K. Swärdsorden, Wälborne herr Gustaf Edelstam (Aftryck utur Dagbladet Journalen N:o 217 o.f.)* Stockholm, tryckt i Ecksteinska Boktryckeriet, 56 s. (källa i uppsatsen).

1827. *Biografi öfver framledne general-löjtnanten m.m. friherre Ernst von Vegesack*. Stockholm, tryckt i Ecksteinska Tryckeriet. 83 s. (källa i uppsatsen).

1828. Vid Bernhard Gustaf Beskows graf, den 30:de April 1828. Ingår i: *Minnen af den 30:de april 1828*. Stockholm, tryckt i Ecksteinska tryckeriet, s. 7-8.

1829. *Anmärkningar och idéer, i anledning af friherre Anckarswärds Tankar om Sveriges försvarsanstalter, upplästa i höglofl. ridderskapets och adelns plenum*, af Gust. Montgomery. Stockholm, tryckta i Ecksteinska boktryckeriet, 58 s. (källa i uppsatsen).

1831. *En Blick på våra andelige talare, med anledning af de under loppet af innewarande år i hufwudstaden utkomna afskeds = och inträdes=predikningar i S:t Jacobs och Johannis församlingar, af Biskopen m.m. Doctor Hedrén, och kyrkoherden Doct. Pettersson, jemte*

Ordens =Biskopen Doct. Wallins Inwignings=Tal den 26 September 1830. Af X.X.
Stockholm, tryckt hos L.J. Hierta, 26 s. (källa i uppsatsen).

1831. *Anmärkningar i anledning af de, under loppet af år 1830, utkomna: handlingar rörande Sweriges äldre, nyare och nyaste historia, samt historiska personer, utgifne af ett sällskap. Aftryck ur Journalen.* Stockholm, tryckta i Ecksteinska Boktryckeriet, 35 s. (källa i uppsatsen).

1831. *Swar på skriften: "Anmärkningar, framkallade af Recensionen i Journalen, i anledning af handlingar rörande Sweriges äldre, nyare och nyaste historia, samt historiska personer. Delen 1-3."* Stockholm: Ecksteinska Boktryckeriet, 56 s. (källa i uppsatsen).

1831. *Anmärkningar öfwer och upplysningar i anledning af handlingar rörande Sweriges äldre, nyare och nyaste historia, samt historiska personer, hwaraf under årloppet utkommit i fortsättning IV, V och VI delarne. Aftryck ur Journalen för Nov. månad 1831.* Stockholm: Ecksteinska Boktryckeriet, 91 s. (källa i uppsatsen).

1832. *Anmärkningar öfwer och upplysningar i anledning af handlingar rörande Sweriges äldre, nyare och nyaste historia, samt historiska personer, VII:de delen: jemte ett ord till swar på skriften: Den okändes sista helsning till Recensenten af de historiska handlingarna och hans Recensent i Aftonbladet N:o 155 d.å.* Stockholm, tryckt i Ecksteinska Boktryckeriet, 66 s. (källa i uppsatsen).

1832. Om potäters uppdragande genom frön. Ingår i: *Kongl. Svenska lantbruksakademiens handlingar*, s. 137-148.

1835. Carl Johan Adlercreutz. Ingår i: *Biographiskt lexicon öfver namnkunniga svenska män.* Bd 1. Uppsala: Palmblad & C., s 328-340. (källa i uppsatsen).

1839. Samuel Gustaf Hermelin. Ingår i: *Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenske män.* Bd 6. Uppsala: Palmblad & C., s 115-120. (källa i uppsatsen).

1840. *En röst från fjellen. Politiska åsigter.* Stockholm, tryckt hos P.A. Norstedt & Söner, 56 s. (källa i uppsatsen).

1842. *Historia öfver kriget emellan Sverige och Ryssland åren 1808 och 1809.* Del 1-II. (Refereras även i texten till som *verket över finska kriget och Finska krigshistorien*) Örebro: N.M. Lindhs förlag, 297 + 310 s. (källa i uppsatsen).

Utgivit

1819. [Eek, Johan Fredrik]. *En officerares vid f.d. finska armén Lefnadshändelser och Missöden.* Stockholm, tryckt hos Carl Deleen, 38 s. (källa i uppsatsen).

1821. Dodsley, Robert. *Reglor för människolifvets rätta användande, från ett manuskript af en gammal indiansk Bramin.* Översättning av Ebba Maria Montgomery f. Sparre. Nyköping, tryckt hos P.E. Winge. Orig:s titel: *The oeconomy of human life...written by an ancient bramin.* 78 s.

1824. [Tessin, Carl Gustaf]. *Carl Gustaf Tessins dagbok: 1757*. Stockholm, Fredrik Fabian Montgomery (förlag), tryckt i Ecksteinska tryckeriet, 302 s. (källa i uppsatsen).

Översatt

1820. Rogniat, Joseph *Berättelse om Saragossas och Tortosas belägring av fransmännen, under sista spanska kriget*. Stockholm, tryckt hos Carl Deleen, 154 s. Orig:s titel: Relation des sièges de Saragosse et de Tortose par les Francais, dans la dernière guerre d'Espagne. (källa i uppsatsen).

1833. Grassi, Alfio. *Turkiska kartan eller Ottomanniska Rikets Religiösa, Civila och Militära Organisation, af M. Grassi (Alfio), Högre Officer, Riddare af Heders-Legion. Öfversättning af Gustaf Montgomery*. Örebro: N.M. Lindhs förlag. 476 s. Orig:s titel: Charte turque, ou Organisation religieuse, civile et militaire de l'empire ottoman: suivie de quelques réflexions sur la guerre des Grecs contre les Turcs. (källa i uppsatsen).

Övrigt

1827. ”Inom Sverige har länge saknats...en militär tidning” Erbjudande om prenumeration på Medborgerlig Militair-Tidning. Tryckt i Ecksteinska Tryckeriet. 1841. *Grufsång*. Tryckt i: Ullberg Gösta (1967a) *Huså bruks historia*. Östersund, s. 231-233. (källa i uppsatsen). Sedan 1820-talet medverkande i *Aftonbladet*, *Dagligt Allehanda*, (*Allmänna Journalen*, *Stockholms-Posten*, m.m. Från juli 1827 till april 1828 utgivare av *Medborgerlig Militair-Tidning*.

Källor: Se kapitel 1.4.1.

Bilaga 3. Ordförklaringar

Broschyr, småtryck, häftad trycksak av mindre omfattning, högst 48 sidor.

Källa: Nationalencyklopedin. Bd 3. (1990), s. 343.

Corps-de-logie. Det egentliga bostadshuset i en herrgårdsanläggning.

Libell, liten skrift, skrivelse.

Källa: Nationalencyklopedin. Bd 12. (1993), s.263.

Pamflett, liten stridsskrift i något aktuellt ämne, smådeskrift, nidskrift. Användes flitigt under franska revolutionen. I svensk litteratur har Crusenstolpe få jämlingar som pamflettist i betydelsen smådeskrivare.

Källa: Nationalencyklopedin. Bd 14. (1994), s. 586.

Paskill [paskvill], anonym smådeskrift.

Källa: Nationalencyklopedin. Bd 15. (1994), s. 3.

Bilaga 4. Förkortningar och pseudonymer

Förkortningar

Brfv = (Stockholms) Brandförsäkringsverk.

GUB = Göteborgs Universitetsbibliotek.

HLA = Landsarkivet i Härnösand.

KB = Kungliga Biblioteket, (Stockholm).

KrA = Krigsarkivet, (Stockholm).

RA = Riksarkivet, (Stockholm).

rd bco = riksdaler banco.

rd rgs = riksdaler riksgälds.

SSA = Stockholms Stadsarkiv.

SVAR = Svensk Arkivinformaton.

TF = Tryckfrihetsförordning.

ULA = Landsarkivet i Uppsala.

ÖLA = Landsarkivet i Östersund.

Pseudonymer

AIA = Adolf Iwar Arwidsson, (1791-1858).

Carl Johan = Carl XIV Johan, (1769-1844).

CHA = Carl Henric Anckarsvärd, (1782-1865).

Den okände = Georg Adlersparre, (1760-1835).

Ebba = Ebba Maria Montgomery, (1764-1837).

Fabian = Fredrik Fabian Montgomery, (1770-1831).

GM = Gustaf Adolf Montgomery, (1790-1861).

Hedvig = Hedvig Elisabeth Montgomery, (1804-1874).

Onkel Adam = Carl Anton Wetterbergh, (1804-1889).

PAW = Pehr Adam Wallmark, (1777-1858).

Tertius interveniens eller L. och P. = Leonard Palmgren.

X.X. = Gustaf Adolf Montgomery, (1790-1861).